

V-30A01
TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

K. SIILIVASK

EESTI OKTOOBRIREVOLUTSIOONI
NING VÄLISMAISE SÕJALISE INTERVENTSIOONI JA
KODUSÕJA PERIOODIL
1917-1920

TARTU 1959

V-30401

A.S. II-41

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

NSV LIIDU AJALOO KATEEDER

K. Siilivask

Käsikirja õigustega

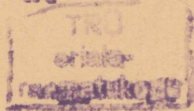
EESTI OKTOOBRIREVOLUTSIOONI NING VÄLISMAISE
SÕJALISE INTERVENTSIOONI JA KODUSÕJA PERIOODIL
(1917-1920)

Vastutav toimetaja:

H. Moosberg
ajalooteaduste doktor

Tartu, 1959

AK Ascendus, J. X 81

TRÜ Rotaprint 1959. Tell. nr. 116. Tir. 400. MB00486.

Hind rbl. 5.30

S i s s e j u h a t u s

Kapitalismi jõudmine imperialismi staadiumi tähistas inimkonna astumist sotsialistliku revolutsiooni eelõhtusse. Imperialismi poolt sünnitatud ennenägematud ülemaailmsed tapatalgud Esimese maailmasõja näol kiirendasid revolutsioonilise kriisi saabumist ja 1917. aastal jõudis inimühiskond suurima murrangu ette oma ajaloos. Kõige varem ja kõige teravamalt puhkes revolutsiooniline kriis sõjas eriti raskelt kannatanud verestnõretaval tsaari-Venemaal. Siin põimused lepitamatud imperialistlikud vastuolud feodaalkorra iganditega maa majanduslikus ja poliitilises elus, mis muutis töötavate hulkade elu väljakannatamatuks. Just nende sotsiaal-majanduslike ja poliitiliste põhjuste tõttu said Venemaa rahvaste töötavad hulgad suure ülemaailmse tähtsusega murrangu algatajateks inimkonna teel kapitalismilt sotsialismile, ekspluataatorlikust ühiskonnast ekspluateerimisvabasse ühiskonda. Venemaa oli muutunud selleks ajaks imperialistlike vastuolude sõlmpunktiks, kõige nõrgemaks lüliks imperialismi ahelas, mille läbimurdmise oli ajaloo areng seaduspärase järjekindlusega ette valmistanud.

Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni, kõigi aegade kõige suurema revolutsiooni, teostas töölisklass liidus töötava talurahvaga bolševike partei juhtimisel. See oli miljoniliste töötavate hulkade tahtest ja kirest kantud revolutsioon, ilma milleta tema võit ja kindlustumine järgnenud ägedates kodu- ja interventsioonisõja võitlustes oleks olnud mõeldamatu.

Oktoobrirevolutsioon Eestis oli selle maailmaajaloolise revolutsiooni üheks osaks, nagu ka sellele järgnenud interventsiooni ja kodusõja sündmused

olid üheks osaks revolutsioonitules sündinud töörahva võimu - nõukogude võimu kaitsmisel. Sotsiaal-majanduslikud ja poliitilised põhjused, mis viisid eesti rahva töötavad hulgad revolutsioonilise võitluse teele, olid samad, mis kogu Venemaalgi. Tõustes üles sotsiaalse rõhumise vastu võitles eesti töörahvas ühtlasi rahvusliku rõhumise vastu, rahvusliku rõhumise likvideerimise eest. Seepärast omandas rahvusküsimus ja selle lahendamine Eestis Oktoobrirevolutsiooni perioodil olulise ja tähtsa küsimuse. Oktoobrirevolutsioon vabastas eesti rahva niisotsiaalsest kui ka rahvuslikust rõhumisest, võimaldades tal asuda sotsialistliku majanduse ja kultuuri ning oma rahvusriigi rajamisele.

Välismaise sõjalise interventsiooni ja kodusõja perioodil toimunud ägedas võitluses sai eesti töörahvas ajutiselt lüüa ja nõukogude võim Eestis hävitati. Nendes tormilistes sündmustes aastail 1917-1920 jagunes eesti rahvas kaheks teravalt vaenulikuks leeriks, kus ühel pool oli eesti töörahvas, tööliised ja kehtalurahvahulgad, teisel pool eesti kodanlus. Eesti töörahvas võitles kindlas revolutsioonilises liidus vene töörahvaga süvendades proletaarset sõprust ja internatsionaalseid võitlussidemeid. Samal ajal liitus eesti kodanlus võitluses revolutsiooni vastu kõigi rahvavastaste jõududega alates vene kodanlusest ja lõpetades Lääne imperialistidega. Võitluses revolutsiooni ja töörahva vastu kasutas ta ühe vahendina natsionalismi relva eesmärgiga eraldada eesti töörahvas revolutsioonist, Venemaa rahvaste ühtsest revolutsioonirindest. Pärast kodanliku diktatuuri kehtestamist Eestis püüdis eesti natsionalistlik kodanlus kõigi vahenditega võitsida 1917.-1920. aastate ajalugu Eestis. Kodanlikud käsitletud Oktoobrirevolutsioonist ning kodu- ja interventsioonisõjast (viimast nimetati vabadussõjaks) moonutavad täielikult selle ajajärgu sündmuste olemust, püüdes näidata, et

bolševike parteil ja nõukogude võimul puudus sellal Eesti laiade rahvahulkade toetus ning nagu oleks selle teostanud siin peamiselt vene madrused ja soldatid¹. Kogu toimunud võitlust püüti, ignoreerides sotsiaalseid nähtusi ja klassivõitlust, kujutada rahvusliku võitlusena, muuseas interventsiooni ja kodusõda sõjana eestlaste ja venelaste, eesti ja vene riigi vahel.

Eesti töörahva kangelasliku võitluse õige kajastamine nõukogude võimu ja sotsialismi eest sellel perioodil on jäänud marksistlike ajaloolaste ülesandeks. Juba nende võitluste päevil panid eesti marksistid, bolševikud Jaan Anvelt, Hans Pöggelmann, Viktor Kingissepp ja rida teisi oma artiklites ja brošüürides aluse selle perioodi õigele käsitlusele. Seda suurt ülesannet on jätkanud ajaloolased Nõukogude Eestis. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 40. aastapäeva eel ilmus trükist terve rida uurimusi J. Saati, V. Reimani ja Ü. Taigro jt. sulest², mis annavad selle ajajärgu sündmustest üksikasjalisema ja ulatuslikuma marksistliku ülevaate.

Käesolev materjal on mõeldud loengukursusena Eesti NSV ajaloo alal kõrgemate koolide ajaloo osakonna üliõpilastele. Loengukursus on varustatud kõige olulisema faktilise materjali osas ka allikviidete ja seletustega joone all, mis pakuvad eriuurimustest põhjalikumat ülevaadet. Käesoleva loengumaterjali kasutamine eeldab eelnevaid põhjalikke tead-

---

1 vt. Laaman, E., Eesti iseseisvuse sünd, Tartu, 1936; Piip, A., Tormine aasta, Tartu, 1934; Eesti Vabadussõda, I kd., 1937, II köide 1939.

2 Saat, J., Eesti bolševikud Oktoobrirevolutsiooni ajajärgul, Tallinn, 1956; Reiman, V., Eesti bolševikud võitluses Nõukogude võimu eest aastail 1917-1918, Tallinn, 1957; Taigro, Ü., Eesti töörahva võitlus nõukogude võimu ja rahu eest Kodusõja aastail (1918-1920), Tallinn, 1957.

misi NSV Liidu ajaloo alal, eriti vastava kõrgemate
koolide õpiku¹ läbitöötamist.

I История СССР, Эпоха социализма (1917-1957 г.г.),
Учебное пособие, Москва, 1957.

E s i m e n e o s a .

SUUR SOTSIALISTLIK OKTOOBRIREVOLUTSIOON EESTIS

1. Oktoobrirevolutsiooni majanduslik-sotsiaalsed eeldused Eestis

Venemaa ja Eesti majanduslik areng XX saj. algul valmistab seaduspärase järjekindlusega objektiivseid eeldusi sotsialistliku revolutsiooni teostumiseks. XIX-XX sajandi vahetusel jõudis Venemaa majandusega tihedalt seotud Eesti ala majandus monopolistliku kapitalismi, imperialismi staadiumi. Tööstuse tõusu baasil kasvas kiiresti kapitali ja tööstuse kontsentratsioon. Ainuüksi kolme Tallinna laevatehasesse koondu esimese maailmasõja algul ligi 12 000 töölist. Kreenholmi manufaktuuris töötas üle 7 000 tööliste. 1916.a. oli Eestis üle 50 000 tööstustöölise (rohkem kui 16 töölisega ettevõtetes), nendest 85% aga oli koondunud suurettevõtetesse (üle 500 töölisega ettevõtted)¹. Rõhuv osa Eesti ala suurettevõtetest oli allutatud vene finantskapitali ja monopolistlike ühingute kontrollile. Peamiselt nende kaudu, realjuhtudel aga vahetult, oli väliskapital tunginud ka Eestisse, haarates enda kätte umbkaudsete arvestuste järele ligi 50% kohalikust tööstuskapitalist, võttes niimoodi osa eesti tööliklassi ekspluateerimisest.

Tööliklass Eestis, nagu kogu Venemaal, kannatas raske ekspluateerimise ja poliitilise õigusetuse all. Tööpäev kestis 9-10 tundi. Kuni 1917.aastani rakendati paljudes tehastes trahvistüsteemi. Vastuolu töö ja kapitali vahel oli viidud äärmise piirini, kusjuures imperialistlik maailmasõda neid järsult te-

---

¹ Karma, O., Jooni suurtööstuse arengust Eestis monopolistliku kapitalismi perioodil, Eesti NSV TA Toimetised, nr.3, 1952.

ravdas. Seepärast oli eesti töölisklass meelestatud revolutsiooniliselt, moodustades sotsialistliku revolutsiooni juhtiva jõu. Tööstustööliste 50-tuhandelise revolutsioonilise armeega liitusid kümned tuhanded teised proletaarsed kihid Eesti linnades, nagu raudteelased, ehitustöölised, sadamatöölised jne.

Suured olid revolutsioonilised jõud ka Eesti külas. Kuigi aastail 1897-1917 linnade elanikkond Eestis oli kasvanud moodustades ligi 30% kogu elanikkonnast (Tallinna elanike arv oli isegi kolmekordistunud kasvades 58 tuhandelt 159 tuhandele), jäi Eesti ikkagi agraarmaaks, olles küll üheks tsaari-Venemaa tööstuslikult arenenumaks osaks. Rahva enamus elas maal, kus talurahva hulgad kannatasid balti-saksa mõisnike ja eesti kulakute-hallparunite rõhumise all. Talurahva masside viletsuse peamiseks põhjuseks oli feodaalse suurmaavalduse ja muude arvukate pärisorjusliku korra jäänuste säilimine. Oktoobrirevolutsiooni eel kuulus 4 189 102 hektarist kasutatavast maafondist suurmajapidamistele (mõisatele) 2 428 087 ha ehk 58%. Sellest maast rentisid mõisnikud 557 015 ha välja 23 000 renditalule. Ostutaludena oli talupoegade eravalduses 1 761 015 ha maad ehk 42%. Ostutalude arv oli 51 000, kuid paljud neist vaevlesid veel ostuvõlgades. 1917.a. moodustas maa ostuvõlg parunitele 45 000 000 kuldrubla. Haritavast, produktiivsest põllumaast oli talupoegade käes ostu- ja renditaludena 2 000 000 ha, kuna mõisate käes suurmajapidamisena oli 686 000 ha haritavast maast. Metsad ja muud ebaproduktiivsed maad oma enamuses kuulusid mõisatele¹.

1916.a. põllumajandusloenduse andmeil oli Eestis 846 000 maaelanikust ainult 340 000 varustatud oma maaga. Ülejäänud pool miljonit inimest maad ei

---

1 vt. Antons, R., Agraarsuhted kodanlikus Eestis, Tallinn, 1957, lk. 20 jj.

omanud. Need olid mõisarentnikud, palgalised põllutöölised, saunikud-popsid, käsitöölised. Neid ekspluateerisid raskelt mõisnikud ja kulakud. Eesti külakodanlus oli selleks ajaks arvuliselt kasvanud ja majanduslikult tugevnenud. Kulaklike majandite hulka suurusega üle 30 ha kuulus ligi 50% ostutaludest. Koos üksikute suurrentnikega võis eesti külakodanlus, kulaklus sellal moodustada kuni 20%^x talurahva üldarvust Eestis. Umbes 30% ostutaludest (10-30 ha) koos väikse arvu jõukamate renditaludega moodustas kesktalurahva, mille osa samuti võis moodustada 15-20% talurahva üldarvust. 23% ostutaludest (suurusega alla 10 ha) ja rõhuv enamuse renditalupoegadest kuulusid kehvatalurahva hulka. See oli üleminekukiht talupoja-väikeomaniku ja maaproletariaadi vahel. Viimane, maaproletariaat moodustaski Oktoobrirevolutsiooni eel kõige arvukama talurahva kihi Eestis. Ainuüks mõisates töötas sellal üle 100 000 põllutöölise ehk nagu neid siis nimetati - mõisamoonaka. Põllutöölise - sulaste, tüdrukute, päeviliste - arv taludes oli aga 2 - 3 korda suurem. Seega kehvatalurahva ja maaproletariaadi hulk moodustas üldisest talurahva arvust Eestis umbkaudu 65 kuni 70%. See oli töös-
tusproletariaadi võimas liitlane maal, kes oma esimeseks nõudeks seadis mõisnike suurmaavalduse ja kõigi pärisorjuse jäänuste likvideerimise, seega kodanlik-demokraatliku revolutsiooni täieliku lõpuleviimise. Töötava talurahva nõudmised võis rahuldada ainult sotsialistlik revolutsioon.

Eesti töötav rahvas kannatas sellal ühtlasi raske rahvusliku surve all. Tsarism oli muutnud Venemaa "rahvaste vanglaks". Seepärast kannatas eesti töötav rahvas sotsiaalse rõhumise kõrval ka rahvus-

---

x See ja järgnevad protsendid on võetud umbkaudse arvestuse alusel, kuna üksikasjalisi andmeid andev uurimus selle kohta puudub.

likku rõhumist nii vene suurkodanluse kui ka kohalike baltisaksa mõisnike poolt. Selletõttu moodustas eesti rahva rahvuslik vabastusliikumine osa Venemaa proletariaadi revolutsioonilisest võitlusest tsarismi, kapitalismi ja igasuguse rõhumise vastu. Eesti kodanlus, kes oli sellal rõhutatud rahvuse kodanlus, ei saanud ega tahtnud oma ekspluataatorliku olemuse tõttu järjekindlalt võidelda rahvusliku rõhumise vastu, otsides kokkulepet vene kodanluse ja saksa mõisnikega võitluses eesti töörahva vastu. Liitlase võitluses nii sotsiaalse kui ka rahvusliku rõhumise vastu, leidis eesti töörahvas Venemaa töötavates hulka-des, eelkõige vene proletariaadi näol.

Esimene maailmasõda teravdas kõiki neid vastuolusid ja tõi nad selgesti nähtavale. Eesti kujunes sõjategevusega vahetult seotud alaks ja kannatas otseselt ja rängalt kõigi sõjaraskuste all. Eesti territooriumil baseerus tunduv osa Vene Põhjarinde XII armee väeosadest ning samuti olid Eesti rannik ja saared tähtsaimaks toetuspunktiks Vene sõjalaevastikule. Seepärast asus siin arvukalt Vene soldateid ja madruseid. Nende sõjastvaevatud sõjaväelaste hulkadega tekkis eesti töörahval vahetu kontakt ja ühine võitlusrinne imperialistliku sõja vastu demokraatliku rahu eest.

Niisiis oli Eestis Oktoobrirevolutsiooni perioodil olemas võimas proletariaadi ja kehvtalurahvahulkade revolutsiooniline liikumine proletariaadi diktatuuri, sotsialismi eest, mis määras revolutsiooni sotsialistliku iseloomu. Kõrvuti sellega aga oli olemas laialdane demokraatlik talurahvaliikumine mõisnike ja feodaalkorra igandite vastu. Samuti oli olemas rahvuslik-vabastusliikumine rahvusliku üheõigluse eest. Ning lõpuks oli olemas laialdane sõjast tingitud ülddemokraatlik liikumine rahu eest. Kõik need liikumised ühendati proletariaadi ja tema partei poolt võimsaks liikumiseks kapitalismi kukutamise ja proletariaadi diktatuuri kehtestamise eest.

Nende asjaolude tõttu kandis Šotsialistlik Oktoobri-revolutsioon ühtlasi tõeliselt rahvaliku revolutsiooni ilmet.

Seega sotsialistlikku revolutsiooni nii Venemaal kui ka Eestis tingisid sügavad objektiiivsed põhjused. Samal ajal olid olemas ka revolutsiooni tekkimiseks vajalikud subjektiiivsed eeldused. Selles osas oli määravaks asjaoluks see, et Venemaa ja Eesti proletaarsete revolutsiooni juhiks oli Kommunistlik partei, Lenini poolt loodud uut tüüpi partei, kes toetudes marksismi-leninismi teooriale kindlustas masside ettevalmistamise revolutsiooniks ja nende õige juhtimise revolutsioonilises võitluses. Partei suutis luua revolutsiooni ja proletariaadi diktatuuri kandva töölisklassi ja kohvtalurahva liidu. Selle liidu loomise ja kindlustamise teel oli aga küllaltki tõsiseid raskusi talurahva väikekodanliku iseloomu ja harjumuste tõttu.

Võideldes järjekindlalt igasuguse oportunistliku vastu revolutsioonilises liikumises suutis partei kindlustada revolutsiooni ainujuhtimise ja koondada enda ümber laiad töörahva hulga sotsialistliku revolutsiooni teostamiseks.

2. Olukord Eestis pärast kodanlik-demokraatlikku Veebruarirevolutsiooni

Pärast kodanlik-demokraatliku revolutsiooni võitu Petrogradis, veebruari viimastel päevadel 1917, puhkes kodanlik-demokraatlik revolutsioon märtsi esimestel päevadel ka Eesti tähtsamates keskustes, Tallinnas, Narvas ja Tartus ning selle järele teistes väikelinnades. Kodanlik-demokraatliku revolutsiooni käigus purustasid töölised, sõdatid ja madrused tsaaripolitsei, vabastasid poliitilised vangid ja areteerisid kõige vihatumad tsaarirežiimi esindajad kohtadel. Revolutsiooni käigus loodi ühtlasi töölis-

te ja soldatite saadikute nõukogud Tallinnas, Narvas, Tartus, Kuressaares, Pärnus, Viljandis, Valgas, Paines ja Rakveres. Nõukogude kätte koondus sellal kogu võim, sest neid toetasid relvastatud töölised ja soldatid. Nad olid tööliste ja talupoegade revolutsioonilis-demokraatliku diktatuuri organiteks. Kuid selle tõttu, et nõukogude etteotsa said esseerid ja menševikud, ei kujunenud nad ainukeseks võimuks maal.

Tööliste ja talupoegade revolutsiooniliste võimuorganite - nõukogude kõrvale tekkis Venemaal sellal ka kodanluse diktatuur kodanliku Ajutise Valitsuse näol. Võimu haaramise kodanluse poolt tegi võimalikuks väikekodanlike parteide - sotsialistide-revolutsionääride ja menševike toetus kodanlusele.

Eesti ala nõukogudes, väljaarvatud Narva nõukogu, kus juhtiv osa algusest peale kuulus bolševikele, said samuti algul enamuse menševikud ja esseerid. See on seletatav sellega, et revolutsioonilised rahvahulgad olid veel poliitiliselt kogenematud ja väikekodanliku ideoloogia mõju all uskudes naiivselt, et need parteid täidavad töörahva nõudmised. Samuti tunduv osa poliitiliselt arenenud Eesti kaadritöölisest oli mobiliseeritud ja armees, mistõttu väikekodanluse mõju oli kasvanud ka töölistele. Seda soodustas ka asjaolu, et bolševike organisatsioonid said sõja ajal raskesti kannatada ja suurem osa nende juhtivaid tegelasi (V.Kingissepp, J. Sihver, H. Pöögelmann jt.) oli vanglates, asumisel või emigratsioonis.

Eesti esseerid ja menševikud ei mõtelnudki revolutsioonilise rahva nõudmisi täita olles sotsialistliku revolutsiooni teostamise vastu, võimu ülevõtmise vastu nõukogude poolt. Nad aitasid kõigiti kaasa sellele, et Eestis Ajutise Valitsuse kohalik riigiparaat läheks eesti kodanluse kätte.

Veebruarirevolutsiooni eel, eriti maailmasõja aastail, oli eesti kodanlus tunduvalt oma majanduslikke ja poliitilisi positsioone kindlustanud. Ta oli loonud arvukalt eksportühinguid, kooperatiive,

krediit- ja hoiukassasid, piima- ja masinaühistuid. Nende arv tõusis ümmarguselt 500-le. Peale selle läi kodanlus arvukalt mitmesuguseid kultuurhariduslikke seltse nagu kirjandusselts, teatriühingud, haridusseltsid, karskusseltsid jne. Omavalitsusasutustest oli eesti kodanluse kätte läinud Tallinna ja Narva linnavalitsused.

Toetudes nendele organisatsioonidele ja kättevõidetud positsioonidele haaras eesti kodanlus kohaliku Ajutise Valitsuse riigiaparaadi märtsis täielikult enda kätte. 5. märtsil määras Ajutine Valitsus oma kõrgemaks võimukandjaks Eestimaa kubermangus - kubermangu komissariks eesti kodanluse esindaja - Tallinna linnapea Poska. Tema juhtida läks endine kubermanguvalitsus. Liivimaa kubermangu komissariks sai läti kodanluse esindaja - Riia linnapea Krastkaln^x. Ühtlasi nimetati kodanlike tegelaste hulgast Ajutise Valitsuse maakondade komissarid, kelle kätte läks administratiivaparaadi juhtimine maakondades. Ka loodi revolutsiooni käigus purustatud tsaaripolitsei asemele palgaline kodanlik miilits, mis pidi täitma endise politsei funktsioone.

Nii nagu vene kodanlus ja selle Ajutine Valitsus, nii püüdis ka eesti kodanlus tõkestada revolutsiooni hoogu, viia revolutsioon kodanliku konstitutsionalismi, legaalsuse raamidesse. See avaldus selgesti näiteks eesti kodanluse suhtumises saksa kodanluse käes olevate väikelinnade omavalitsuste küsimuses. Rahvahulgad, kes olid pärast Veebruarirevolutsiooni võitnud kätte laialdased vabadused, nõudsid linnaomavalitsuste demokratiseerimist ja saksiklike linnavalitsuste likvideerimist. Eesti kodanlus aga ei julgenud seda teha, sest puudus vastav Ajutise Valitsuse korraldus. Küsimus lahendati omapärase kompromissi teel. Mitmesuguste kodanlike organisatsioonide esin-

---

^x Lõuna-Eesti kuulus sellal Liivimaa kubermangu koosseisu, mille keskus asus Riias.

dajatest loodi ajutised "dubleerivad linnavolikogud", mis valisid ajutised linnavalitsused. Sel teel läksid kõik linnade omavalitsused märtsis 1917 eesti kodanluse kätte.

Eesti kodanluse jõupingutuste ja tema organisatsioonide tegevuse ühtlustamiseks loodi 9. märtsil Tallinna Eesti Seltside Liit. See asutas osakonnad maakondades ja kujunes aluseks Ülemaalisele Eesti Liidule, mis oli kodanlike organisatsioonide ja ürituste teostamise keskuseks. Et kättevõidetud võimupositsioone laiendada ja kindlustada endale laiemat omavalitsust asus eesti kodanlus rahva selja taga läbirääkimistesse Ajutise Valitsusega saavutades sellelt 30. märtsil määruse "Eestimaa kubermangu administratiivse juhtimise ja kohaliku omavalitsuse ajutise korra kohta". Määrusega ühendati Eesti alad ühtseks rahvuskubermanguks eesotsas kubermangukomissariga. Üleminekuperioodiks aga loodi Lõuna-Eestis eriline kubermangu komissari asetäitja koht ja asutati tema kantselei. Määrus nägi ette omavalitsusasutuse-na kubermangu maanõukogu moodustamise, mis oli nõuandvaks organiks kubermangukomissari juures. Maakondades pidi loodama samuti maakonna nõukogud. Selle määruse elluviimine pidi eesti kodanluse lootuste kohaselt andma kohaliku omavalitsuse täielikult tema kätte ja aitama tal eesti töörahva hulki eemale tõmmata revolutsioonist ning tööliste ja soldatite saadikute nõukogudest, et need likvideerida.

Arvestades seda, et kodanlik-demokraatlik Veebruarirevolutsioon andis kohaliku omavalitsuse aga samuti Ajutise Valitsuse kohaliku riigiaparaadi eesti kodanluse kätte, kõrvaldades siit tähtsamad tsaaritsiinovnikud ja kohaliku saksa kodanluse ning mõisnikud, hindas eesti kodanlus seda revolutsiooni kõrgelt ja nimetas teda isegi "päikesepaisteliseks" revolutsiooniks. Koos vene kodanluse ja Ajutise Valitsusega kuulutas eesti kodanlus nüüd revolutsiooni lõppenuks ja kutsus rahvahulki üles riigitruuduses asju ajama

ja viima käimasolev sõda võidurikka lõpuni.

Kuid kaksikvõimu olukorras, kus tegelik võim oli nõukogude käes, kus rahvas oli võitnud kätte laialdased poliitilised vabadused, kus kodanlusel puudus reaalne jõud revolutsiooni mahasurumiseks, pidi kodanlus seniselt tsaariaegselt vägivallavalitsuse meetodilt kiiresti ümber orienteeruma meelitamise, pettuse ja demagoogia meetodile. Selles osas avaldas ka eesti kodanlus palavikulist tegevust tugevdades oma organisatsioone, poliitilisi parteisid ja luues uusi.

Enne Veebruarirevolutsiooni oli eesti kodanlusel vaid üks ametlikult formeerunud poliitiline partei - 1905.a. lõpul asutatud Eesti Rahvameelne Eduerakond, mille poliitiliseks liidriks oli Jaan Tõnisson. See partei võttis omaks vene konstitutsiooniliste demokraatide - kadettide tegevusprogrammi. Ka Eduerakonna programmis oli enne 1917.a. nõudmine, et Venemaal valitseks konstitutsiooniline monarhia. Pärast tsaari kukutamist oli see ja paljud teised nõudmised vananenud. 1. mail 1917. reorganiseeriti Eduerakond **E e s t i D e m o k r a a t l i k u k s E r a k o n n a k s**¹ ja võeti vastu uus programm, mis nõudis juba vabariigi kehtestamist Venemaal ja autonoomiat väikerahvastele. Maaküsimuses eitati mõisamaade vägivaldset ja tasuta võõrandamist ning lubati seda teha vaid osaliselt ja "õiglase" tasu eest. Eesti Demokraatlik Erakond oli eesti linnakodanluse, Lõuna-Eesti maakodanluse ja kodanliku intelligentsi parteiks.

22. aprillil 1917.a. toimus Tallinnas uue partei - Talurahva Liidu asutamiskoosolek. Hiljem hakati seda parteid nimetama **M a a r a h v a L i i -**

---

1 Selle partei tuntumateks liidriteks peale J. Tõnissoni olid P. Põld, J. Raudsepp, J. Westholm.

d u k s, lühendatult M a a l i i d u k s¹. Sellest kujunes selgepiirilise iseloomuga eesti külakodanluse, kulakluse partei, kõige parempoolsem eesti kodanluse partei, kes järjekindlalt võitles sotsialistliku revolutsiooni vastu.

23. aprillil 1917.a. toimus E e s t i R a - d i k a a l - S o t s i a l i s t i d e partei asutamine. See partei oli algusest peale seotud vene tööerakondlastega ja hiljem hakkaski end nimetama E e s t i T ö ö e r a k o n n a k s². See partei kujunes radikaalse kodanluse, kodanliku intelligenti ja jõuka väikekodanluse parteiks. Oma olemuselt oli ta kodanlik partei, kuid töörahva petmiseks nimetas ta end sotsialistlikuks, võttes demagoogiliselt ka mõned sotsialistliku iseloomuga, nõudmised oma programmi. Tegelikult kõik need parteid olles oma iseloomult kodanlikud võitlesid sotsialistliku revolutsiooni vastu, püüdes oma erinevate programmide ja võitlusmeetoditega töörahvast oma võrku meelitada. Koos kodanliku Ajutise Valitsusega olid nad imperiaalistliku sõja jätkamise poolt, kodanliku diktatuuri poolt.

Poliitilises elus mängisid sellal Eestis aktiivset osa ka väikekodanlikud parteid - eesti esseerid ja menševikud, kes moodustasid sellal ühe osa vene esseeride ja menševike parteidest, tegutsedes nendega tihedalt koos ja ühise programmi alusel. Nimetades ennast sõnades sotsialistlikeks, olid nag tegelikult kodanliku demokraatia vasemaks tiivaks, moodustasid kodanluse võimu tegeliku toe. Eesti menševikud toetusid vähemteadlikele töölistele, väikekodanlikule intelligentsile ja ametnikele. Eesti esseerid lugesid

---

1 Selle külakodanluse, kulakluse partei liidriteks olid T. Jürine, J.Kalm, J. Hünerson jt. 1918.a. astus sellesse parteisse ka K.Päts.

2 Selle erakonna tuntumateks liidriteks olid J.Wilms, J.Seljamaa, A.Veiler ja Ed. Laamann.

end töötava talurahva huvide kaitsjaks. Neil oli toetajaid ka väikekodanliku intelligentsi hulgas ja esialgu suur mõju ka soldatitele armees. Esseerid oma programmis olid küll mõisamaade võõrandamise poolt, kuid nõudsid, et maaküsimuse lahendamiseга oodataks kuni Asutava Kogu kokkutulekuni. Esialgu aga oli neil parteidel töörahva hulkades küllaltki suur mõju, kuna massid olid veel poliitiliselt kogenematud ega osanud väikekodanlike parteide valelikkust ja reeturlikkust läbi näha.

Ainukeseks järjekindlalt revolutsiooniliseks parteiks Venemaal ja Eestis oli Venemaa Sotsiaal-demokraatlik Töölise (bolševike) Partei. Eestimaa bolševike organisatsioonid moodustasid sellal ühe osa VSDT(B)P-st. Vaatamata massilistele rüüstamistele, saälisid ja tegutsesid bolševike organisatsioonid ka sõja aastail tähtsamates Eesti keskustes - Tallinnas, Narvas ja Tartus. Bolševikud, olles tööliisklassi huvide järjekindlad kaitsjad, kaitsesid järjekindlalt kogu revolutsioonilise töörahva huve, võideldes sotsialistliku revolutsiooni ja proletariaadi diktatuuri kehtestamise eest, mõisamaade kohe-se võõrandamise, imperialistliku sõja lõpetamise ja demokraatliku rahu sõlmimise eest. Suure Lenini juhtimisel oli revolutsioonilise võitluse tules kujunenud rida andekaid eesti bolševikke, töörahva juhte nagu J. Anvelt, H. Pöggelmann, V. Kingissepp, J. Sihver, R. Vakmann ja paljud teised. Koos kogu bolševike parteiga, V.I. Lenini geniaalsel juhtimisel algasid eesti bolševikud aktiivset võitlust kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ülekasvamise eest sotsialistlikuks revolutsiooniks.

3. Partei suund sotsialistliku revolutsiooni teostamisele. Eesti bolševikud partei uue orientatsiooni perioodil

Pärast legaliseerumist korraldasid bolševike partei organisatsioonid Eestis kiiresti oma read. Ju-

ba 12. märtsil toimus Tallinnas üle-eestimaaline parteiorganisatsioonide nõupidamine, millest võtsid osa Tallinna, Narva ja Tartu organisatsioonide esindajad. Sellel nõupidamisel võeti vastu otsus asuda "Pravda" eeskujul eestikeelse bolševistliku ajalehe "K i i r" taasväljaandmisele. Selle toimetajaks määrati kogunud bolševik Jaan Anvelt. 18. märtsil 1917.a. ilmuski "Kiire" esimene number, milles kutsuti töörahvast jätkama revolutsioonilist võitlust ja viima see lõpuni. Märtsis ja aprillis loodi ka rida uusi parteiorganisatsioone Kundas, Aseris, Viljandis ja mujal.

Kuid ka eesti bolševikel polnud sel ajal veel selget revolutsiooni edasiarendamise perspektiivi ja esines üksikuid vigu poliitilise olukorra hindamisel. Nii "Kiire" esimestes numbrites peeti võimalikuks Aju-tise Valitsuse poliitikat seni toetada, kuni ta uut demokraatlikku korda tunnistab ja nõukogude otsusi täidab. Ka kaitsesõjaluse suhtes ei võetud veel teravalt eitavat hoiakut.

Uue, selge sotsialistliku revolutsiooni orientatsiooni parteile andis V.I. Lenin, suur marksismi-leninismi teoreetik, revolutsiooniliste klassilahingute geniaalne strateeg ja taktik. Juba oma kirjades emigratsioonist rõhutas ta vajadust üle minna kodanlik-demokraatlikult revolutsioonilt, mis andis võimu kodanlusele, sotsialistlikule revolutsioonile, mis peab andma võimu tööliklassi ja kehvtalurahva hulkade kätte. Konkreetse strateegilise plaani ja taktika sotsialistliku revolutsiooni teostamiseks andis V.I. Lenin parteile teesides "Proletariaadi ülesannetest käesolevas revolutsioonis", mis lühidalt on tuntud Aprilliteeside nime all. Seades siin partei eesmärgiks sotsialistliku revolutsiooni teostamise, määras Lenin ka ühtlasi kindlaks partei taktika ja loosungid väljakujunenud olukorras. Ta püstitas nõude mitte mingit toetust Aju-tisele Valitsusele ja loosungigi "Kogu võim nõukogudele!", kuna nõukogud olid töörahva diktatuuri organiteks. Kuigi nõukogudes olekaal

oli veel esseeride ja menševike käes nägi Lenin ette, et nad selle varsti kaotavad ja see ülekaal läheb bolševike kätte, kes järjekindla selgitustööga, esseeride ja menševike kokkuleppe poliitika paljastamisega isoleerivad nad massidest ja saavutavad võidu nõukogudes. Kuna aga nõukogude käes sellal oli reaalne võim, siis arvestas Lenin, et sotsialistliku revolutsiooni võib teostada rahulikul teel, enamuse võitmise teel nõukogudes bolševike kätte. Seega põhjendas Lenin oma teesides revolutsiooni rahuliku arengu idee kaksikvõimu tingimustes, millel oli suur põhimõtteline tähtsus.

Majandusalal nägid teesid ette maa natsionaliseerimise, üldrahvusliku panga moodustamist ja nõukogude kontrolli kehtestamist selle üle ning tööliskontrolli kehtestamist tootmise ja jaotamise üle. Kuid mitte kõik partei liikmed ei mõistnud kohe Lenini poolt esitatud sotsialistliku revolutsiooni strateegilise plaani mõtet ja Leninil tuli neid kaitseda ning selgitada. Aprilliteeside arutamine algas ka Eestis. Teesid ise avaldas ajaleht "Kiir" aprilli algul pealkirja all "Proletariaadi ülesandeist käesolevas revolutsioonis". Ühtlasi algas nende arutamine parteiorganisatsioonide koosolekutel. Lõppkokkuvõttes kiideti nad heaks ja võeti parteiorganisatsioonide tegevuse aluseks.

Eesti ala parteiorganisatsioonide töö ühtlustamiseks ja juhtiva keskuse loomiseks tuli Tallinnas 16.-17. aprillil kokku parteikonverents, mis on tuntud V S D T (b) P P õ h j a - B a l t i o r g a n i s a t s i o o n i d e e s i m e s e k o n v e r e n t s i n a. Konverentsil oli esindatud 7 parteiorganisatsiooni (Tallinn, Tartu, Narva, Rakvere, Kunda, Aseri ja Petrogradi eesti sektsioon) 38 delegaadiga, kes esindasid umbes 2 000 parteiliiget. Suurimaks oli Tallinna parteiorganisatsioon, kuhu kuulus 1 300 liiget.

Konverentsi üheks tähtsaimaks küsimuseks peale

aruannete kuulamist kohtadelt, oli V.I. Lenini Aprilliteeside läbiarutamine. Pärast läbirääkimisi võttis konverents vastu otsuse, milles üksmeelselt kiitis heaks teesid ja nendes kavandatud tegevusjoone. Lähtudes teesidest võeti vastu resolutsioonid ka suhtumises Ajutisse Valitsusse ja imperialistliku sõja kohta. Resolutsioonis nõukogude kohta nõuti, et nad kindlustaksid vabadused töörahvale ja võtaksid võimu enda kätte. Maaküsimuses nõuti mõisamaade kohest konfiskeerimist ja rahva kätte andmist. Eitav otsus võeti vastu kodanliku omavalitsuse ja kodanluse poolt organiseeritavate rahvusväeosade kohta¹.

Konverents pani kindla organisatsioonilise aluse parteiorganisatsioonile Eestis võttes vastu VSDT(b)P Põhja-Balti organisatsiooni põhikirja. Selle kohaselt ühinesid kõik Eesti kohalikud parteiorganisatsioonid ühiseks organisatsiooniks, mille juhtivaks keskuseks valiti V S D T (b) P P õ h j a - B a l t i K o m i t e e. See koosnes kõigi kohalike organisatsioonide esindajatest. Alaliselt tegutseva organina valiti 3-liikmeline VSDT(b)P P õ h j a - B a l t i b ü r o o. Ühtlasi tunnistas konverents ajalehe "Kiir" VSDT(b)P Põhja-Balti Komitee ja Tallinna Parteikomitee häälkandjaks.

---

1 Eitav hinnang 30.märtsi määrusele anti sellepärast, et see töötati välja eesti kodanluse poolt ega olnud demokraatlik. Eriti ebademokraatlik oli omavalitsusasutuste valimiskord. Kubermangu maanõukogu valimised olid mitmeastmelised. Valdades valiti maakondade valijamehed ja alles need valisid saadikud kubermangu maanõukogusse. Valdades nõuti aastast paiksustsensust, mis võttis valimisõiguse osal põllutöölisest. Linnades valimisi ei toimunud. Siit "valiti" saadikud kodanlike linnavolikogude poolt. Seega töölisklass ei saanud valimistest osa võtta. Pealegi saadeti suurlinnadest saadik iga 20 000 elaniku kohta, kuna paari-kolme tuhande elanikuga väikekodanlikud väikelinnad võisid ühe saadiku saata. Valimismäärustik pidi niisiis igal juhul kodanlusele enamuse kindlustama.

Aprillis hakkas eesti kodanlus Ajutise Valitsuse loal organiseerima rahvuspolke, lootes neid natsionalistliku ohvitserkonna abil kasutada revolutsiooni vastu.

Seega VSDT(b)P Põhja-Balti I konverentsil oli suur ajalooline tähtsus. Kiites heaks Aprilliteesid suunas ta bolševike organisatsioonid sotsialistliku revolutsiooni teostamisele Eestis. Ühtlasi lõi ta kindla struktuuri ja keskusega Eesti ala parteiorganisatsiooni, mis võimaldas edukamalt võidelda sotsialistliku revolutsiooni teostamise eest.

Tähtsaimaks sündmuseks kogu VSDT(b)P ja tema eesti organisatsioonide elus oli VSDT(b)P VII - Aprillikonverents, mis kiitis heaks V.I. Lenini Aprilliteesid seades nad kõigi parteiorganisatsioonide tegevuse aluseks. Ühtlasi võttis konverents vastu tähtsad otsused agraar- ja rahvusküsimuses. Maaküsimuse osas nõuti kogu maa natsionaliseerimist ja mõisamaade kohest võõrandamist, mis pidi minema talurahvakomiteede kätte. Rahvusküsimuse osas nõuti kõigi rahvuslike kitsenduste kaotamist ja rõhutati, et igal rahval on õigus eraldumisele ja iseseisva riigi loomisele. Rahvusküsimuse bolševistliku lahendamise aluseks seati territoriaalse autonoomia põhimõtte ühtse tsentraliseeritud riigi raamides.

Eesti bolševike parteiorganisatsioonid oma rõhuvas enamuses tunnistasid ülevenemaalise aprillikonverentsi otsused õigeks ja relvastatud nendega asusid eesti bolševikud energilisele tegevusele masside enda poolt võitmiseks, nende organiseerimisele ja kasvatamisele.

4. Rahvahulkade aktiivsuse kasv Eestis revolutsiooni rahuliku arengu tingimustes

Märtsis-aprillis toimus kiire töölisklassi organiseerimine ja laiade töörahva hulkade poliitiline küpsemine. Kõrvuti koondumisega nõukogude ümber organiseerus eesti töölisklass sellal massiliselt ametiühingutesse. Eriti arvukalt rajati uusi ametiühinguid Tallinnas, Narvas ja Tartus. Kehati löid oma ametiühingud isegi äriteenijad ja voorimehed. Mai algul oli

Tallinnas juba 18 ametiühingut 12 000 liikmega ja nende tegevust juhtis Tallinna ametiühingute keskbüroo. Ametiühingud organiseerisid tööliste streike tööpalga tõstmise ja tööpäeva lühendamise eest.

Tallinnas, Narvas ja Tartus valiti tehastes ka vabriku-tehaste komiteed, mis organiseerisid tööliste väljaastumisi ja korraldasid suhteid ettevõtjatega. Neist kujunes aja jooksul nii ütelda ettevõtete töölisomavalitsus. Ka loodi tehastes töölisvanemate nõukogud. Nende töölisorganisatsioonide juhtimine läks suure osas algusest peale bolševike kätte.

Kuna kodanlus oli loonud palgalise miilitsa ja nõukogudes enamuses olevad esseerid ja menševikud ei asunud relvastatud töölisbalkade - punakaardi loomisele, siis panid bolševikud ise alguse tööliste relvastamisele. Vastavalt VSĐT(b)P Põhja-Balti organisatsioonide I konverentsi otsusele asuti looma relvastatud salku parteiliikmetest. Need loodi Tallinnas, Narvas ja Tartus. Tallinnas tegutses bolševike juhtimisel tööstusettevõtetes vabrikumiilits. Need organisatsioonid saidki kondikavaks hilisemale massilisele Eesti Töölis-puna-karti-
le.

Sõjaväeosades ja sõjalaevadel loodi pärast Veebruarirevolutsiooni soldatite ja madruste komiteed. Ühtlasi algas massiline bolševike organisatsioonide loomine sõjaväes. Nende kaudu paljastasid bolševikud sõjaväelastele Ajutise Valitsuse imperialistlikku sõjapoliitikat, kutsudes üles võitlema rahu eest, imperialistliku sõja muutmise eest kodusõjaks.

Bolševike aktiivse rahupropaganda tõttu kujunesid esimese mai demonstratsioonid (toimusid vana kalendri järel 16. aprillil) ja miitingud Eesti linnades väljaastumisteks Ajutise Valitsuse imperialistliku välispoliitika vastu, rahusõlmimise eest. Massilised demonstratsioonid toimusid Tallinnas, Tartus, Narvas, Viljandis, Võrus, Aseris ja isegi paljudes

valdades. Tartus toimus tööliste ja sõjaväeosade rongkäik läbi linna Tähtvere parki. Siin võeti mittingul vastu resolutsioon, milles nõuti Ajutiselt Valitsuselt ja Petrogradi Nõukogult imperialistliku sõja lõpetamist ja maa andmist rahva kätte.

Ent just samal päeval Ajutise Valitsuse välisminister P.N. Miljukov saatis noodi liitlastele töötades viia imperialistliku sõja võidurikka lõpuni. Kui sellest said teada rahvahulgad, kutsus see esile võimsad protestidemonstratsioonid. 21.aprillil võttis demonstratsioonist Petrogradis osa 100 000 töelist ja soldatit loosungite all " Kogu võim nõukogudele!", "Maha sõda!", "Avaldada salalepingud!" Ka Tallinna Nõukogu võttis sel puhul vastu terava protestiresolutsiooni, milles nõudis sõja lõpetamist.

Rahvahulkade võimete väljaastumine seadis Ajutise Valitsuse esimese poliitilise kriisi ette pärast Veebruarirevolutsiooni. Seepärast asus kodanlik Ajutine Valitsus oma sotsiaalse baasi laiendamisele luues 5. mail esimese koalitsioonilise valitsuse, kuhu 10 ministri kapitalisti kõrvale kutsuti 6 ministrit väikekodanlike parteide, esseeride ja menševike hulgast. Ministrid Miljukov ja Gutškov aga pidid valitsusest lahkuma. Uue valitsuse sõjaministriks määrati A.F. Kerenski.

Analoogilised võimukriisid ja konfliktid hakkasid tekkima aga ka kohtadel, sealhulgas Eestis. Aprilli lõpul avaldas "Kiir" artikli, milles teravalt paljastas Poska tegevust eesti keele diskrimineerimise osas asjaajamiskeelena ametiasutustes. Nimelt andis Poska välja eeskirja vallavalitsustele, milles keelas neil asjaajamise kõrgemate instantsidega eesti keeles. See korraldus kutsus esile terava meelepaha rahvahulkades. Terav konflikt tekkis Tartus asuva kubermangukomissari abi K.Parts'i ja Tartu Nõukogu vahel. Parts andis nimelt 25. aprillil välja ringkirja, millega keelas tsaariaegse kaelakohtu (kriminaalkohtu)

karistuse ähvardusel vallvalitsuste ümbervalimised, tühistades kõik senised ümbervalimised. Sellega kaitses ta kulakluse huve maal¹. Kuna Parts üldse oli reaktioonilise hoiakuga, siis võttis nüüd Tartu Nõukogu vastu otsuse, milles Partsi tegevus hinnati kontr-revolutsiooniliseks ja nõuti Ajutiselt Valitsuselt Partsi kõrvaldamist kubermangukomissari abi kohalt. Selle nõudmisega ühines ka Tartu maakonna maatöölis- te konverents.

Kodanlus ja kodanlikud organisatsioonid tõstsid selle Tartu Nõukogu otsuse puhul hirmsat hädaki- sa, võttes vastu resolutsioone protestidega Tartu Nõukogu otsuse vastu ja saates neid "rahva" nimel Ajutisele Valitsusele, et saavutada Partsi ametisse jätmine². Ajutine Valitsus ja tema siseministerium muidugi asusidki eesti kodanluse poolele ja Tartu Nõukogu nõue kui "vähe põhjendatu" lükati tagasi.

Kuid veelgi teravam ja ulatuslikum konflikt, tõeline võimukriis puhkes Eestis kubermangukomissari I.Poska ja Tallinna Nõukogu vahel mais 1917 seoses kubermangu maanõukogu valimistega. Eesti kodanlus ja tema huvide kaitsjana I.Poska ruttasid kubermangu

---

1 Paljudes Lõuna-Eesti valdades asus töötav talurahvas ise vallavolikogusid demokraatlikel alustel ümber valima, kuna endised volikogud olid tsaariaegse 1866.a. vallaseaduse alusel valitud ja need olid kulakluse käes.

2 Kuidas neid proteste "rahva" nimel tehti, sellest kirjutas sarkastiliselt üks maatöeline Kaarepere vallast, et seal paarkümmend peremeest tulnud vallamajja ja avaldanud "rahva" nimel Partsi poolehoidu, sest "... paljud koosolijaist jäid K.Partsi käskkirja põhjal veel tükiks ajaks kaunis rasvast vallapiirakat nosima. Eks siis oma "häätegi- jale" ikkagi tänu avaldama pea". (Ajaleht "Töö Lipp" nr. 15, 1917).

maandukogu valimistega, et saavutada siin kindel tulekaal, õuda ette revolutsiooniliste meeleolude ja bolševike mõju kasvust maal. Seepärast kuulutas Poska valimised välja 23. mail jättes valimiseelseks selgitustööks vähe aega. Samuti jäeti valimiskord ebademokraatlikuks, millest oli juttu eespool.

Valdade kehvtalurahvas ja põllutöölised tutvudes valimiskorruga ja nähesselle ebademokraatlikkust ja kiirustamist valimistega, hakkasid nõudma valimiskorra demokratiseerimist ja valimiste edasilükkamist. Selliseid kirju tuli massiliselt Tallinna Nõukogule. Arvestades tekkinud olukorda tegi bolševike fraktsioon Tallinna Nõukogus ettepaneku lükata valimised edasi 25. juunile. 19. mai otsusega tunnistas Tallinna Nõukogu valimiste edasilükkamise vajalikuks, nõudes Poskalt, et ta sellest telegraafi teel kohtadele teataks. Poska aga keeldus seda nõudmist täitmast ja valimised viidi 23. mail läbi. Sellega Poska häbenematult ignoreeris Tallinna Nõukogu otsust ja rikkus pärast Veebruarirevolutsiooni sõlmitud kokkulepet, mille kohaselt ta pidi kõik oma tähtsamad sammud Tallinna Nõukoguga kooskõlastama. Seepärast võttis Tallinna Nõukogu bolševike fraktsiooni ettepanekul 26. mail vastu resolootse otsuse: tagandada Poska kubermangukomissari kohalt ja võtta kubermangu tsiviilasjade ajamine ajutiselt Tallinna Nõukogu täitevkomitee kätte. Võeti vastu ka otsus tühistada 23. mail toimunud valimised.

See oli suur poliitilise tähtsusega samm. Narva, Tartu ja rida teisi nõukogusid ning laiad tööraha hulga kiitsid selle sammu palavalt heaks. Eesti kodanlus aga tõstis sellist hädakisa ja protestitormi, mis K. Partsi konfliktiaegsega oli torm tuuleliliga võrreldes. Kodanlus apelleeris Ajutisele Valitsusele ja Petrogradi Nõukogule rõhutades, et kuidas võib Tallinna Nõukogu Ajutise Valitsuse kõrgemat võimuesindajat kohapeal tagandada. Ajutine Valitsus

astuski kindlalt K.Parts'i kaitseks välja. Ka Petrogradi Nõukogu väikekodanlik enamus kaldus Ajutist Valitsust toetama. Esseerid ja menševikud, kes niigi ei osanud midagi ette võtta ülevõetud võimuga, hakkasid nüüd kõhklema ja lõpuks tühistasid otsuse Poska tagandamise ning valimiste tühistamise kohta. Sellega tõestasid nad järjekordselt, et nad ainult sõnades kaitsevad töörahva huve, tegudes aga kodanluse huve.

23. mai kubermangu maanõukogu valimiste tulemused andsid kodanlusele soovitud tulemusi. Kuid reas maakondades ilmnis ühtlasi, et kehvtalurahva hulga on juba vabanemas kodanlike parteide mõju alt. Paljudes valdades seati vastukaaluks peremeeste, kulakluse valimisnimekirjadele üles maatameeste valimisnimekirjad. Nii Tartu maakonnas Tartu Nõukogu initsiatiivil seati enamikus valdades üles maatameeste valimisnimekirjad. Selle tulemusena maakondade valijameeste koosolekul 24. juunil oli esseeride poolt juhitud nn. sotsialistlik blokk ülekaalus J.Tõnissoni nn. demokraatliku bloki üle ja Tartu maakonna valitsus läks väikekodanlike parteide esindajate kätte. Analoogiline oli olukord ka Viljandimaal. Ent väikekodanlikud tegelased jätkasid omavalitsustes koostööd kodanlusega kaitstes eelkõige nende huve. Valimised näitasid, et bolševike mõju külas ei olnud veel domineeriv.

Kuid mais-juunis kulges Bestis rahvahulkade ja sõjavägede bolševiseerumine kiiresti edasi. Enamus töölisorganisatsioonid - ametiühingud, vabrikutehaste komitee jne. läksid bolševike kätte. Bolševike juhtimisel algasid Tallinna töölised juuni algul võitlust palga tõstmise eest 100% võrra seoses elukalliduse tõusuga. Tallinna Nõukogu esseerlik-menševistlik enamus aga otsustas selle nõudmise arutamise loobuda andes selle erikomisjonile. Komisjoni töö lõpuni aga soovitati tühistada palgakõrgendus ettevõtetes, kus töölised streikide abil juba selle olid saavutanud.

See oli ennekuulmatu otsus, kus nõukogu tahtis tõllisi sundida kättevõidetust loobuma kutsudes tõllistes esile suure meelepaha¹.

See otsus sai paljudes tehastes ("Voltas", "Dvigatelis", "Lutheri mööblivabrikus" jm.) ajendiks sellele, et endised saadikud esseeride ja menševike hulgast Tallinna Nõukogus tagasi kutsuti ja nende asemele bolševikud valiti. Tartus läks samuti mai lõpul ülekaal Tartu Nõukogu tõllissektsioonis bolševike kätte. Sektsiooni esimeheks valiti bolševik A. Lukin. See-ga juunikuuks 1917 oli Eesti tähtsamate linnade tõllisklassi enamus asunud kindlalt bolševike seisukoh-tadele. See oli tähtsaimaks eelduseks bolševike järg-nevatele võitudele.

Kiirenes bolševike mõju kasv ka sõjavägedes, eriti Baltimere laevastiku madruste hulgas. Üldiselt aga domineeris sõjavägedes veel kevadel esseeride mõ-ju. Samal ajal loodi peaaegu kõigis suuremates väeük-sustes bolševike organisatsioonid. Nende juhtimiseks loodi 31. mail Tallinnas bolševike sõjaväeorganisat-sioon, mis tegutses Tallinna Parteikomitee juhtimi-sel. Suureks võiduks bolševike parteile oli Helsingis loodud Baltimere Laevastiku Keskkomitee, lühendatult Tsentrobalti² minek bolševike kätte. See mõjus posi-tiivselt sõjalaevade ja garnisoni poliitiliste mee-leolude arengule Tallinnas. 17. mail hakkas Tallin-nas ilmuma ka venekeelne bolševistlik ajaleht "U t r o P r a v d ō", mida toimetab Ivan Rabtšinski ja mis mängis suurt osa sõjavägede bolševiseerimisel. Kuid osa väeosasid, eriti Lõuna-Eestis paiknevad väeosad, kus selgitustöö oli puudulik, jäid veel väikekodanli-ke parteide mõju alla.

---

1 Bolševistlik ajaleht "Kiir" kirjutas sel puhul "See ülitark otsus näitab, et torupill niisuguste pillimeeste kätte on antud, kes ta seda korda lõhki puhusid".

2 Lühend saadud venekeelsest nimetusest Центральный Комитет Балтийского военно-морского флота.

Revolutsiooniline liikumine süvenes ja laienes ka Eesti külas. 21.-22. mail toimus Tallinnas esimene bolševike poolt organiseeritud maatöoliste konverents. Sellel võeti vastu otsus aktiveerida maatöoliste organiseerimist maatöoliste ühingutesse. Ühtlasi hakkasid tekkima bolševike organisatsioonid ka valdades nagu Järva-Jaanis, Lehtses, Laiusel, Nehatus ja mujal. Suurt osa maatöoliste kasvatamisel mängis ka ajaleht "Kiir". Tihti hüütigi sellal bolševike pooldajaid maal kiiremeesteks, s.o. ajalehe "Kiir" pooldajateks.

Juunis-juulis haaras mõisaid ulatuslik streikide laine. Mõisatöölised nõudsid palkade tõstmist ja tööolude normeerimist. Ainuüksi Tartu maakonnas toimus streike rohkem kui 20 mõisas. Samal ajal keeldusid mõisarentnikud maksmast kõrgeid rendimakse ja samuti keeldusid nad rendikohtadest välja minemast. Püüdes töötavate talupoegade vastupanu maha suruda, asusid mõisnikud ja kohalikud võimud repressioonide teele. Viljandimaal Kuriste mõisas tekkis kodanlikul miilitsal kokkupõrge mõisarentniku Tõnis Kassiga, keda taheti renditalust välja ajada. Kokkupõrkes sai surma Tõnise poeg ja Tõnis ise surmavalt haavata. Kuriste veretöö kutsus esile laialdase meelepaha tööraha hulkades, näidates ühtlasi kelle huve kaitseb kulaklik miilits.

Bolševike partei autoriteedi pidev kasv avaldus selgesti 18. juuni sündmustes, millal Petrogradis toimus 500 tuhandeline tööliste ja soldatite demonstratsioon bolševistlike loosungite all "Maha sõda!", "Kogu võim nõukogudele!" Samal päeval toimus ka Tallinnas bolševike üleskutsel tööliste ja soldatite demonstratsioon, vaatamata Tallinna Nõukogu kokkulepliku enamuse vastuolekule. Demonstrandid suundusid Kadrioru lossi ette, kus asus Tallinna Nõukogu Täitevkomitee. Nad nõudsid kogu võimu ülevõtmist nõukogude kätte, et täita tööraha õigustatud nõudmised. Demonstratsioon näitas, et tööraha hulgad järgnevad bolševike üleskutsule. Sõjavastased demonstratsioonid

toimused 18. juunil ka Valgas, Võrus ja mujal.

Ent just samal päeval sundis Ajutine Valitsus sõjaväed rindel pealetungile, mis lõppes kaotuse ja uute suurte ohvritega. See kutsus esile uue võimsa valitsusevastase liikumise, mis eriti ulatuslikuks kasvas Petrogradis juuli algul.

Samal ajal toimusid tähelepanu vääriwad sündmused ka Eestis. Tööraha majanduslik olukord järjest halvenes. Juunis tekkis tõsine kriis Eesti linnade varustamises toiduainetega. Ajal, millal töölised nälgisid ja sabades seisis, kauplesid spekulandid mustal turul, saades tohutuid kasumeid. Nende tegevust soosisid kõigiti kohalikud toitluskomiteed. Olukord muutus nii teravaks, et Tartus ja Viljandis puhkesid nn. toitlusrahutused, mis seisnesid selles, et kaupmeeste laod otsiti töölishulkade poolt läbi ja seal avastatud tuhanded puudad toiduaineid jagati töörahvale välja. Klassivaen kodanluse ja töörahvahulkade vahel kasvas seepärast iga päevaga.

Püüdes oma kahanevat mõju taastada, asus eesti kodanlus manöövrile tee, püüdes natsionalismi ja kodanlik-demokraatlike loosungitega rahvahulki petta. 1. juulil pidi demokraatia-vastaselt valitud kubermangu Maanõukogu Tallinnas kokku tulema. Samaaegselt organiseeris kodanlus ka nn. " r a h v a k o n g - r e s s i ", millest peale kubermangu maanõukogu valijameeste pidid veel osa võtma mitmesuguste kodanlike seltside saadikud, aga samuti olid kutsutud esindajad tööliste ja soldatite saadikute nõukogudest, et anda kongressile "üldrahvalik" ilme. Kongressil pidi toimuma Poska "valimine" kubermangukomissariks, et sellega tema vähest autoriteeti suurendada. Ühtlasi pidi kongress otsustavalt nõrgestama tööliste ja soldatite saadikute nõukogude autoriteeti. Hiljem pidid "rahvakongressi" eesti rahvusest saadikud jätkama tööd " r a h v u s k o n g r e s s i n a ". Nii püüti laiu eesti rahvahulki suunata revolutsiooniliselt

võitlusteel kodanlik-reaktsioonilise natsionalistliku liikumise suunas.

Eesti bolševikud said hästi aru kodanluse kavatsustest ja otsustasid need nurja ajada. Bolševikud läksid küll "rahvakongressile", ent mitte selleks, et seal koos "ülesehitavat" tööd teha, vaid kodanlust paljastada ja talurahva saadikuid kodanlusest eraldada. Bolševike ettepanekul lahkusid tööliste ja kehvataluraha esindajad kongressilt ning kvoorumi puudumise tõttu jäi Poska valimata. "Rahvakongress" oli seega nurja aetud.

Tööd aga jätkas "rahvuskongress". 4. juulil organiseerisid bolševikud suure Tallinna tööraha demonstratsiooni "rahvuskongressi" vastu. Ligi 40 000 inimest koondus teater "Estonia" ümber, nõudes "rahvuskongressi" liidritelt, et nad selgitaksid, kelle nimel nad kongressi peavad. Kongressi juhid pididki teatama, et nad ei esinda rahvast, vaid koosolijaid endid. Nii aeti ka see kodanluse üritus põhiliselt nurja. 18. juuni ja 4. juuli demonstratsioonid näitasid, et eesti bolševikel oli Tallinna töölishulkades tohutu poolehoid.

Kuid samal ajal jõudsid sündmused Petrogradis otsustavasse järku. Kontrrevolutsioon oli esseeride-menševike toetusel jõudu kogunud ja asus pealetungile. 4. juuli grandioosse sõja ja Ajutise Valitsuse vastu suunatud rahuliku demonstratsiooni vastu paisati kontrrevolutsioonilised sõjaväed. Ligi 400 inimest sai surma ja haavata. 3.-4. juuli sündmused olid revolutsioonilise rahva viimaseks katseks saavutada võimu küsimuse lahendamist rahulikul teel. Pärast demonstratsiooni tulistamist algas reaktsiooni pealetung bolševike vastu. Ajaleht "Pravda" suleti. Anti välja käsk Lenini arreteerimiseks. 12. juulil viidi rindel sisse surmanuhtlus.

Ülevenemaaline Nõukogu Täitevkomitee, kus enamusel olid menševikud ja esseerid, selle asemel, et protesteerida kodanliku vägivalla vastu, kuulutas Ajutise Valitsuse "revolutsiooni päästmise valitsuseks", andes

talle vabatahtlikult üle kogu võimu. Reaktsiooni pealetung tugevnes ka Eestis. Ühises rindes vene kodanlusega läks ka eesti kodanlus kontrrevolutsioonilisele vastupealetungile. Ajutise Valitsuse korraldusel suleti Eestis 12. juulil bolševistlikud ajalehed "Kiir" ja "Utro pravdõ". "Kiire" toimetaja J. Anvelt arreteeriti ajutiselt ja toimetus rüüstati. Kuid reaktsiooni pealetung Eestis oli nõrgem kui Petrogradis. Juba 15. juulil hakkas ilmuma uus eestikeelne bolševistlik ajaleht "Tööline". Sellele lisandus 30. juulil bolševistlik maatööraha ajaleht "Maatamees" ja 1. augustil venekeelne "Zvezda". Ilmuma hakkas ka ilukirjanduslik-satiiriline ajakiri "Tapper" J. Lilienbachi toimetusel

23. juulil tuli Tallinnas kokku I Eestimaa Nõukogude Kongress¹. Sellel oli esseeridel ja menševikel veel vaid minimaalne enamus. Näiteks resolutsiooni hääletamisel suhtumisest Ajutisse Valitsusse sai bolševike resolutsioon 28 häält, menševike ja esseeride resolutsioon 33 häält. Kongress moodustas Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee, kuhu valiti 7 bolševikku, 7 esseeri, 4 menševikku ja 1 menševik-internatsionalist.

Juulisündmustega lõppes revolutsiooni rahuliku arengu etapp. Analüüsisides olukorda leidis bolševike partei, et nüüd võib töörahas võimu võtta ainult relvastatud ülestõusu teel. Menševikud ja esseerid olid täielikult ja avalikult läinud juulisündmuste ajal kon revolutsiooni leeri. 24. juulil loodi uus koalitsiooniline valitsus, mille eesotsas oli juba "sotsialist", esseer A. F. Kerenski. Revolutsioon oli jõudnud relvastatud võitluse ja ülestõusu perioodi.

---

1 Mais toimus Tallinnas Baltimaade nõukogude esindajate nõupidamine, mis otsustas luua piirkondliku Baltimaade Nõukogu. Kuid vahepeal oli moodustatud juba Läti Nõukogu. Tallinnasse kogunesid vaid Eesti ala nõukogude delegaadid, võttes vastu otsuse nimetada kongress I Üleeestimaaliseks Nõukogude Kongressiks.

5. Suund relvastatud ülestõusule. Revolutsioonilise kriisi süvenemine

Clukorra põhjalik muutumine pärast juulistõudumisi nõudis bolševike parteilt uue võitlustaktika väljatöötamist. Selle ülesande täitis partei VI kongress, mis toimus 26. juulist 3. augustini 1917.a. Kuigi V.I. Lenin ei saanud kongressist isiklikult osa võtta, suunas ta selle tööd oma juhendite kohaselt. Eesti parteiorganisatsiooni liikmeid esindas kongressil 3 delegaati.

Kongress asus V.I. Lenini seisukohale sotsialistliku revolutsiooni võidu võimalikkusest ühel eraldi võetud maal, sealhulgas agraarsel, ent revolutsioonilisel Venemaal. Kongress võttis ajutiselt maha loosungi "Kogu võim nõukogudele!", sest nõukogudes olid veel enamuses kontrrevolutsiooni poole üle läinud esseerid ja menševikud. Kongress võttis vastu otsuse, milles rõhutas, et partei peamiseks ülesandeks on relvastatud ülestõusu ettevalmistamine kodanluse võimu kukutamiseks. Seega võttis kongress kursi sotsialistlikule revolutsioonile relvastatud ülestõusu teel.

Relvastatud ülestõusu ettevalmistamisele asusid ka Eesti bolševikud. Tähtsat osa selle ettevalmistamisel Eestis mängis 13.-16. augustil Tallinnas toimunud V S D T (b) P P õ h j a - B a l t i o r g a n i s a t s i o o n i d e II k o n v e r e n t s. Sellel oli esindatud juba 23 parteiorganisatsiooni umbes 7 000 liikmega. Konverents kiitis heaks kõik partei VI kongressi otsused ja kutsus üles parteiorganisatsioonide nende täitmisele. Maaküsimuse osas rõhutati uuesti, et maa tuleb natsionaliseerida ja mõisamaa konfiskeerida. Rahvusküsimuse osas vastuvõetud otsuses märgiti, et rahvusliku vabanemise saab vaid proletaarrevolutsioon. Seepärast on vaja kindlat revolutsioonilist liitu vene töörahvaga, et ühise võidu tulemusena kindlustada rahvaste täielik üheõiguslus.

Konverents valis uue VSdT(b)P Põhja-Balti Büroo,

mida otsustati hakata nimetama V S D T (b) P E e s -
t i m a a a B ü r o o k s. Selle koosseisu kuulusid
J.Anvelt, H.Suuder, J.Heintuk, P.Jegorov ja V.Vöölmann

13.-15. augustil toimus Tallinnas bolševike
poolt organiseeritud m a a t ö ö l i s t e ja keh
t a l u p o e g a d e k o n v e r e n t s, mis oli
tähtsaks etapiks töölisklassi ja talurahva revolutsi-
oonilise liidu loomisel Eestis. Sellel oli esindatud
ligi 40 000 maatöolist ja kehvtalupoega. Konverents
võttis vastu otsuse asuda kehvtalurahva valla- ja maa-
konnakomiteede loomisele ja kehvtalurahva organiseeri-
misele. Maaküsimuses võeti pärast H.Pöögelmanni ette-
kannet vastu otsus, mis lähtus bolševike agraarprog-
rammist. Konverents valis Ü l e m a a l i s e M a a -
t a m e e s t e K e s k k o m i t e e, millesse kuu-
lusid bolševikud J. Sihver, H. Pöögelmann ja J. Hein-
tuk ja 8 esindajat maakondadest. Pärast konverentsi
hakkas eesti küla kattuma bolševistlike maatöoliste or-
ganisatsioonidega. Bolševike kätte hakkasid minema ka
varem esseeride poolt loodud maatöoliste ühingud.

Eesti bolševikud pöörasid vastavalt partei VI
kongressi otsustele suurt tähelepanu töölisklassi mas-
siorganisatsioonidele. 1917.a. kevadel loodud Tallinna
Ametiühingute Keskbüroo reorganiseeriti nüüd Eestimaa
Ametiühingute Kesknõukoguks, mis asus juhtida kõiki
Eesti ametiühinguid. Veelgi aktiveeris bolševike juh-
timisel vabriku-tehaste komiteede ja töölisvanemate
nõukogude tegevus.

Samuti pöörati suurt tähelepanu noorsoo ja nais-
te aktiivsuse tõstmisele. Juba mais löid Tallinna töö-
lisnoored T a l l i n n a S o t s i a a l d e m o -
k r a a t l i k u N o o r t e K l u b i. Kuid klubi-
lise töö raamid jäid noortele kitsaks ja augustis re-
organiseeriti klubi T a l l i n n a S o t s i a a l -
d e m o k r a a t l i k u k s N o o r t e Ü h i n -
g u k s, mis oli bolševistlik proletaarse noorsoo mas-
siorganisatsioon. Tallinna eeskujul löid ka Narva töö-

lisnoored spetembris sotsiaaldemokraatliku noorsoo ühingu. Oktoobris organiseeriti see ka Tartus. Oma võitluse eesmärke väljendades kirjutasid Narva ühingu liikmed "Me oleme töölisnoored, kes ei salli survet ja iket. Kellele südames vabaduse leek loidab ja õiguse tundmine asub. Võitlusesse kipuvad noored hinged, võidelda tahame meie rahu, III Internatsionaali ja sotsialismi eest..."

Seoses naiste, eriti soldatinaiste raske olukorraga, asusid bolševikud ka neid koondama. Tekkis rida soldatinaiste organisatsioone. Naiste organiseerimisel paistis eriti silma bolševik Alice Tisler. Oma õiguste kaitseks ja sõja vastu korraldasid naised demonstratsioone. Ühe naiste demonstratsiooni vastu, mis suundus kubermanguvalitsuse juurde, kutsus kubermangukomissar Poska välja isegi relvastatud väesalga.

Bolševikud tegid ka ulatuslikku kultuurhariduslikku tööd, millele anti poliitiline sisu. Seda tehti näiteks karskusseltsi "Valvaja" kaudu, mille juures töötas laulukoor, näitering ja rida teisi ringe. Tööliste kätte läks ka muusikaselts "Pandoriin", mille baasil 1917.a. sügisel tekkis "Tallinna Tööliste Teater".

Augustis toimusid Eesti linnades tsaariaegsete linnavolikogude ümbervalimised. Bolševikud saavutasid valimistel häid tagajärgi. Narvas anti bolševike poolt 47% antud häältest, Tallinnas 31%. Narva ja Tallinna linnavalitsused läksid bolševike kätte, kuna pahempoolsed esseerid sellal toetasid bolševikke. Tallinna linnapeaks valiti bolševik V.Vöölmann, linnavolikogu juhatajaks J. Anvelt.

Bolševistlik satiiriline ajakiri "Tapper" tervitas seda sündmust järgmiste sõnadega pilkelaulus "Ter vitus uuele linnavolikogule":

Head teed, vana pirukameeste kolikogu!

Tere-jõudu, uus linnavolikogu!

Bolševikud Tallinna linnavalitsuses näitasid te gudega, et nad oskavad tööd teha ja linna valitseda.

Kohe võeti tarvitusele rida abinõusid toitlusolude paremaks muutmiseks, tõsteti linnaametnike palku ja parandati kooliolusid. Bolševike ettepanekul läks Tallinna linnavalikogu üle eesti keelele ja linnavalitsus eestikeelsele asjaajamisele, millest eesti kodanlus varem oli keeldunud. See tõstis tohutult bolševike autoriteeti laiade hulkade silmis.

Augustis süvenes revolutsiooniline kriis Venemaal ja Eestis järsult. Kodanlus püüdis oma võimu tugevdada ja revolutsiooni täielikult maha suruda sõjaväelise diktatuuri kehtestamise teel. Selleks organiseeriti kontrrevolutsiooniline vandenõu kindral Korniloviga eesotsas. Kontrrevolutsiooni koondamise eesmärgil kutsuti 12. augustil Moskvast kokku nn. riiklik nõupidamine, mis nõudis Nõukogude täielikku likvideerimist ja "tugevat" valitsust. Kornilovi mässu aitasid aktiivselt organiseerida Entente'i imperialistid.

Mässu ettevalmistamise käigus loovutas tsaariarmee kindralstaap 21. augustil kuritegelikult Riia saksa vägedele, et õigustada kontrrevolutsioonilist sõjakäiku Petrogradi vastu. Neli päeva hiljem, 25. augustil algas aga kindral Kornilovi mäss, tema poolt juhitud kontrrevolutsiooniline sõjakäik Petrogradi ja Moskva vastu. Kuid Kornilovi vastu tõusis kogu revolutsiooniline Petrograd ja varsti haaras kornilovivastane võitlus kogu Venemaa. VSDB(b)P Keskkomitee muutus võitlusstaabiks võitluses Kornilovi mässu purustamise eest.

Eesti kodanlus toetas Kornilovi mässu. "Eesti kornilovlased", Tõnisson, Poska, Päts ja kogu nende poolt juhitud demokraatlik blokk kubermangu maanõukogus näitas seda oma tegudega. Kui maanõukogus tuli arutusele küsimus abinõude tarvituselevõtmisest Kornilovi vastu, lahkusid kodanluse liidrid koosolekult, mistõttu kvoorumi otsuse tegemiseks puudus.

Samal ajal Eesti ala töölised, madrused ja soldatid võitlesid ennastalgavalt mässu vastu. Aktiivselt

se tegevusse asusid ka Eesti nõukogud. 28. augustil toimus Tallinna Nõukogu ja Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee istung, millest võtsid osa ka sõjalaevade, polkude ja töölisorganisatsioonide esindajad. Sellel võeti vastu otsus seada kõik Tallinna revolutsioonilised jõud lahingukorda, mitte lasta läbi Kornilovi vägesid. Järgmisel päeval saatis Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee telegrammi Narva, Tartu, Valga ja teistele nõukogudele käsuga võtta kontrolli alla posti ja telegraafiasutused ning raudteejaamad, arreteerida kontrrevolutsionäärid ja mitte lasta läbi Kornilovi vägesid. Kohalikud nõukogud asusid kohe seda korraldust täitma. Raudteejaamad võeti kontrolli alla, kornilovlikesse vägedesse saadeti agitaatorid. Narva töölised, keda organiseeris ja juhtis V. Kingissepp, pidasid kinni ešeloni Kornilovi vägesid. Tallinnas arreteeriti 30. augustil kindral Dolgorukov, kes suundus kindralstaabist Pihkvast Soome Kornilovi korraldusega viia oma Soomes asuv korpus Petrogradi vastu. Töölise, madruste ja soldatite ühiste jõupingutustega purustati bolševike juhtimisel Kornilovi kontrrevolutsiooniline mäss.

Kornilovi purustamisele järgnes bolševike autoriteedi järsk tõus kogu Venemaal ja nõukogude üldine bolševiseerumine. Petrogradi ja Moskva nõukogude järele läks nõukogudes üksteise järele enamus bolševike kätte. See protsess arenes kiiresti ka Eestis. Arvestades pahempoolsete esseeride toetust, saavutasid bolševikud septembris ülekaalu Tallinna Nõukogus ja see võttis vastu nüüd ainult bolševistlikke otsuseid. Bolševiseeriti nõukogud ka Tartus ja Viljandi. Enne seda tuli aga siin parandada kohalike parteiorganisatsioonide tööd. Tartus heideti rida oportuniste, poolmenševistlikke tegelasi parteiorganisatsioonist välja, mille järele parteitöö siin tunduvalt paranes. Suurt abi osutas Tartu bolševikele ka siia paigutatud bolševistlik Läti Küttide Tagavarapataljon. Kohalikus rahvusväe-

osas - Tartu Eesti Tagavarapataljonis loodi parteior-organisatsioon eesotsas Ed. Otteri ja A. Vinkiga. Enamik pataljoni soldateid asus nüüd tema bolševikke. Kõige selle tulemusena valiti Tartu Nõukogu ümber ja selle täitevkomitee läks täielikult bolševike kätte.

Viljandis olid 1917.a. sügiseni menševikud ja bolševikud ühises organisatsioonis. Nüüd aga asus organisatsiooni enamuse bolševike platvormile ja varsti bolševiseeriti ka Viljandi Nõukogu. Nendel sündmustel oli suur tähtsus relvastatud ülestõusu ettevalmistamisel Lõuna-Eestis.

Juulis-augustis alanud kriis esseeride ja menševike parteis viis need parteid lõhenemisele. Ka Eestis eraldus esseeride parteist pahempoolsete esseeride tiib, menševike parteist aga menševikud-internatsionalistid, kes toetasid bolševikke nõudmist võtta kogu võim nõukogude kätte. Seoses sellega tekkis ka Eestis nüüd bolševike blokk pahempoolsete esseeride ja menševike-internatsionalistidega, mis kergendas relvastatud ülestõusu teostamist.

Nõukogude bolševiseerumisprotsess peegeldus selgesti II E e s t i m a a N õ u k o g u d e K o n g r e s s i l, mis toimus Tallinnas 12.-14. oktoobril. Tema 34 delegaadist 24 olid bolševikud. Kongress andis Kerenski valitsusele hinnangu kui "revolutsiooni reetmise valitsusele" ja nõudis võimu ülevõtmist nõukogude kätte. Kongressi poolt valitud uues Eestimaa Nõukogude Täitevkomitees oli rõhuv enamuse bolševikel. Tun- tud eesti bolševikest valiti siia J. Anvelt (esimees), V. Kingissepp, J. Käspert, J. Heintuk ja rida teisi. Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee muutus nüüd relvastatud ülestõusu organiseerimise keskuseks Eestis.

Ajutine Valitsus ja kontrrevolutsiooniline väe-juhatus, kes ei lootnud enam "sisemistele jõududele", asusid rahvusliku reetmise teele kavatsedes evakueeruda Moskva ja loovutada revolutsiooniline Petrograd saksa vägedele, et nende abil revolutsioon maha suruda.

Selleks kavatseti desarmeerida Kroonlinna kindlus. Eesti saarte kaitseks, kuhu oli oodata sakslaste sissetungi, ei võetud midagi ette. Saarte kaitse tegelikult desorganiseeriti. 29. septembril, kui 25-tuhandeline saksa dessant 300 sõjalaeva toetusel Saaremaal maabus, põgenes Muhu (-Saaremaa) kindlustatud rajooni staabiülema admiral Sveklovišnikov koos oma asetäitjaga Haapsallu. Saarte garnison ja sõjalaevad jäid üldjuhtimiseta. Vaatamata sellele osutasid nad nädalapäevastes lahingutes vaenlasele ägedat vastupanu. Vaenlane kaotas lahingutes Eesti saarte pärast ainuüksi 30 sõjalaeva. Kuigi saksa väed suutsid Muhu-, Saare- ja Hiiumaa vallutada, sulges revolutsiooniline Baltimere laevastik neile tee Soome lahte, pannes vaenlase edasitungi seisma. Välisvaenlane aga oli tunginud nüüd Eesti territooriumile, mis tunduvalt komplitseeris üldist poliitilist olukorda.

Ajal, millal Eesti saartel käisid lahingud, seisid Inglise sõjalaevad Helsingis ja Tallinnas tegevuses. Peaminister Kerenski aga esines laimavate süüdistustega Baltimere madruste suhtes, nimetades neid kodumaa reetjateks, mis kutsus esile kogu laevastiku meelepaha. Oli ilmselge, et Kerenski ja inglise-prantsuse imperialistid sõlmisid vandenõu Petrogradi loovutamiseks sakslastele, et kähgistada revolutsioon. Oli vaja kiirustada relvastatud ülestõusuga, et päästa revolutsioon.

Revolutsiooni kiiret teostamist nõudis ka lähenev ähvardav majanduslik katastroof. Suurtööstuse toodang oli 1917.aastal 1916.aastaga võrreldes Venemaal langenud ligi 50% võrra. Transport ja linnade toiduainetega varustamine oli desorganiseeritud. Linnu ja armeed ähvardas nälg. Üksteisele järgnevad välislaenu ähvardasid maad täieliku orjastamisega. Eestis langes samuti tööstuslik tootmine. Algas Tallinna tehaste evakueerimine, mis suudeti vaid tööliste üksmeelse väljastumisega osaliselt seisma panna. Evakatsioon ähvar-

das eesti tööliklassi täieliku töötuse ja laialipil lutamisega. Ainult sotsialistlik pööre võis päästa maa majanduse ja tema sõltumatuse.

Vene kodanluse, Ajutise Valitsuse ja väikekodanlike parteide autoriteet oli langenud. Ei suutnud seda taastada enam ei nn. "demokraatlik nõupidamine", eelparlament ega Asutava Kogu valimiste väljakuulutamine. Eestis kaotasid kodanlus ja tema asutused samuti toetuse rahvahulkades. See oli eesti kodanluse rahvavastase poliitika tulemus. Paljastas oma kontrrevolutsioonilise, rahvavastase näo ka kodanlik kubermangu maanõukogu. Kevadiste demokraatiavastaste valimiste tulemusena oli siia pääsenud vaid üks bolševik - Anna Leetsmann. Pärast augustis toimunud linnavolikogude valimisi saadeti linnade poolt maanõukogusse ka linnade esindajad, nende hulgas 3 bolševikku - J. Sihver, H. Pöögelmann, J. Anvelt. Nüüd tekkis siin 4-liikmeline bolševike fraktsioon, millega oktoobris liitus tööerakondlane A. Vallner. Selle fraktsiooni tegevus paljastas maanõukogu reaktsioonilise näo. Bolševikud tegid maanõukogus ettepaneku, korraldada uued maanõukogu valimised üldise, salajase, otsese ja ühetaolise hääletamise alusel, kuna eelmised valimised toimusid ebademokraatlikult. See ettepanek aga lükati tagasi. Samuti lükati tagasi või pandi kalevi alla, s.o. anti erikomisjonide arutada bolševike ettepanekud parandada toitlusküsimust, asuda kohe maareformi teostamisele ja viia koolides sisse emakeelne õpetus¹. Rahva-

---

1 Arvestades vene kodanluse ja Ajutise Valitsuse seisukohti ei julgenud Poska ega kubermangu maanõukogu sisse viia eestikeelset õpetust koolides. 25. septembril tegi J. Sihver bolševike fraktsiooni nimel maanõukogule ettepaneku kohe ja täielikult kehtestada algkoolides eesti keel. Kuid seda toetas vaid essee J. Kärner. Maanõukogu kodanlik enamus lükkas selle ettepaneku tagasi ja otsustas selles küsimuses käia "seaduslikul teel", s.o. oodata veelgi eesti keele sisseviimisega koolides. Nii jäigi koolides enne Oktoobrirevolutsiooni teostamist eestikeel õppekeeleks sisse viimata.

hulkadele sai järjest selgemaks, et eesti kodanlus käes käsikäes vene kodanluse ja Ajutise Valitsusega ei saa ega taha lahendada küpsenud sotsiaalseid, poliitilisi ega ka rahvuslike nõudmisi. Ainult kodanluse ja Ajutise Valitsuse kukutamine võis lahendada töörahva põlevad päevaküsimused, võis lahendada ka rahvusküsimuse Eestis. Relvastatud ülestõusu paratamatuse idee tungis üha sugavamale rahvahulkade teadvusse tõestades, et olukord sotsialistliku revolutsiooni teostamiseks oli küps.

6. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võit Eestis

1917.a. septembris-oktoobris oli kogu bolševike partei tähelepanu koondatud relvastatud ülestõusu ettevalmistamisele. Relvastatud ülestõusu teooria ja konkreetse plaani töötas välja V.I. Lenin. Septembris keskkomiteele kirjutatud kirjas "Marksism ja ülestõus" nõudis Lenin, et ülestõusu suhtutakse kui kunsti ja andis nõu kuidas mobiliseerida ja paigutada revolutsioonilised jõud.

Revolutsioonilisi jõude koondasid intensiivselt ka eesti bolševikud. 27. septembril toimus Tallinnas Eestimaa nõukogude, tööliste massiorganisatsioonide ja sõjaväeosade ja laevastiku esindajate ühine nõupidamine. Selle tööst võttis osa ka VSĐT(b)P Keskkomitee esindaja J.Smilga. Rõhuva häälteenamusega võeti vastu otsus nõuda kogu võimu üleminekut nõukogudele.

Samuti võeti siin vastu tähtis otsus, et sõjavägede ümberpaigutamist võib teostada vaid kohalike nõukogude ja väeosade soldatite komiteede nõusolekul. Sellega otsustati piir panna armee kontrrevolutsioonilise juhtkonna sepitsustele. Ajaleht "Tööline" hindas kõrgelt toimunud nõupidamist: "Selle üldise ühise koosoleku tagajärjeks on, et terve revolutsiooniline sõjavägi ja tölishulk Peterburist alates läbi Soome ja Eestimaa ühise revolutsioonilise väehulga sünni-

tab, kes iga silmapilk valmis on ühist tegevust avaldama revolutsiooni äraandjate vastu".¹

Oktoobris tegi kentrrevolutsioon veel meeleheitlikke katseid minna üle vastupealetungile revolutsiooni vastu. Ajutine Valitsus, kindralstaap ja Lääne imperialistid valmistasid ette uut korniloviaadi. Petrogradi, Moskva ja mujale hakati koondama junkrute lõöksalku ja teisi revolutsioonilisi väeosasid. Ka Tallinna koondati 13. ja 15. kasakapolk ja soomusautode väeosa. Rakvere piikonnas paiknes kontrrevolutsiooniline 49. korpus. Eesti kodanlus lootis ikka veel kasutada revolutsiooni vastu ka eesti rahvuspolke. Ühtlasi asus eesti kodanlus kiiresti looma 1917. a. sügisel kodanlikku nn. tagavaramiilitsat, millesse astusid kodanlikud elemendid. Tartus oli tagavaramiilitsasse koondunud üle 100 kodanlase. Seega kontrrevolutsioon pingutas jõude, et üle minna vastupealetungile. Ühtlasi säilis plaan loovutada Petrograd saksa vägedele. Relvastatud ülestõusuga tuli kiirustada.

8. oktoobril, olles Soomest tagasi pöördunud Petrogradi, kirjutas V.I. Lenin kuulsa artikli "Eemalseisja nõuanded", kus formuleeris marksistliku ülestõusu õpetuse peamised reeglid. Siin ta formuleeris ka revolutsiooniliste jõudude pealöögi suuna: "Ümber piirata ja ära lõigata Piiter, vallutada ta laevastiku, tööliste ja sõjavägede kombineeritud rünnakuga, - selline on ülesanne, mis nõuab oskust ja kolmekordset julgust."²

Olles Petrogradis ja selle ümbruses, Moskvast, tähtsamatel rinnetel ja laevastikus kindlustanud endale revolutsiooniliste hulkade toetuse, asus bolševike partei teostama relvastatud ülestõusu. 10. oktoobril toimus bolševike partei Keskkomitee ajalooline

---

1 "Tööline" nr. 66, 29.IX 1917.

2 Lenin, V.I., Teosed, 26.kd., lk. 152.

istung, millest võttis osa ka V.I. Lenin. Sellel istungil võeti vastu resolutsioon relvastatud ülestõusu kohta, kus märgiti, et Vene revolutsiooni rahvusvaheline ja sisemine olukord tõstab paratamatult päevakorda relvastatud ülestõusu. Resolutsioonis üteldi: "Tunnistades seega, et relvastatud ülestõus on vältimatu ja aeg selleks küps, teeb keskkomitee kõigile parteiorganisatsioonidele ülesandeks võtta see juhtnõuiks ning sellelt seisukohalt läbi arutada ja lahendada kõik küsimused..."¹ See oli direktiiv relvastatud ülestõusu teostamiseks. Ülestõusu aeg määrati kindlaks II Ülevenemaalise Nõukogude Kongressi kokkutuleku päevale, s.o. 25. oktoobrile 1917. Ühtlasi saadeti nüüd partei keskkomitee volinikud tähtsamatele rinnetele ja linnadesse, et ülestõusu kindlustada. Eesti bolševikud said juhendeid ülestõusu teostamiseks keskkomitee volinikelt Balti sõjalaevastiku ja XII armee juures.

12. oktoobril loodi Keskkomitee otsuse kohaselt Sõjaline Revolutsioonikomitee Petrogradi Nõukogu juures, mis muutus keskseks võitlusorganiks relvastatud ülestõusu ettevalmistamisel ja teostamisel. 16. oktoobril toimus partei keskkomitee laiendatud istung, mis valis parteikeskuse ülestõusu juhtimiseks.

Petrogradi eeskujul algas ülestõusu organiseerimine ka Eestis. Eestil oli Lenini poolt välja tõstatatud üldises ülestõusu plaanis tähtis koht, kuna ta moodustas revolutsiooni keskuse - Petrogradi vanetu tagala. "Kirjas seltsimeestele bolševikele, kes võtavad osa Põhjapiirkonna Nõukogude piirkondlikust kongressist" V.I. Lenin kirjutas: "Ainult Balti laevastiku, Soomes asuvate vägede, Tallinna ja Kroonlinna viivitamatu väljaastumine Piiteri all olevate korniilovlike vägede vastu suudab päästa Vene ja ülemaailmse

---

1 Lenin, V.I. Teosed, 26 kd., lk. 164.

revolutsiooni..."¹ Ja veidi edasi: "Asi seisab ülestõus, mille võib ja peab otsustama Piiter, Moskva, Helsingi, Kroonlinn, Viiburi ja Tallinn".²

Täites vastutusrikast ülesannet leninliku relvastatud ülestõusu plaani täitmisel - toetada ülestõusu Petrogradis ja ära hoida korniilovlike vägede saatmine Eesti alalt Petrogradi vastu - pingutasid Eesti bolševike organisatsioonid kõiki oma jõude. Eestis baseeruvatel sõjalaevadel tegutsesid parteiorganisatsioonid ja madruste rühv enamused ülestõusu poolt. Ka enamused Tallinna garnisonist ja Eestis paiknevatest XII armee üksustest toetasid bolševikke. Peale selle laiendati tähtsamates Eesti keskustes - Tallinnas, Narvas, Tartus, Viljandis, Kundas ja mitmel pool mujal tööliste relvastatud Punakaarti. Kõige tugevam Punakaarti üksus Eestis oli Tallinnas, kuhu kuulus kuni 700 meest. Rahvahulkade revolutsiooniliseks mobiliseerimiseks ülestõusuks viidi bolševike ja kohalike nõukogude poolt läbi massilisi tööliste ja soldatite demonstratsioone. 15. oktoobril toimusid grandioossed Ajutise Valitsuse vastu suunatud demonstratsioonid Tallinnas ja Tartus. Viimases võttis demonstratsioonist osa palju töölisi ja üle 8000 soldati, nende hulgas Tartu Eesti Tagavarapataljon. Demonstratsioon toimus loosungite all "Maha sõda!", "Kogu võim nõukogudele!" Hinnates Tartu demonstratsiooni kirjutas bolševistlik ajaleht "Maatamees": "Kodanlased vaatavad aralt pealt; nad pidid pead longu laskma selle distsiplineeritud revolutsioonivõimu ees - ka eesti polgud libisevad nende pimestava mõju alt ära".

Täites parteikeskuselt saadud juhendeid määras Tallinna Nõukogu juba 19. oktoobril Tallinna kindluse komandandi ja tema poolt juhitava operatiivgrupi juurde oma komissarid. Nõukogu täitevkomiteed kohustati

---

1 Lenin, V.I., Teosed, 26.kd., lk. 161.

2 samas, lk. 164.

välja töötama instruksioonid komissaridele ja polkude volinikele käitumiseks relvastatud ülestõusu korral.

22. oktoobril 1917.a. moodustati Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee ja Tallinna Nõukogu Täitevkomitee ühisel koosolekul E e s t i m a a S õ j a l i n e R e v o l u t s i o o n i k o m i t e e (ESRK), kuhu kuulus 40 liiget. Revolutsioonikomitee esimeheks oli I. Rabtšinski, asetäitjaks V. Kingissepp. Sõjalised Revolutsioonikomiteed loodi ka Narvas, Tartus, Valgas ja mujal.

23. oktoobri õhtul täites Petrogradist saadud juhendeid võttis Eestimaa Sõjaline Revolutsioonikomitee oma jõudude kontrolli alla kõik tähtsamad strateegilised punktid linnas: raudteejaamad, post, telegraaf ja rida tsiviilasutusi. Need hõivati revolutsiooniliste vägede ja Punakaardi poolt. Kõik revolutsioonilised väeosad alarmeeriti ja seati sõjaseisukorda. Korra hoid tänavatel läks revolutsiooniliste sõjaväepatrullide ja Punakaardi kätte. Sõjalaevadel seati sisse ööpäevane valve. Sõjalaevad ja neljas suurtükiväepolk suunasid kahurid kasakapolkude asukohtadele, olles iga moment valmis avama tuld. 24. oktoobril informeeriti Petrogradi Sõjalist Revolutsioonikomiteed strateegiliste punktide hõivamisest Tallinnas, s.o. Petrogradi tagala kindlustamisest.

Nendel päevadel tehti suurt selgitustööd kõigis väeosades, sealhulgas Tallinnas asuvates 2. ja 3. eesti polgus. Selgitustöö tulemusena need polgud neutraliseeriti ja osa soldateid asus kindlalt toetama võimu ülevõtmist. Eriti edukat tööd väeosades tegi V. Kingissepp, kes teenis endale soldatite tribüüni hüüdnime.

24. oktoobril algas ülestõus Petrogradis, mis kulges kiiresti ja edukalt. 24.-25. oktoobri jooksul vallutati kõik linna strateegilised punktid ja asutused ülestõusnute poolt, väljaarvatud Talvepalee. 25. oktoobri õhtul, pärast võiduka sotsialistliku revolüt-

siooni võitu, tuli kokku II Ülevenemaaline Nõukogude Kongress, mis võttis võimu enda kätte, võttis vastu kuulsad dekreedid maa ja rahu kohta, moodustas uue Ülevenemaalise Nõukogude Kesktäitevkomitee ning esimese nõukogude valitsuse - Rahvakomissaride Nõukogu V.I. Leniniga eesotsas.

Paralleelselt ülestõusu võiduga Petrogradis võeti võim üle ka tähtsamates Eesti keskustes. 24. oktoobril sai ESRK keskkomiteelt korralduse alata ülestõusu ka Eestis. Tallinnas oli võim juba Revolutsioonikomitee käes ja kontrolli tuli linnas vaid tugevdada. Edasi järgnes võimu ülevõtmine Narvas, Tartus ja mujal. Tartus võeti võim üle 25. oktoobril, millal revolutsioonilised jõud Tartu Sõjalise Revolutsioonikomitee korraldusel hõivasid raudteejaama, posti ja telegraafi. Kõigisse väeosadesse ja asutustesse saadeti Tartu Revolutsioonikomitee komissarid. Analoogiliselt toimus võimu ülevõtmine ka teistes keskustes.

26. oktoobril, pärast relvastatud ülestõusu võitu Petrogradis ja võimu üleminekut tähtsamates Eesti keskustes, avaldas ESRK üleskutse kõigile soldatitele, madrustele ja töölistele, kogu Eestimaa elanikkonnale. Selles teatati, et Ajutine Valitsus on kukuatunud ja võim on üle läinud Nõukogude valitsuse kätte. Teatati ka uue võimu esimestest dekreetidest ja senisest tegevusest ning kutsuti üles revolutsioonilisele valvsusele. Üleskutses üteldi: "Revolutsioonilisel Sõjakomiteel Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee juures on täielik võim Eestimaal.

Kohtadel on võim tööliste, soldatite, maatameeste ja väikemaapidajate nõukogudel kui täieõiguslikkudel (võimu) organitel".¹

26. oktoobril ESRK võttis vastu otsuse kõrvaldada võimult Ajutise Valitsuse kubermangukomissar ja

---

1 Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis, Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1957, lk. 381.

maakonnakomissarid. Viimaste funktsioonid läksid kohalikele nõukogudele. Selle otsuse kohaselt võttis V. Kingissepp ESRK volitusel kubermanguvalitsuse kirjaliku akti¹ alusel üle, kusjuures Poska ei osutanud mingit vastupanu ega protesti.

Seoses revolutsiooni võiduga toimusid tehastes, sõjaväeosades ja asutustes miitingud. Nendel kiideti võimu üleminek nõukogude kätte heaks. Nii üteldi Tallinna 2. eesti polgu vastuvõetud resolutsioonis: "Me toetame uut revolutsioonilist võimu, toetame rahva nõudmisteelluviimist. Elagu revolutsioon ja revolutsiooniline rahvavõim".² Analoogilisi resolutsioone võeti vastu arvukalt ka teistel miitingutel.

Sotsialistlik revolutsioon, võimu ülevõtmine töörahva kätte teostus Eestis kiiresti ja rahulikult, 24.-26. oktoobril, s.o. samal ajal millal revolutsioon võitis Petrogradis. Täpsus, plaanikindlus, ootamatus tähtsamate strateegiliste punktide vallutamisel Tallinnas ja mujal tegi võimatuks kontrrevolutsiooni ulatuslikumad vastupanukatsed. Relvastatud ülestõusu õigeaegne teostamine Eestis oli väga oluline ka Kerenski-Krasnovi kontrrevolutsioonilise sõjakäigu purustamisel.

Naise riietuses ja ameerika autos Talvepaleest Põhjarinde staapi põgenenud Kerenski andis siin käsu armeele alata kindral Krasnovi juhtimisel sõjakäiku Petrogradi vastu. Revolutsioonilised jõud Eestis ESRK juhtimisel võtsid tarvitusele energilised abinõud sel-

---

1. Ülevõtmisakti tekst on järgmine: "Seoses riigipöördega, mina Ajutise Valitsuse kubermangukomissar Ivan Ivani pg. Poska, andsin üle, ja mina, Eestimaa Nõukogude Sõja-revolutsioonikomitee volinik Victor Eduardi p. Kingissepp, võtsin vastu kogu Eestimaa kubermanguvalitsuse asjaajamise. I. Poska. V. Kingissepp.", dokumentide kogumik "Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis", lk. 389.

2. "Zvezda" nr. 28, 1917.

le sõjakäigu purustamiseks. ESRK ja XII armee SRK andsid välja korralduse, millega keelasid väeosadel Kerenski ja väejuhatuse käskude täitmise. Selle korralduse kohaselt sunniti 13. ja 15. kasakapolku Tallinnas kohale jääma, kuigi nad said korralduse suunduda Gatšina alla. Tallinnas peeti kinni ka Haapsalust Petrogradi peale suunatud soomusdivisjon. Rakveres asuv reaktsoonilise ohvitserkonna mõju all olev 49. korpus täites Kerenski käsku, hõivas Rakvere raudteejaama ja asus ešelonidesse. Siia saabunud agitaatorite rühm eesotsas V. Kingissepaga arreteeriti. Nüüd paisati siia uued revolutsioonilised jõud. Samuti suleti raudteeliiklus Narvas ja lõpuks õnnetus ka 49. korpuse sõdureid sundida endistesse asukohtadesse tagasi pöörduma. Analoogiline võitlus toimus ka Tartu raudteejaamas, kus kasakapolgud peatati. Seega Krasnov ei saanud endale Eestist toetust. Revolutsiooniliste jõudude teotuseks saadeti aga Tallinnast Petrogradi ristleja "Oleg" ja miiniristleja "Pobeditel" revolutsiooniliste madrustega. Üle Oudova (Gdov) - Narva saadeti Eesti alalt Krasnovi selja taha bolševistlik läti kütide tagavarapolk, mis Gatšinas ühines Petrogradi revolutsiooniliste vägedega. Ägedates lahingutes 29.- 31. oktoobril purustati Krasnovi väed. Revolutsioon oli päästetud. Eesti ala revolutsioonilised jõud bolševike juhtimisel täitsid aega neile leninlikus ülestõusu plaanis ettenähtud uiesanded - võtta võim enda kätte kindlustada Petrogradi tagala, vaenlast mitte läbi lasta!

Samal ajal tuli noorel nõukogude võimul likvideerida Petrogradi posti- ja telegraafitööliste eskujul tekkinud kontrrevolutsioonilist posti- ja telegraafitööliste streiki Tallinnas, Tartus ja Narvas. Ka see streik likvideeriti. Suurem osa posti- ja telegraafi lihttöölistest sai aru streigi reaktsoonilisest iseloomust ja toetudes neile likvideeriti 30. oktoobriks see streik.

Kaotanud laiaade töörahva hulkade toetuse oli

eesti kodanlus võimetu midagi ette võtma nõukogude võimu kehtestamise vastu. Ta ei julgenud haarata relvi, sest rõhuv ülekaal oli revolutsioonilistel jõududel. Laevastik, sõjavägi ja töörahva laiad hulgad olid bolševike poolt. Üsikutud reaktsioonilised väeosad olid isoleeritud. Ka eesti rahvuslikud väeosad, oma enamises, vaatamata kodanluse vastupidistele lootustele, pöördusid bolševike selgitustöö tulemusena otsustaval momendil töörahva poole. Need asjaolud tingisidki selle, et sotsialistlik revolutsioon, nõukogude võimu kehtestamine Eestis toimus suhteliselt rahulikult, ilma suurte relvastatud kokkupõrgeteta, veretult. Vaatamata nendele ilmsetele asjaoludele püüdis eesti kodanlus hiljem väita, et revolutsiooni Eestis ei toetanud laiad rahvahulgad. Selle väite kummutab täielikult Ülevenemaalise Asutava Kogu valimistulemuste analüüs Eesti alal.

Ülevenemaalise Asutava Kogu valimised toimusid 12. novembril, s.o. vahetult pärast Oktoobrirevolutsiooni teostamist. Kuigi kogu Venemaa mastaabis bolševikud ei saanud veel valimistel ülekaalu, said nad rõhuva enamuse antud häältest Petrogradi ja Moskva kubermangus, Põhjarindel ja Baltimere laevastikus. Eestis võttis valimistest osa 7 valimisnimekirja, kusjuures kõige rohkem häält sai bolševike valimisnimekiri nr. 2. Selle poolt anti Eestis (tsiviilelanikkond väpis armeest eraldi) ligi 120 000 häält, s.o. umbes 40% antud

häälestest. Järsult oli tõusnud bolševike pooldajate arv Tallinnas. Kui augustis linnavalimistel bolševikud Tallinnas said 31% antud häälestest, siis nüüd 47%. Eesti ala kaheksast saadikust valiti asutavasse kokku 4 bolševikku. Järgneva sotsialistliku ülesehitustöö käigus kasvas bolševike mõju veelgi.

Veelgi ülekaalukam oli bolševike võit laevastikus ja armees. Baltimere laevastikus said bolševikud peaaegu 100% antud häälestest. Baltimere laevastiku Tallinna baasis, kus kandideeris ka V.I.Lenin, 30 500 soldatist, kes võtsid hääletamisest osa, hääletas 17 600 bolševike poolt. Põhjarinde (süüa kuulus ka XII armee) väeosades hääletas 61% soldatitest bolševike poolt, sealhulgas ka tunduv osa eesti soldatist².

Seega Oktoobrirevolutsioon Eestis teostati bol-

---

1 Valimistel said Eesti bolševikud 119 863 häält, Eesti demokraatlik blokk (Maaliit ja Demokraatlik Rahvaerakond, s.o. eesti kodanluse peamine partei) 68 085 häält, Eesti tööerakond 64 704 häält, Eesti esseerid 17 726 häält, Radikaaldemokraadid (peamiselt Tallinna kodanluse partei) 17 022 häält, Eesti ühenduslased 9 244, Vene esseerid 3 027 häält. Otseselt kodanlike valimisprogrammiga esinesid 2 valimisinimekirja - demokraatlik blokk ja radikaaldemokraadid saades kokku 85 000 häält (28%). Nende poolt hääletasid eelkõige jõukad, kodanlikud klassid. Nn. "sotsialistlikud" parteid (tööerakond, esseerid, menševikud) said umbes 93 000 häält (32%). Neil oli veel mõju väikekodanluse ringkondades ja tööerakonnal ka maal, sest kõigisse maakondadesse bolševike mõju ei olnud veel jõudnud. Bolševike partei, tööliklassi partei aga sai 40% antud häälestest. Tema poolt hääletasid eelkõige töölised linnas ja maaproletariaat maal. Paljud valijatest aga kes hääletasid nn. sotsialistlike parteide poolt, uskusid veel, et need võitlevad sotsialismi eest ja olid tegelikult nõukogude võimu kehtestamise poolt.

2 Tartu Eesti Tagavarapataljonis said bolševikud 1623 häält ehk 66% antud häälestest.

ševike poolt toetudes töölisklassi ja kehvatalurahva laiadele hulkadele, madruste ja soldatite enamusele. Revolutsioon teostati ühtses rindes kogu Venemaa töörahvaga Suure Lenini juhtimisel.

7. Nõukogude võimu kindlustamine ja sotsialistliku ülesehitustöö algus Eestis. Oktoobrirevolutsiooni ajalooline tähtsus eesti rahvale

Esimeseks, kõige kiireloomulisemaks ülesandeks pärast Oktoobrirevolutsiooni oli kodanliku riigiaparaadi purustamine ja nõukogude riigiaparaadi ülesehitamine. Revolutsiooni võidu tulemusena kehtestati Eestis proletariaadi diktatuur, töölisklassi ja töötava talurahva diktatuur, mille ülesandeks oli ekspluataatorlike klasside vastupanu mahasurumine, sotsialistliku ülesehitustöö organiseerimine ja relvastatud jõudude organiseerimine maa väliskaitseks. Nõukogude võimu kehtestamist Eestis juhtisid VSDT (b)P Eestimaa Büroo ja Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee.

Kodanlus ja vana kodanlik riigiaparaat, koosnedes kodanluse esindajatest, oli vaenulik nõukogude võimule, osutades kõikvõimaliku vastupanu tema korraldustele ja dekreetidele. Seepärast tuli luua alt kuni üles täiesti uus nõukogude riigiaparaat, kõrvaldada vana kodanlik riigiaparaat. Esiolgu nimetati tähtsamatesse asutustesse komissarid, nõukogude võimu esindajad. Sellele järgnes vanade valitsuslülide likvideerimine. Juba 26. oktoobril võeti üle ESRK poolt Eestimaa kubermanguvalitsus. 12. novembril võttis Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee vastu otsuse ka demokraatiavastase kubermangu maanõukogu, mida eesti kodanlus 1917.a. sügisest peale hakkas nimetama **M a a p ä e v a k s** vastukaaluks nõukogude nimetusele. Ühtlasi kuulutati välja 1918.a. algusele ka Eesti Asutava Kogu valimised.

Kodanlik Maapäev oli sellal peamine kontrrevo-

lutsiooni organiseerimise keskus Eestis toetudes oma tegevuses linna-, maakonna- ja vallavalitsustele. Seoses Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee otsusega Maapäeva laialisaatmise kohta, tuli Maapäev 15. novembril kokku erakorralisele istungile, et organiseerida poliitilist väljaastumist¹ nõukogude võimu vastu. Maapäev võttis vastu otsuse, milles öeldi, et "Maapäev tunnistab enese Eestimaa ainsaks kõrgemaks võimukandjaks...

Igasugused määrused, käsud ja dekreedid, tulgu nemad kelle poolt tahes ... on Eestimaal maksvad alles siis, kui Eesti Maanõukogu (Maapäev - K.S.) nemad välja on kuulutanud, kuna vastasel korral neid mitte ei tule täita."²

Seega keelas Maapäev enda sanktsioonita kõigi nõukogude võimu korralduste täitmise, samuti töörahva poolt suure vaimustusega vastuvõetud maadekreedi ja teiste dekreetide täitmise. Ent Maapäev sai "kõrgemaks võimuks"³ Eestis olla vaid 25 minutit. Toom-

-
- 1 Enne Maapäeva istungit toimus 14. novembril selle juhatuse istung, kus arutati küsimust võimu ülevõtmisest Eestis Maapäeva kätte ja võimalusest seda relvastatud jõuga toetada. Ägedas diskussioonis jõuti seisukohale, et see on võimatu. Maapäeva vanematekogu liige Jaakson ütles otseselt, et aktiivseks vastuhakuks pole jõudu. Teine vanematekogu liige märkis, et Tallinnas on 3000 eesti soldatit enamusest läbi imbunud ja vene soldatid bolševike poolt ning seepärast on jõule toetuda mõttetu. Otsustati, et Maapäev võtab vastu vaid deklaratsioonid, mis on suunatud nõukogude võimu vastu.
  - 2 ENSV ORKA, f.78, n.2, sü.88, l.75.
  - 3 Maapäeva 15. novembri otsusele on kodanlikud ajaloolased ja juristid pööranud suurt tähelepanu. Jurist A. Piip luges seda päeva 15.(28.) nov. kodanliku Eesti riigi alguspäevaks. Tegelikult aga kehtis sellal ja järgnevatel kuudel Eestis proletariaadi diktatuur ja kodanliku riigi tegevuse algusest ei saa muidugi olla juttugi.

peale kogunes grandioosne töölisdemonstratsioon, mis ajas Maapäeva laiali.

Kodanlus püüdis Maapäeva laialisaatmise puhul organiseerida protestikampaaniat ja protesti demonstratsioonide. J. Tõnissoni juhtimisel organiseeriti Tartus raekoja ees demonstratsioon Maapäeva kaitseks, kuid sellest võttis osa suhteliselt vähe rahvast ning ta aeti kergesti laiali. Maapäeva likvideerimine ei kutsunud töörahva hulgas esile mingit ärevust ega meelepaha arvestades tema rahvavastast olemust.

Maapäeva laialiajamisele järgnes nõukogude võimu edasine tugevnemine Eestis, algas kodanlike valitsus- ja omavalitsuste likvideerimisprotsess maakondades ja valdades. Põhiliselt 1917.a. novembris ja detsembris, linnatöölise aktiivsel toetusel viidi läbi maakondade ja valdade töörahva nõukogude valimised. 1918.a. jaanuari keskpaigaks olid need loodud kõigis maakondades, 251-s vallas 329-st mittekupeeritud vallast. Seoses sellega likvideeriti 1918.a. jaanuari algul vanad maakonna- ja linnaomavalitsused ja kogu võim koondus maakonna ja valla töörahva nõukogude kätte. Seega 1918.a. alguseks viidi Eestis põhiliselt lõpule vana kodanliku riigiaparaadi purustamine ja uue nõukogude riigiaparaadi loomine.

Samuti tulid kõrvaldada vanad kodanlikud sunnivõimu organid - kodanlik miilits, kohtud, tuli reorganiseerida vana armee. Kõigi nende asemele oli vaja luua uued organisatsioonid, 1917.a. lõpuks likvideeriti gi senine kodanlik miilits, see asendati uue, nõukoguliku rahvamiilitsaga. Tähtsaimaks töörahva relvastatud organisatsiooniks Eestis kujunes sellal Punakaart. Enne Oktoobrirevolutsiooni võitu tegutses ta ainult tähtsamates Eesti keskustes, pärast aga loodi ta kõigis maakondades, peaaegu kõigis valdades. Punakaarti salkadesse astusid tuhanded töölis- ja maa- ja metsatöölised ja kehtalupidajad. Punakaart kujunes töörahva relvastatud massiorganisatsiooniks, millel oli

suur tähtsus võitluses kontrrevolutsiooniga.

Kuna vana tsaariarmee pärast Oktoobrirevolutsiooni kiiresti edasi lagunes, tuli nõukogude võimul asuda uue armee, sotsialistliku armee loomisele. Uus armee loodi esialgu vabatahtlikkuse alusel. Selle loomine algas 1918.a. jaanuaris, millal asuti formeerima esimesi sotsialistlikke polke Tallinnas, Narvas ja Tartus. Kuid saksa imperialistide ootamatu kallaletungi tõttu ei jõutud sotsialistliku armee osade formeerimist Eestis lõpule viia. Seepärast jäi Punakaart sellal töörahva tähtsaimaks relvastatud organisatsiooniks Eestis.

Ka vana kodanlik kohus tuli asendada uue, nõukogude kohtuga. Vahetult Oktoobrirevolutsiooni päevil kujunes uus revolutsiooniline kohus kohalike nõukogude poolt moodustatud **r e v o l u t s i o o n i - l i s t e t r i b u n a l i d e** näol¹. Nende kõrvale tegutsesid ka tsaariaegsed rahvakohtud ajades kriminaal- ja tsiviilesju. 1918.a. algas nõukogude kohtute - rahvakohtute loomine. Need aga algasid regulaarset tegevust alles 1918.a. jaanuari lõpul.

Oluline oli ka see, et kõigis nõukogude asutustes viidi sisse asjaajamine eesti keeles. See tegi nõukogude asutused rahvale veelgi lähedasemateks ja mõistetavamateks.

Kõrvuti uue riigiparadi loomisega tegi nõu-

---

1 Tribunalide peamiseks ülesandeks oli võitlus kontrrevolutsiooniga, s.o. kohtumõistmine poliitiliste süütegude puhul, samuti võitlus spekulatsiooniga. Kuid paljud tribunalid rahvakohtute loomiseni arutasid ka tsiviil- ja kriminaalasju, kaasa arvatud vargused, abielulahutused jne. Tartu Revolutsioonilises Tribunalis oli 26. jaan. 1918.a. arutusel 31 süüasja, neist 11 abielulahutust, 8 vargust, 4 salaviinamüügi juhus ja 3 poliitilist süüasja - vastupanu võimudele ja nõukogudevastase agitatsioon.

kogude võim määratu suurt majanduslik-organisatoorset tööd. Majanduse alal tuli läbi viia rida otsustavaid, murrangulisi ümberkorraldusi. Nõukogude valitsuse dekreetidega natsionaliseeriti maa, pangad ja kehtestati tööliskontrolli suurtööstusettevõtete üle. Kõik pangad natsionaliseeriti ka Eestis. Vabrikutes ja tehastes seati sisse esimese sammuna täieliku natsionaliseerimise teel tööliskontroll. See kehtestati peaaegu kõigis Eesti linnades tähtsates tööstusettevõtetes, aga samuti suurärarde, hotellide jne. üle. Ettevõtjate sabotaaži tõttu läks juba seljal rida ettevõtteid täielikult tööliste juhtida. Tööstuse, rahanduse ja transpordi juhtimiseks loodi 13. jaanuaril 1918.a. Eesti Rahvamajanduse Nõukogu. Rahvamajandusnõukogud loodi ka maakondades.

Tähtsal kohal nõukogude võimu tegevuses Eestis oli leninliku maadekreedi elluviimine. Selle dekreeidi alusel maa natsionaliseeriti ja mõisnike maa kuulus konfiskeerimisele. Maadekreedi alusel läks 2,4 miljonit hektari mõisamaad Eestis töötava talurahva kätte. Talurahva ostuvõlad 45 miljoni kuldrubla ulatuses kustutati. Vastavalt Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee, mille tegevust juhtis bolševik J. Anvelt, juhenditele algas mõisamajapidamiste ülevõtmine. Mõisad ja nende vara (inventar, tööloomad, kari, vili) läks mõisatöölisedest valitud mõisakomiteede kätte. Mõisnikud aga samuti eesti hallparunid, kes kartsid, et varsti võib järg jõuda ka nende suur-taludeni, osutasid visa vastupanu mõisate ülevõtmisele. Et abistada maatöörahvast mõisate ja vanade vallavalitsuste ülevõtmisel suunas partei linnadest, eelkõige Tallinnast ja Tartust maale Punakaardi salku. Nendel tekkis ka rida relvastatud kokkupõrkeid maal tekkinud valgekaartlike salkadega. Ühes sellises kokkupõrkes, mis toimus Virumaal Püssi mõisas, langes 10. detsembril kolm Tallinna punakaartlast - Mihkel Aitsam, Jüri Kalmus ja Rudolf Imberg. Vaata-

mata mõisnike ja hallparunite vastupanule viidi 1917. a. novembri- ja detsembrikuude jooksul mõisate ülevõtmine põhiliselt lõpule.

Leninliku maadekreedi elluviimine, mõisate ja vallavalitsuste kiire ülevõtmine tõstis tohutult bolševike autoriteeti maal. Eesti töötav talupoeg tundis ennast esmakordselt maa täieõigusliku peremehe-
na. Neist tundeist kirjutas kujukalt üks Reola valla endine teomees Tartu bolševistlikus ajalehes "Edasi": "Iseäralik tundmus oli kõndida ilustustega ehitud endise mõisaherra saalis, sest mõned aastad tagasi vaatlesin seda lossi eemalt aukartusega. Selg, mis aastakümnete jooksul mõisa põllul orjates küüru on vajunud, on praegu palju sirgem ja nagu rõõmsam. Veel mõned päevad ja siis ununevad endised piitsahoobid ja meie elame nagu uues ilmas".

Ühtlasi tõusis nüüd aga päevakorda ka maakasutusviiside küsimus, eelkõige küsimus, mida teha ülevõetud mõisatega, kas säilitada nad suurmajapidamis-
tena, või tükeldata talupoegadele individuaalseks kasutamiseks. See küsimus kerkis üles juba 3.-4. detsembril 1917. a. Tallinnas, Toompea lossis, endises mõisnike residentsis, kokkutulnud maatameeste (maatöölise ja kehvtalupoegade) konverentsil J. Anvelt esindes aruandjana maaküsimuses rõhutas, et mõisaid ei ole otstarbekas tükeldata, vaid nad tuleks säilitada kollektiivsete suurmajanditena, mis on majanduslikult kasulikum ja vastab kommunismi põhimõtetele. Mõned delegaadid olid aga mõisate tükeldamise poolt. V. Kingissepa ettepanekul jäeti esialgu see küsimus lahtiseks ja võeti vastu otsus kõigepealt kiiresti mõisad üle võtta, et siis alles otsustada, mis nendega teha.

1918. a. jaanuari algul, millal mõisate ülevõtmine põhiliselt oli teostatud, tuli kokku maatöölise ja kehvtalurahva kongress, mis on tuntud E e s -
t i m a a p ö l l u m a j a n d u s l i k u

k o n g r e s s i nime all. Selle 530-st delegaadist olid 469 bolševikud või nende pooldajad. See näitab, et maaproletariaadi hulgas olid otsustavalt bolševike poolt. Esinedes ka seekord aruandjana maaküsimuses, ütles J. Anvelt, et bolševike seisukoht on mõisaid mitte tükeldada. Ta ütles, et suurtdööstus on kasulikum väiketööstusest ning ka suurpõllundus on kasulikum väikepõllundusest. Kongressi rõhuv enamus hääletaski ühismaaharimise poolt, mõisate säilitamise poolt sotsialistlike suurmajapidamistena.

Kuid seda seisukohta ei saa hinnata agraar-küsimuse lahendamise seisukohalt täiesti õigeks. Selle küsimuse lahendamisel lähtusid eesti juhtivad bolševikud majanduslikust arvestusest, sellest, et ühismajapidamiste säilitamine on majanduslikult kasulikum, et mõisate tükeldamine, inventari ja loomade jagamine oleks toonud kaasa põllumajandusliku tootmise ajutise languse. Kuid küsimusel oli ka poliitiline külg, mida küllaldaselt ei arvestatud. Osa mõisatöölisi oli siiski mõisate tükeldamise poolt, samuti paljud saunikud-popsid, mõisarentnikud ja osa talusulaseid. Nende kohene varustamine maaga oleks neile reaalselt näidanud revolutsiooni võidu otse-seid praktilisi tulemusi, muutes nad aktiivseteks revolutsiooni pooldajateks. Ka leninlikus maadekreedis rõhutati, et maa kasutamise vormid otsustab talurahvas ise kohtadel ja et "nende valik peab olema täiesti vaba... külatalude, krunttalude, kogukondade või artellide viisi, nagu otsustatakse üksikutes küldes või asulates"¹. Sellist paendlikku agraarpoliitikat eesti bolševikud ei suutnud täiel määral teostada. Nad ei arvestanud seda, et suurmajapidamiste eelised väikemajapidamisega võrreldes polnud talupoegadele veel nende isiklike kogemuste najal selged, ning et töötava talurahva hulgas oli veel

1 Lenin, V.I., Teosed, 26 kd., lk. 231

olemas tung "oma maalapikese" järele. Lõpuks lähtuti maaküsimuse lahendamisel ka veendumusest, et peatselt võidab sotsialistlik revolutsioon Lääne-Euroopas, mis sotsialistlikku ülesehitustööd oleks tunduvalt kergendanud.

See viga võimaldas hiljem kodanlikel ja väikekodanlikel parteidel uuesti demagoogiliste lubaduste abil teatud mõju talurahva hulgas leida ning takistas töölisklassi ja talurahva liidu edasist tugevnemist. Kuid peamine sellel perioodil maaküsimuse lahendamisel seisnes muidugi maa natsionaliseerimises, mõisate võõrandamises, talurahva võla kustutamises, mis muutis rõhuva osa töötavast talurahvast nõukogude võimu pooldajateks. Suure poolehoiu rahvahulkades kutsus välja ka Nõukogude valitsuse dekreet seisuste ja seisuslike eesõiguste ning tiitlite (parunid, krahvid, vonid jne.) kaotamise kohta.

Kõrvuti suurte ümberkorraldustega majanduse ja valitsemise alal tehti põhjapanevat tööd ka rahvahariduse ja kultuuri alal, rahvusküsimuse lahendamise alal. Nõukogude valitsuse dekreetidega lahutati kirik koolist ja kool kirikust. Rahvakool muudeti maksutuks ja kättesaadavaks laiadele hulkadele. Eriti oluline oli see, et kõigis koolides viidi pärast Oktoobripöõret sisse emakeelne õpetus, s.o. eesti koolides eestikeelne õpetus. 28. detsembril toimus eesti õpetajate kongress, kus Nõukogude valitsuse sammud rahvahariduse organiseerimisel kiideti heaks. Kongressi poolt valitud Õpetajate Täitevkomitee asus uute nõukogulike õppeprogrammide ja koolitüüpide väljatöötamisele. Astuti samme ka selleks, et viia Tartu ülikoolis sisse õpetamine eesti keeles. Ülikooli juurde loodi professorid eesti keele, eesti kirjanuse ning soome-ugri keelte jaoks. Et rahuldada rahvahulkade tungi hariduse ja teadmiste järele avati Tallinnas ja Tartus rahvaülikoolid, kus peeti loenguid poliitika, hariduse ja kultuuri alalt.

Nõukogude võim andis rahva kätte ka kõik kinod, teatrid, kontserdisaalid ja rahvamajad. Tallinnas alustas bolševik J. Rossfeldi juhtimisel tegevust töölisteater. Kasvas nii sisuliselt kui ka arvuliselt bolševistlik ajakirjandus Eestis. Tallinna bolševistlike ajalehtede ("Tööline", "Maatamees", "Eesti Teataja") ja ajakirja "Tapper" kõrval hakkasid ilmuma ka kohalikud bolševistlikud ajalehed "Edasi" Tartus, "Tööraha Hääl" Viljandis, "Rahva Hääl" Võrus, "Rahvaleht" Narvas. Revolutsiooniline, sotsialistlik propaganda tungis nende kaudu sügavale töörahva hulkadesse.

Sotsialistlikust ülesehitustööst võttis aktiivselt osa ka proletaarne noorsugu. Tekkis rida uus sotsiaaldemokraatlikke noorte ühinguid eesti linnades. 1918.a. veebruari algul ühinesid nad üleestiliseks kommunistliku noorsoo ühinguks, nimetusega Põhja - Balti Kommunistlik Noorsoo Liit. Tema liikmete arv ulatus sel aastal 2000-le. See organisatsioon sai tulevase kuulsuse Eestimaa Kommunistliku Noorsoo Ühingu eelkäijaks.

Sotsialistlik ülesehitustöö Eestis kulges terava klassivõitluse tingimustes. Eesti kodanlus ja saksa mõisnikud avaldasid raevukat vastupanu Nõukogude võimule püüdes ta korraldusi saboteerida ja nurja ajada. Kodanluse toetasid selles eesti menševikud ja esseerid. Eesti kodanlus ja saksa mõisnikud hakkasid nüüd liituma ühiseks võitluseks. Maal organiseeriti illegaalseid valgekaartlikke salku võitluseks Nõukogude võimu vastu. 1917.a. detsembris tegi eesti kodanlus eesotsas kontrrevolutsionäär Pitkaga katsed organiseerida Viljandis kontrrevolutsioonilist valgekaartlikku ratsapolku. Pelgu loomist toetasid saksa mõisnikud. Eestimaa rüütelkonna peamees parun Dellingshausen aitas polgule muretseda mitmesugust varustust. Kuid Viljandimaa Tööraha Nõu-

kogu suutis ohtliku olukorra likvideerida. Kohaliku Punakaarti ja revolutsiooniliste soldatite abiga desarmeeriti ratsapolk ning areteeriti aktiivsemad nõukogudekorra vaenlased Viljandis. Kontrrevolutsiooni-pesa Viljandis likvideeriti.

Kodanlusele selgus iga päevaga rohkem, et tal endal pole küllalt jõudu kodanliku korra restaureerimiseks. Nüüd hakati otsima abi väljastpoolt, välis-interventsioonist.

Eesti kodanlikud natsionalistid löid varsti sidemed Entente'i imperialistidega saates oma delegaate Inglise, Prantsuse ja Ameerika-Ühendriikide saatkondadesse Petrogradis ja välismaal. Kuid nendelt ei olnud sellal loota otsest relvastatud abi, sest nende väed paiknesid sellal Venemaast ja Eestist kaugel.

Peamised lootused pani eesti kodanlus saksa imperialismile, kelle sõjaväed asusid vahetus läheduses - Eesti saartel ja Lõuna-Lätis.

Eesti töörahva isoleerimiseks revolutsioonilisest Venemaast, mis moodustas revolutsioonilise liikumise keskuse ja samuti Eesti okupeerimise soodustamiseks asus eesti kodanlus nn. iseseisvuse poliitika teostamisele. "Iseseisvus" tähendas eraldumist

Nõukogude Venemaast, mis pidi kergendama kodanliku korra taastamist Eestis. Selle loosungi kontrrevolutsioonilise, kodanliku olemuse paljastab seegi asjaolu, et enne Oktoobrirevolutsiooni eesti kodanlikud ja väikekodanlikud parteid ei mõtelnudki lahkulöömisele kodanlikust Venemaast¹. Nad nõudsid Eestile

1 Aprillis 1917.a. näiteks deklareerisid eesti kodanluse juhtivad tegelased (Tõnnison, Vilms, Raamot jt.) märgukirjas Ajutisele Valitsusele: "Vene riigist lahkumise üle keegi Eestis ei mõtle ega kõnle. Eestis püütakse lähedale ühendusele vene rahvaga ja riigiga Vene riigi föderaalise korralduse alusel" ("Tallinna Teataja", 12.04.1917). Juuni lõpul aga kirjutab Tööerakonna liider J. Vilms: "Meie nõuame föderatsiooni. Iseseisvus läheks meile raskeks kanda, kui me peaksime ta kord kätte saama... Föderatsioon annab meie rahvale kõik, mis rahval vaja" ("Päevaleht", 29.06.1917).

vaid autonoomiat Vene riigis. Kõige kaugemale selles osas läks Eesti Töerakond, kes nõudis, et Venemaast saaks eri rahvuste osariikide föderatsioon, millesse Eesti pidi kuuluma osariigina. Eesti kodanluse suhtumine muutus selles küsimuses kardinaalselt pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu. Juba 26. oktoobril avaldas J. Poska mõtet, et uues olukorras ei jää vist kodanlusel muud üle, kui Eesti "iseseisvaks" kuulutada, s.o. eraldada revolutsioonilisest Venemaast. See idee hakkas idanema ja üha enam levima kodanluse hulgas, kasvades proportsionaalselt Nõukogude võimu tugevnemisprotsessile Venemaal ja Eestis¹. 1918.a. jaanuari alguseks jõudsid kõik eesti kodanlikud ja väikekodanlikud parteid sellele seisukohale, Ühtlasi kuulutasid nad demagoogiliselt, et iseseisvuse väljakuulutamise kaitsvat Eestit Saksa okupatsiooni eest. Tegelikult aga Saksa välisministeerium seoses Bresti rahuläbirääkimistega just soovis "iseseisvuse" ja Eesti Venemaast eraldumise väljakuulutamist, et õigustada Baltimaade okupeerimist ja eraldamist Venemaast. Eesti pahempoolsed esseerid, kes seni olid koalitsioonis bolševikega ja kuulusid Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee koosseisu, esitasid jaanuari algul ultimatiivse nõudmise, et täitevkomitee kuulutaks Eesti iseseisvaks. Nad esitasid oma nn. Eesti Töövabariigi projekti, kus valitsuses oleksid olnud esindatud ka kodanlikud parteid. See oleks tähendanud aga revolutsiooni reetmist. Pahempoolsed esseerid heideti mõrd

1 V. Kingissepp iseloomustas seda kodanluse "iseseisvuse" loosungi kujunemislugu järgmiselt: "Iga lõök, mida Vene punakaardivägi ... andis kornilovlastele, kaledinlastele, dutovlastele ja raadalastele, iga seesugune lõök, mis tabas kontrrevolutsiooni Venemaal, oli vihmavalinguks Eesti iseseisvuse kõrbenud pinnale.

Tööraha revolutsiooni hiilgav võidukäik ja iseseisvuse mõtte arenemine olid ühe ja selle sama nähtuse - klassivõitluse kaks külge..." (Kingissepp, V., Kellele iseseisvus, kellele ike, Tallinn, 1946, lk. 15. jj.).

Eestimaa Nõukogude Täitevkomiteest välja.

Oma Töövabariigi projektiga tulid pahempoolsed esseerid välja ka Eestimaa põllumajanduslikul kongressil. Kuid sellel võeti bolševike ettepanekul hoopiski vastu resolutsioon, milles üteldi: "Eesti töörahvas ei tohi ennast mingil tingimusel kodanlikest lahkpuütetest ära eksitada lasta, vaid peab kogu maailma proletariaadiga käsikäes käima, Venemaal valitseb revolutsiooniline töörahvas. Vene revolutsiooni abil on eesti töörahvas võidule pääsenud ja sellepärast peab ta edaspidigi selle valitsusega kõige lähemasse riiklikku ühendusse jääma".

Lähtudes "Venemaa rahvaste õiguste deklaratsioonist" töötasid Eesti bolševikud 1918.a. algul välja oma programmi Eesti riikliku korralduse suhtes. See avaldati ajakirjanduses üldrahvalikuks arutluseks 1918.a. jaanuaris **E e s t i T ö ö r a h v a K o m m u u n i p õ h i s e a d u s e p r o j e k t i n a**. Projekti esimeses punktis ütledi, et Eesti Tööraha Kommuun on Venemaa Nõukogude Vabariigi autonoomne ooss, kusjuures suhted Vene Vabariigiga ja välisküsimused otsustatakse kokkuleppe teel mõlema valitsuse vahel. Tegelikult projekt oli autonoomiast avaram ja selle kohaselt oleks Eesti Nõukogude Vabariigil tegelikult kujunenud föderatiivsed suhted Nõukogude Venemaaga¹. Õigus põhiseadust kinnitada ja muuta kuulus ainult Eestimaa Tööraha Kongressile. Selle projekti elluviimine oleks tähendanud Eesti Nõuko-

---

¹ Nimelt ütleb projekti 2. punkt: "Eesti töörahvakommuun on kõigi kohapealsete küsimuste otsustamises täiesti iseseisev; tal on igal ajal, ilma et ta üheltki rahvalt ehk valitsuselt nõusolekut küsiks, õigus ennast Venemaa küljest lahti lüüa ja kas. mõne teise riigiga ühendusse astuda ehk ennast täiesti iseseisvaks kuulutada" ("Tööline" nr. 14, 19.01. 1918.).

gude Vabariigi loomist. Kuid seda ei suudetud teostada saksa imperialistide kallaletungi tõttu.

Seoses Bresti rahuläbirääkimistega, kus saksa imperialistid pretendeerisid Baltimaade täielikule okupeerimisele, tegi Saksa välisministeerium Eestimaa rüütelkonna kaudu eesti kodanluse liidritele otsesettepaneku Eesti "iseseisvus" välja kuulutada. Ühtlasi algas Eestis baltisaksa pastorite poolt organiseeritud salajane allkirjade kogumine palvekirjadele, millistes paluti Vilhelm II valitsust Eesti okupeerida ja likvideerida siin töörahva võim. Eesti hallparunid kirjutasid sellele meelsasti alla. Lõuna-Eesti Maaliidu tegelased aga saatsid salaja delegatsiooni Berliini paludes Eesti okupeerimist. Samal ajal valmistas eesti kodanlus, toetudes eesti rahvuspolkude kontr-revolutsioonilisele ohvitserkonnale ja illegaalsele kulaklikule valgekaardile maal, kontr-revolutsioonilist mässu Nõukogude võimu vastu, mis pidi teostuma Saksa vägede maaletungi momendil. Nii kujunes balti-saksa mõisnike ja eesti kodanluse vandenõu Nõukogude võimu vastu. Selle vandenõu niidid avastas Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee jaanuari lõpul 1918, millal Haapsalu lähedal tabati sakslaste saatkond Dellingshauseni kirjaga, milles paluti Saksa vägesid kohe Eestisse tulla ja ärakirjad pastorite poolt kogutud palvekirjadest. Seoses sellega kuulutas Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee 27.-28. jaanuari ööl välja sõjaseisukorra ja pandi seisma Eesti Asutava Kogu valimised. Aadliseisus Eestis kuulutati lindpriiks, s.o. väljapool seadust olevaks, areteeriti ja saadeti Eesti piiridest välja.

Sellises keerukas sise- ja välispoliitilises olukorras tuli Eesti bolševikel ja töörahval ehitada sotsialismi Eestis 1917.a. lõpul ja 1918.a. algul. Vaatamata kõigile raskustele tugevnes Nõukogude võim Eestis. Selle ülesehitava töö aga katkestas saksa imperialistide kallaletung 1918.a. veebruaris.

Oktoobrirevolutsioonil ja sellele järgnenud sotsialistliku ülesehitustöö, Nõukogude võimu kindlustamise perioodil oli erakordselt suur ajalooline tähtsus eesti rahva elus. See oli ajajärk, kus eesti tööliklass ja kehvatalurahva hulgad koondusid bolševike ümber suure ajaloolise pöörde teostamiseks näidates üles suurt võitlusvalmidust, organiseeritust ja loomisindu. Eesti töörahvas võib uhke olla, et ta võimsas revolutsioonilises liidus kogu Venemaa töörahvaga bolševike partei ja V.I. Lenini juhtimisel võttis osa Suurest Sotsialistlikust Oktoobrirevolutsioonist - kõigi aegade kõige suuremast revolutsioonist, rajades aluseid maailma esimesele sotsialistlikule riigile - Nõukogude riigile.

Oktoobrirevolutsioon kaotas kapitalistliku ekspuuteerimise, rahvusliku rõhumise ja likvideeris Saksa mõisnike võimutsemise ning nende privileegid Eestis. Maa, metsad, tehased ja raudteed läksid eesti töörahva omandiks. Rahvas sai oma maa täisõiguslikuks peremeheks. Võimu minek tööliste ja töötava talurahva kätte avas võimaluse oma rahvusriigi - Eesti Nõukogude Vabariigi rajamiseks.

T e i n e o s a .

EESTI VÄLISMAISE SÕJALISE INTERVENTSIOONI JA KODU-
SÕJA AASTAIL (veebr. 1918 - veebr. 1920)

1. Saksa imperialistide relvastatud intervent-
sioon

Võimult tõugatud ja eksproprieerimise ette sea-
tud kodanlus ei tahtnud loobuda oma rikkustest, vaid
algas meeleheitlikku võitlust kaotatud paradiisi ta-
gasivõitmise eest. Eesti kodanluse enda jõud osutu-
sid liiga nõrgaks, et kukutada Nõukogude võim. See-
pärast pöördus ta 1918.a. algul välisimperialistide
poole paludes neilt relvastatud abi, s.o. intervent-
siooni oma töörahva vastu. Päevakorda seatud kodanlik
"iseseisvuse" loosung aga rakendati nii sisemise kontr-
revolutsiooni kui välisinterventsiooni varjamise tee-
nistusse. Astunud salajastesse rahvavastastesse so-
bingutesse välisimperialistidega koondas eesti kodan-
lus illegaalselt valgekaartlike jõude, et anda sood-
sal momendil lööki Nõukogude võimule seljatagant. Il-
legaalse kodanliku valgekaardi peamise tuumiku moodus-
tasid rahvuspolkude natsionalistlik ohvitserkond ja
kulaklus maal. Eesti kodanlus ja balti-saksa mõisni-
kud ootasid saksa imperialistide interventsiooni ja
Eesti eraldamist revolutsioonilisest Venemaast. Suuri
lootusi selles osas panid nad ka Brest-Litovskis ala-
nud rahuläbirääkimistele.

Oma esimese dekreeidi - rahudekreediga pöördus
Nõukogude valitsus kõigi sõdivate riikide poole ette-
panekuga alustada rahuläbirääkimisi. Entente'i rii-
gid jätsid selle ettepaneku vastuseta. Saksamaa ja
tema liitlased lootes kergendada oma sõjalist olukor-
da alustasid 20. novembril 1917.a. Nõukogude valit-
susega rahuläbirääkimisi. Sellele järgnes vaherahu
sõlmimine, millega ajutiselt sõjategevus katkestati.
Rahuläbirääkimistel Brest-Litovskis esitasid saksa

imperialistid rasked rahutingimused, nõudes piirijoonne tõmbamist piki kehtivat rindejoont, s.o. anastada Nõukogude Liidu läänealad, sealhulgas ka Eesti saared¹. Rahutingimused olid rasked, kuid nad tuli vastu võtta, et võita aega, saavutada hingetõmbeaeg, kindlustada Nõukogude võimu. Hinnates õigesti olukorda ütles V.I. Lenin 24. jaanuaril partei Keskkomitee koosolekul, et rahulepingu viivitamatu allakirjutamisega "me säilitame sotsialistliku Eesti vabariigi ja anname võimaluse meie võitudel kindlustuda ... Kui sakslased hakkavad peale tungima, siis oleme sunnitud alla kirjutama igasugusele rahule, ja siis on see midugi veel halvem"².

Kuid Trotski Nõukogude rahudelegatsiooni esimehena teatas vastuseks saksa imperialistide ultimatumile, et Nõukogude valitsus sellistel tingimustel rahu alla ei kirjuta - "ei sõda ega rahu" -, kuid demobiliseerib oma armee. Trotski tegevus läks Nõukogudemaaale kalliks maksma. Saksa sõjaväejuhatas kasutades Trotski avaldust ettekäändena ja rikkudes vahe- rahu kokkulepet alustas 18. veebruaril pealetungi.

---

1 Brest-Litovski rahuläbirääkimistel Saksa diplomaadid otseselt ei nõudnud vallutamata Eesti ja Läti alade liitmist Saksamaaga, kuigi tõstsid üles küsimuse nende alade eraldamisest Venemaast "kohaliku rahvastiku" palvel. Wilhelm II ja kõrgem saksa väejuhatas olid aga Baltimaade täieliku annekteerimise poolt. 27. jaanuaril esitas Saksa välisminister Kühlmann Nõukogude delegatsioonile ultimaatum: kohe ja tingimusteta rahulepingule alla kirjutada, kusjuures Venemaast kuulusid eraldamisele Ukraina, Poola, Leedu, osa Valge-Venest ja Lätist ning Eesti saared. Wilhem II käsku - nõuda kohest Venemägede ja Punakaardi lahkumist Eestist ja Põhja-Lätist Saksamaa välisminister Kühlmann ei sõandanud esitada. Seega rahulepingu kohene, tingimusteta allakirjutamine oleks päästnud nõukogude võimu Eestis ja Põhja-Lätis.

2 Ленин В.И., Соч., Т. XXII, изд. 3, 201.

Selle pealetungi eesmärgiks oli Nõukogudemaa lääneosade anastamine ja Nõukogude võimu nõrgestamine ning hävitamine Venemaal. Kuid Saksa vägede kallaletung kutsus esile võimsa patriotismi laine. Nõukogude valitsus kuulutas sotsialistliku isamaa hädaohus olevaks ja kutsus üles andma vastulööki vaenlasele. Võitlusele saksa röövvallutajate vastu tõusis ka Eesti töörahvas. Seoses saksa imperialistide kallaletungiga pöördus Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee läkitusega Eesti töörahva poole kutsudes "kõiki neid, kellele Eesti ja töörahva vabadus kallid, kõiki, kes on valmis selle eest enam surema kui jälle muutuma preisi junkrute ja balti parunite orjadeks, tõusma üles eesti töörahva punase lipu all". Sellele üleskutsele vastas eesti töörahvas oma jõudude mobiliseerimisega. Punakaardi salgad üle maa valmistusid lahinguteks.

19. veebruaril loodi Tallinna Nõukogu soldatite sektsiooni, Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee sõjalise osakonna, Punakaardi staabi ja laevastiku esindajatest s õ j a l i n e k o l l e e g i u m Tallinna kindlustatud rajooni sõjalise kaitse organiseerimiseks.

Alanud võitlus toimus rasketes, ebavõrdsetes tingimustes. Eesti langes ühena esimestest vaenlase löögi alla. Eesti ala kaitse oli nõrk, sest vana armee oli lagunenu ega olnud suuteline vastupanuks, sotsialistliku armee loomisel tehti alles esimesi samme¹. Peamiseks võitlusjõuks jäid seepärast Eesti Punakaart ja Baltimere laevastiku revolutsiooniliste madruste

---

¹ Eesti bolševikud ei arvestanud tõsiselt Saksa imperialistide kallaletungi ohtu ja olles seotud sise-
mise ülesehitustööga, ei pööranud vajalikku tähele-
panu väliskaitse organiseerimisele. Samal põhjusel
ei valmistanud nad ette ka pörandaalust parteior-
ganisatsioonide võrku tööks okupatsiooni tingimus-
tes.

salgad. Vastupanu organiseerimist raskendas ka eesti kodanluse kontrrevolutsiooniline tegevus, kes kõigi abinõudega, kaasa arvatud relvastatud väljaastumine Nõukogude võimu vastu, kergendasid vaenlase sissetungi.

Maapäeva juhatuse esimehe K. Pätsi ülesandel astus Haapsalus paikneva esimese eesti polgu kontrrevolutsiooniline juhtkond ühendusse Kuressaares asuva Saksa vägede staabiga, teatades sellele, et polk saksa vägedele vastupanu ei osuta ja paludes kohe alata sõjakäiku revolutsioonilise Tallinna vallutamiseks¹. Arvestades seda asjaolu Saksa vägede staap muutis oma sõjalise tegevuse plaani ja suunas Eesti saartel asuva Saksa Põhjakorpuse mandrile, mitte Pärnu suunas ühinemisele lõunast pealetungivate Saksa vägedega, nagu oli varem ette nähtud, vaid otse üle Haapsalu Tallinna peale.

I eesti polgu kontrrevolutsiooniline juhtkond tegi kõik, mis võimalik saksa vägede abistamiseks. Ta ei täitnud Tallinna kindlustatud rajooni sõjaliselt kolleegiumilt saadud korraldust - asuda organiseerima kaitset Saksa vägede pealetungi vastu. Selle asemel polgu juhtkond organiseeris mässu Nõukogude võimu vastu. Ta desarmeeris. Vormis mereväepatarei mädruused, avades vaba tee sakslastele Tallinna peale, ning arebeeris Läänemaa Tõerahva Nõukogu esimehe ning rea teisi nõukogude töötajaid. See reetmine oli seda kurite-

---

1 Õöl vastu 18. veebruari jõudsid Haapsalust Kuressaarde I eesti polgu ülema kindral E. Põdderi poolt saadetud kaks saadikut (ohvitser Mamers ja endine Läänemaa maakonnakomissar E. Alver), kes Põdderi nimel teatasid, et I eesti polk Haapsalus saksa vägedele vastupanu ei osuta ja soovitasid saksa vägedel kohe alata pealetungi Tallinnale, sest selle revolutsioonilise keskuse langemine toovad kohe maale "rahu ja korra".

gelikum, et polgu soldatite enamused oli nõus võitlema sakslaste vastu¹. Ka mujal organiseeris kodanlused vastuhakkamisi Nõukogude võimule. 20. veebruaril püüdsid eesti valgekaartlased relvastatud väljaastumise teel haarata võimu Tartus ja Võrus. Relvastatud kokkupõrked valgekaartlaste ja Punakaardi salkade vahel toimusid paljudes valdades, nagu Suure-Jaanis ja Tarvastus Viljandimaal, Vorhuses Tartumaal jne. See oli kodusõda. Need mässukatsed suruti oma enamuses Nõukogude võimu poolt maha, mis näitab, et kodanlused oma jõududega poleks suutnud kukutada Nõukogude võimu Eestis. Kuid nende relvastatud väljaastumistega algas kodanlused, valgekaart kodusõda eesti tööliste ja talupoegade vastu aidates Saksa vägedel, s.o. välisjõududel, välisinterventidel maad vallutada.

Saksa väed tungisid Eestisse peamiselt kahes suunas - lõunast üle Valga ja läänest Eesti saartelt. 21. veebruaril jõudsid nad takistamatult Haapsalusse ja algasid siit pealetungi Tallinnale. Saksa vägede esimesed kokkupõrked Tallinna ja Haapsalu punakaartlaste ning Baltimere madrustega toimusid 22. veebruaril Riisipere ja Risti raudteejaamade juures.

23. veebruaril toimus **K e i l a l a h i n g**, kus Eesti Punakaart andis esimese tõsise vastulöögi saksa vägedele. Tallinna Punakaardi salga suurus Keilas oli umbes 400-500 meest. Hoolimata puudulikust relvastusest ja sõjalisest ettevalmistusest osutasid punakaartlased saksa regulaarvägedele kangelaslikku vastupanu. Lahing kestis kogu 23. veebruari õhtupooliku ja alles õhtu eel läks sakslastel korda läbi murenda ning punakaartlasi taganema sundida. Lahingus lan-

---

1 Sellest kirjutab hiljem E. Pödder oma mälestustes: "Olin kindlas usus, et kui mina ja ohvitserkond oleks rügemendile ette pannud sakslastele vastu hakata, siis oleks rügement tõesti, kui mitte täies koosseisus, siis suuremas osas seda käsku täitnud".

ges teadaolevatel andmetel 45 punakaartlast, nende hulgas E. Strauch, E. Tiitsen ja Alice Tisler, Tallinna Sotsiaal-demokraatliku Noorsoo Ühingu aktiivsed organisaatorid.

Vaatamata võidule ei julgenud saksa väed jätkata pealetungi Tallinnale enne oma kahurväe järelejõudmist. Seega takistas Keila lahing sakslaste kiiremat edasitungi. 23. veebruar, päev, millal pandi seisma sakslaste edasitung Pihkva all ja toimus Keila lahing, sai Punaarmee sünnipäevaks, Nõukogude relvastatud jõudude päevaks.

Pärast Keila lahingut toimusid veel väiksemad lahingud Tallinna eeslinnades ja sadamas, kuid linna saatuse oli otsustatud. 25. veebruaril lahkusid Nõukogude võimud ja Punakaart laevadel Tallinna sadamast, suundudes üle mere Helsingisse. Tallinn langes Saksa vägede kätte.

Lõuna-Eestis toimus samuti rida väiksemaid kokkupõrkeid Saksa vägede ja punakaartlaste vahel. Suurimaks neist oli lahing Võru linnas 24. veebruaril. Rida lahinguid toimus 26. veebruaril Tapa ümbruses Amblas, Kiltsis ja Orinuu mõisas. Viimases löid punakaartlased sakslaste ja eesti valgekaartlaste esimese rünnaku veriselt tagasi. Vaenlane kaotas surnute ja haavatutena umbes paar-kümmend meest.

Kõige ulatuslikumad ja visamad lahingud Saksa imperialistlike vägedega toimusid Virumaal, Narva lähistel ja Narva all. Siia taganesid Viljandi-, Tartu- ja Virumaa punakaartlased ühinedes siin Narva tööliste ning Petrogradist saabunud revolutsiooniliste väesalkadega. Nendest formeeriti siin Punaarmee esimesed väeosad. Lahingud algasid ööl vastu 28. veebruaril, millal rong Saksa eelvägedega jõudis Sompaa raudteejaama, pörgates siin punakaartlaste ägedale vastupanule. Alles hommikuks suutsid sakslased Sompaa vallutada, kuid sunniti siit varsti taganema nõukogu-

de soomusrongi poolt. See oli esimene vastulöök, mis pani saksa vägede edasitungi seisma ja sundis neid isegi taganema. Nad pidid ootama uute vägede ja kahurväe järelejõudmist.

Järgmisel päeval, 1. märtsil algasid sakslased uut pealetungi, sest Saksa väejuhatatus nõudis kiiret Narva vallutamist, et takistada seal Punaarmee osade formeerimist. Ägedate lahingute tulemusena õnnestus Saksa vägedel vallutada 1. märtsil Somp ja Jõhvi. Rindejoon kandus nüüd Vaivara alla. 3. märtsil algasid sakslased Vaivarast otsustavat rünnakut Narvale. **V a i v a r a** all toimus suur lahing. Punaarmee osadel tuli siit taanduda ümberhaaramisohu tõttu. Narva-eelsel kõrgustikul aga löödi Saksa vägede rünnak Narvale tagasi, kusjuures vaenalselt saadi ka sõjasaaki, jalgrattaid, relvi jne.

Punaarmee väeosad lahkusid Narvast alles 4. märtsi varahommikul. 3. märtsil kirjutati ka alla Bressti rahulepingule, mille kohaselt Eesti, sealhulgas ka Narva läksid Saksa okupatsiooni alla.

Lahingud Pihkva, Tallinna ja Narva all olid üheks teguriks, mis sundis saksa imperialiste rahulepingule alla kirjutama. Nendest Punaarmee sünnilahingutest võtsid osa ka Eesti punakaartlased, kes õlg-õla kõrval Petrogradi tööliste ja Baltimere madrustega, kaitsesid Nõukogude võimu, esimest tööliste ja talupoegade riiki.

Toimunud võitlustes abistas eesti kodanlus aktiivselt Saksa imperialiste, Eesti okupeerimisel ja Nõukogude võimu likvideerimisel Eestis organiseerides rea vastuhakke, nõukogude võimule. Reas paikades haarasid eesti valgekaartlased ajal, millal Punakaart lahkus ja Saksa väed polnud saabunud, võimu enda kätte asudes arveid õiendama töörahvaga. Nii areteerisid valgekaartlased Viljandis ja Viljandimaal üle 200 nõukogude aktivisti, kes anti hiljem sakslastele üle. Samuti toimiti Paides, Järvamaal.

Oma reeturlikku, kontrerevolutsioonilist interventsioonile kaasaaitamise poliitikat püüdis kodanlus varjata "iseseisvuse" loosungi taha. 24. veebruaril, millal Saksa väed olid Tallinna all, avaldas kodanliku Maapäeva vanemate kogu manifesti, milles kuulutati välja Eesti "iseseisvus", s.o. kodanlik vabariik Eestis. Kuid manifestis ei räägitud sõnagi saksa okupatsiooni vastu, ei avaldatud mingit protesti Saksa vägede sissetungi vastu "iseseisva" Eesti territooriumile¹. Vastupidi, Eesti kuulutati Saksa- ja Venemaa vahelises võitluses neutraalseks ja eestlastel keelati sellest võitlusest osavõtmine, s.o. vastupanu saksa vägedele. Manifestiga loodud nn. Eesti Päästekomitee päevakäsus üteldi veelgi selgemini, et "eesti sõjavägi" ega ükski Eesti kodanik ei tohi "Vene-Saksa sõjast milgi viisil osa võtta".

Eesti kodanlus võttis koos balti-sakslastega okupante vastu kui päästjaid. Viljandis, Tallinnas ja mujal toimus see tervituste ja muusikakoorida saatel. Tallinna kodanluse häälekandja teatas otseselt, et bolševike "hirmuvalitsemisega" on "... seletatav ja täiesti arusaadav, et Saksa sõjaväge mitte ainult nende siinsed suguvennad ei oodanud, vaid ka eestlased (muidugi kodanlus - K.S.), kes enamlaste terrori all kannatasid, ... meie oleme kui laevalt merre heidetud uppuja, kellel ei ole mitut paati ligidal. Ta haarab sellest kinni, mis lähedal, ükskõik kes selles on"². Seega saks okupatsioon osutus sellal eesti kodanlusele selleks ainukeseks päästerõngaks, mis teda päästis töörahva võimu alt. Seepärast võetigi saksa

---

1 Nagu iroonia kõlasid manifestis sõnad, eesti rahvas on alati oodanud aega, "mil kõik peered kahel otsal lausa lõuvad lõkendama ja et kord Kalev koju jõuab oma lastel õnne tooma". "Nüüd on see aeg käes!" üteldi manifestis. Ja järgmisel päeval oli see tõesti käes - Saksa röövvalutajad eesotsas vabahärra kindral von Seckendorffiga marssisid Tallinnasse, asusid Toompeale, et Bestit valitseda.

2 Tallinna Teataja nr.1, 11.03.1918.

okupante päästjatena vastu, kuna need taastasid kodanliku korra ja "püha" eraomandi.

Eesti kodanlus lootis, et saksa okupatsioonivõimud loovutavad osa võimust eesti kodanlusele ja äsjaloodud kodanlikule Eesti Ajutisele Valitsusele, mille peaministriks oli K. Päts. Kuid kindral Seckendorff ei tunnistanud mingit "Eesti" valitsust, teatades, et sellist valitsust ei ole ja keeldus selle esindajaid vastu võtmast. Ja kui K. Päts pääseski 1. märtsil Seckendorffi jutule, siis mitte kui "peaminister", vaid Tallinna kodanluse esindaja. Siin ta kõige vähemalgi määral ei protesteerinud Eesti okupeerimise vastu, vaid lubas eesti kodanluse nimel abi "rahu ja korra" jaluleseadmisel¹. Nii rakendas eesti kodanlus oma jõud okupantide teenistusse, aidates neil likvideerida töörahva võimu Eestis ja taastada siin kodanlik kord. Seega kujunes ta saksa imperialistide, saksa interventide otseseks käsilaseks, alates samal ajal omalt poolt relvastatud võitlust, s.o. kodusõda eesti töörahva vastu. Nii algas veebruaris 1918.a. välismaise sõjalise interventsiooni ja kodusõja periood Eestis.

2. Saksa okupatsioon Eestis ja töörahva võitlus selle vastu

4. märtsiks langes kogu Eesti territoorium Saksa okupantide võimu alla. Algas raske, ligi üheksakuuline okupatsiooniperiood, üks süngemaid ajajärke eesti rahva elus.

---

1 Ajalehtede andmeil ütles K. Päts Seckendorffile järgmist: "Meie oleme rõõmsad, et ülesanne, mille Teie ekstsellents, enesele seadnud olete - rahu ja korda jälle meie maal jalule seada, meie püüetele täielikult vastab, mispärast meie nende rahvakihtide nimel, mida esitame, selles suhtes igal võimalikul viisil sõjaväevalitsusele abiks tahame olla" (Tallinna Teataja nr.5, 16.03.1918).

Saksa okupatsiooniväed, mis Bresti rahulepingu kohaselt pidid teostama politseivõimu funktsioone, teostasid kõige jultunumat vahelesegamist maa valitsemisse ja siseellu. Nõukogude võim ja kõik tema asutused likvideeriti. Eestis algas kapitalistliku korra restaureerimine äärmiselt terroristliku valitsemissüsteemi tingimustes. Seati sisse terrorirežiim nn. sõjaväelise valitsuse näol. Eesti jagati kahte korpuskonda, millistes kõrgemat võimu teostasid kindralkomandod eesotsas saksa kindralitega. Põhja-Eesti mandriosa (endine Eestimaa kubermang) allus 68. kindralkomandole, Lõuna-Eesti (Liivimaa kubermangu Eesti osa) allus 60. kindralkomandole, mille keskuseks määrati Tartu. Eesti saartest moodustati eriaadministratiiv üksus, mis kuulus vahetult Saksamaa külge. Kindralkomandodele allusid kreisipealikud (maakondades) ja suuremate linnade (Tallinn, Tartu, Narva) linnapealikud, kes nimetati saksa ohvitseride hulgast. Nende juurde nimetati nõuandvate asutustena tegevusse balti-sakslastest koosnevad nõukogud - beiratid. Väiksemate linnade etteotsa nimetati bürgermeistrid. Kreisid (maakonnad) jagati kihelkondade järgi ametkondadeks, eesotsas mõne saksa mõisnikuga ja ametkonnad valdade piiride järgi jaoskondadeks. Linna- ja valla omavalitsused taastati tsaariaegses, s.o. ennerevolutsioonaaegses koosseisus, väljaarvatud aga need linnavalitsused, kus enamuse oli olnud eestlaste käes. Seal loodi beiratid kodanlikest balti-sakslastest ja nende poolehoidjatest. Kohtumõistmine läks täielikult Saksa politseikohtute kätte. Uus valitsemiskord oli mitu korda ebademokraatlikum isegi tsaariaegsest. Kogu võim ja selle teostamine läks saksa sõjaväelaste ja balti-sakslaste kitsa kildkonna kätte, kes kasutasid seda arveteõiendamiseks eesti töörahvaga, Eesti koloniseerimiseks ja liitmiseks Saksamaa külge.

Sõjaväelise valitsuse terrori kogu teravik oli

suunatud eesti töörahva vastu. Saksa vägede sissetungi ning tegevust saatsid massilised tapmised ja mõrvad, mis teostati tavaliselt ilma igasuguse uurimise ja kohtuta baltisakslaste või eesti kodanlike natsionalistide pealekaebamisel. Terrori laine ohvriks langesid sajad nõukogude aktivistid ja punakaartlased. Paides lasti okupantide tulekul maha 9 meest, nende hulgas Järvamaa Töörahva Nõukogu Täitevkomitee esimees Järvekülg. Koigi mõisas Paide lähedal hukati 6 inimest. Võrus poosid okupandid nende kätte langenud Võrumaa Töörahva Nõukogu Täitevkomitee esimehe Fr. Leegeni ja täitevkomitee liikmed K. Kalmuse ja O. Leegeni. Lasti maha ka rida teisi nõukogude aktiviste Võrumaal. Tartus hukati okupatsiooni esimeste nädalate jooksul umbes 150 inimest. Reas valdades anti talupoegadele ka häbistavat ihunuhtlust.

Tuhanded tööliselised ja talupojad areteeriti. Kuna vanglad ei suutnud neid mahutada, siis rajati Nais-saarel, Pääskülas, Väänal ja mitmel pool mujal koonduslaagrid. Ainuüksi Viljandimaal areteeriti ligi 500 inimest. Kogu Eesti ulatuses tõusis areteeritute üldarv rohkem kui 5 000 inimesele. Vanglates ja koonduslaagrites valitses terrori- ja näljarežiim.

Eesti kodanlus võttis nõukogude aktivistide karistamisest ja mõrvamistest aktiivselt osa. Viljandimaal moodustati balti-sakslastest ja eesti kodanluse esindajatest "enamlaste vastu võitlemise komisjon", mille üleskutsel rea valdade kulaklikud vallavalitsused andsid välja nõukogude võimu pooldajaid. Nii näiteks Tuhalaane vald andis välja, s.o. esitas areteerimiseks "12 enamlaste nõukogu liiget". Kodanluse, eriti hallparunite agarus töörahva karistamisel äratas meelepaha isegi mõningate väikekodanlike par-

teide tegelaste hulgas¹.

Loomulikult taastati okupatsioonivõimude poolt täielikult balti-saksa mõisnike privileegid ja maa-
valdus. Parunite omavoli mõisatöölise üle muutus pii-
ramatuks. Mõisnike kaebusest oli küllalt surmaotsuse
teostamiseks. Vihast metsistunud parunid kohtlesid
mõisatöölisi ja töötavaid talupoegi julmemalt ja kõr-
gimalt kui kunagi enne. Enamik pastoreid, nii saks-
lasi kui ka eestlasi, võtsid kõige otsesemalt osa töö-
rahva karistamisest ja õnnistasid mõrvareid. Jälle
kärkis Eesti mõisates parun ja paukus kirikukantslist
pastor. Eesti rahva sajanditepikune orjapõli näis ole-
vat tagasi pöördunud. Eesti töörahvalt võeti kõige al-
gelisemadki õigused. Tema organisatsioonid suleti. Ka
eesti rahvuslikud väeosad saadeti laiali, kuna nende
reaktsioonis oli okupantidele teravalt vaenulik. Te-
gutseda lubati vaid balti-sakslastest ja eesti kodan-
likest natsionalistidest koosneval reaktioonilisel
organisatsioonil - Bürgerwehril ehk Omakaitsel, kuna
see teenis truult okupante. Bürgerwehr aga allutati
täielikult saksa sõjaväevalitsusele ja ta täitis kõi-
ki selle korraldusi.

Ähvardavalt tõsiseks muutus rahvuslik rõhumine
ja saksastamispoliitika. Ametiasutustes seati sisse
saksakeelne asjaajamine. Algkoolides hakati saksa
keelt õpetama suure tundide arvuga esimesest klassist
peale. Gümnaasiumides ja Tartu ülikoolis viidi kõgu

---

1 Esinedes pärast Saksa okupatsiooni kokkuvarisemist
kodanlikul Maapäeval 1918.a. novembris ütles eesti
sotside liider K. Ast eesti kodanluse tegevust kri-
tiseerides: "... Näotud on ka kevadised sündmused,
kus inimesi poliitilistel motiividel Saksa võimude
kätte toimetati, nii saksa politseikoerte osa eten-
dades. Suur osa inimesi keda Saksa võimud maale
tulles maha lasksid, olid meie omade inimeste poolt
kinni püütud ja kätte toimetatud" (vt. ENSV ORKA,
f. 78, n.2, sü 117, 1.2).

õpetamine üle saksa keelele. Üliõpilaste arv, vaata-
mata kõigile okupatsioonivõimude pingutustele, jäi
aga saksalikus Tartu ülikoolis väikeseks. 1918.a. sü-
gisel õppis siin vaid 600 üliõpilast¹. Kõik töörah-
va ajalehed ja isegi rida kodanlikke ajalehti suleti.
Ajakirjandus ja kogu kirjastustegevus allutati ran-
gele tsensuurile.

Intensiivselt töötati välja Baltimaade koloni-
seerimise ja saksastamise plaane. Mõnede plaanide ko-
haselt pidi Eesti ja Läti alade saksastamine teostu-
ma juba ligema 30 aasta jooksul.

Okupatsiooni esimestel kuudel eesti kodanlus
veel lootis, et okupatsioonivõimud asuvad temaga koos-
tööle ja loovutavad talle osa kohapealsest võimust.
Veel 1918.a. mais toimunud kulakliku partei Maaliidu
kongressil tehti saksa võimudele ettepanek asuda
koostööle "mõlemapoolsete kasude kaitsmise põhimõt-
tel", s.o. eesti töörahva vastu võitlemise põhimõttel,
kuid saksa imperialistid ja kohalikud balti-saksa
kildkond otsustas läbi ajada järelandmisi kohalikule
kodanlusele tegemata. Nende eesmärgiks oli Baltimaa-
de liitmine Saksamaaga, B a l t i h e r t s o g i
r i i g i loomine. Selle idee teostamiseks kutsuti
Eesti- ja Liivimaal kokku kubermangude seisuslikud
esinduskogud - landesversammlungid² ja hiljem 12. ap-
rillil Riias nn. B a l t i m a a n õ u k o g u ehk
l a n d e s r a t. Viimase 58 liikmest 34 moodustasid
balti-sakslased. Ka ülejäänud landesrati eesti ja lä-
ti soost liikmed olid oma enamuses balti-sakslaste
sabarakud. Landesrat võttis vastu otsuse, eraldada Bal-
timaad Venemaast ja paluda Saksa keisrit võtta Balti-

---

1 1916.a. oli Tartu ülikooli üliõpilaste arv 2600.
1918.a. algul aga evakueeriti tunduv osa ülikooli
varadest tagalasse ja samuti evakueerus suurem
osa senistest õppejõududest ning üliõpilastest.

2 Eestimaa landesversammlung toimus 9.aprillil Tal-
linnas, kusjuures selle 48 osavõtjast oli vaid 16
eestlast.

maad oma sõjalise kaitse alla. Otsustati moodustada Eesti- Liivi- ja Kuramaast ning Eesti saartest monarhistlik riik, mis personaaluniooni kaudu Preisi kuningaga pidi seostuma Saksa riigiga¹.

Okupantide majanduspoliitika seisnes maa paljaksrõõvimises Saksa imperialistliku sõjamasina heaks. Selleks loodi Saksa VIII armee juures eriline toorainete ja kaubanduse osakond nn. R o h a (Die Rohstoff- und Handelsabteilung), mis sai enda kätte monopolisise- ja väljaveole spetsiaalse ülesandega koguda kokku ja välja vedada maal leiduvad toorained ning varad. Okupandid haarasid enda kätte tohutud riigivarandused raudteel, Tallinna sadamas ja mitmesugustes ladudes². Ainuüksi vene armeele kuuluvat sõjavarustust langes vaenlase kätte ligikaudu 100 miljoni kuldrubla väärtuses. Tööstusettevõtetes rekvireeriti samuti suurem osa toorainete tagavarasid, eriti väärismetalle, rekvireeriti samuti osa masinaid ja valmisproduksiooni. Eriti raskelt kannatasid rekvirsioonide all Tallinna laevaehitustehased ja elektrimootorite tehas "Volta".

Toorainete puudus ühelt poolt ja turgude puudus teiselt poolt, sest senised traditsioonilised sidemed Vene turgudega katkesid, viis Eesti ala tööstuse süga-

---

1 Sellele plaanile toetusehankimiseks saadeti Balti landesrati delegatsioon Berliini, kus Saksa riigikantsler neile andis edasi keisri vastuse, milles lubati landesrati soovid täita. Järgnevalt Balti hertsogiriigi loomine ja talle valitseja - hertsogi leidmine aga venis mitmel põhjusel. Alles novembri algul 1918 moodustati Riia Balti hertsogiriigi regentnõukogu eesotsas paruni Pilar von Pilchauga. Kuid see toimus juba Saksa okupatsiooni kokkuvõttesemise eel, nii et Balti hertsogiriigile, sellele savihundile V. Kingissepa väljenduse järgi, ei saadudki elu sisse.

2 Ainuüksi Tallinna sadamas haarasid okupandid enda kätte ja vedasid välja mitmesuguseid varasid 36 miljoni Saksa marga väärtuses, sealhulgas vaske 5,76 miljoni, rauda 1,2 miljoni, masinaid ja tehaste siseseadeid 3,2 miljoni saksa marga väärtuses.

vasse kriisi ja laostumisele. 1918.a. veebruarist kuni 1918.a. juunini langes tööliste arv 12 Tallinna suuremas tööstusettevõttes 23 000-lt 5 000-le. 1918.a. novembris oli Eestimaa Vabrikantide Ühingu 35 suurettevõttes tööil vaid 9 000 töölist 40 000 töölise asemel 1918.a. algul¹. Seega saksa okupandid laostasid Eesti suurtööstuse ja pillutasid laiali eesti tööstusproletariaadi. See tähendas ka tööliklassi võitlusvõime ja poliitilise mõju nõrgendamist, mis andis enast selgesti tunda järgnevas interventsiooni ja kodusõja võitlustes.

Maal teostasid okupatsioonivõimud massilist toiduainete rekvireerimist. Põhja-Eestis rekvireerisid okupandid ajavahemikul 1. märtsist 1. oktoobrini 1918.a. 168 271 puuda liha. Mittetäielike andmete järgi vii juunist oktoobrikuuni Eestist välja üle poole miljoni puuda võid ja teisi piimasaadusi ning miljon kanamuna.

Eesti kodanliku valitsuse poolt moodustatud rekvireerimis- ja sõjakahjude hindamise komisjoni andmeil tekitasid okupandid Eesti rahvamajandusele kahju 193 miljoni kuldrubla ehk 580 miljoni Saksa marga ulatuses².

Samal ajal Eesti töörahvas, eriti linnades nälgis. Sisseviidud kaardisüsteemi alusel anti linnades töölistele vaid 150 grammi leiba päevas. Tööstusettevõtetes kehtestati uued palgatariifid, millistega seniseid palku mitmekordselt kärbiti. Samal ajal valitses täielik poliitiline õigusetus. Igasugused tööliste organisatsioonid, aga samuti streigid, olid keelatud. Töölised ja töötav talurahvas vihkasid kogu hingest okupante, kasutades iga võimalust vastupanuks ja võitluseks okupatsioonivõimude vastu.

1 vt. ENSV ORKA, f. 2000, n.1, sü 2, l. 1-2.

2 Sellest kahjust langes riigivaradele 170,2 miljonit kuldrubla, eraettevõtetele ja eraisikutele 21 miljonit kuldrubla ja omavalitsustele 2 miljonit kuldrubla. (ENSV ORKA, f. 67, n.1, sü 132, l.8-9.).

Esimestel nädalatel ja kuudel pärast Saksa okupatsioonivägede tungimist Eestisse, kulges eesti töörahva võitlus okupantide vastu stiihiliselt, kuna illegaalne parteiorganisatsioonide võrk puudus. Juba märtsis 1918.a. algas põrandaaluse parteiorganisatsiooni loomine Tallinnas. Töölised-kommunistid R. Eige, K. Tiitsen ja paljud teised organiseerisid tehastes illegaalsed parteikollektiivid ning nende baasil loodi Tallinna Parteikomitee. Aprillis toimus Narva parteiorganisatsiooni taastamine. Samuti taastati maikuuks 1918.a. kõigis tähtsamates Eesti keskustes parteiorganisatsioonid, kes asusid juhtima töörahva võitlust okupantide vastu. Hakkas ilmuma illegaalselt ajaleht "Kommunist"¹, mille kaudu eesti kommunistid innustasid töölisi vastupanuks okupantidele.

Illegaalsed parteiorganisatsioonid organiseerisid 1. mai puhul rea streike Eesti linnades. Vaatamata streigikeelule ja okupatsioonivõimude poolt tarvitusele võetud ettevaatusabinõudele seisis Tallinnas esimesel mail peaaegu kõik ettevõtted. Streigid toimusid ka Narva tööstusettevõtetes ja Valgas. Maistreigid suruti võimude poolt maha rangete repressioonide abil. Tehastesse saadeti sõjaväed ja osa aktiivsemaid töölisi areteeriti. Ometi tähendasid need streigid eesti töölisklassi aktiivse võitluse algust okupantide vastu. Juunis 1918.a. toimus parteiorganisatsiooni juhtimisel trükitehniliste poliitiline streik Tallinnas ning Narvas Kreenholmi manufaktuuri töölise streik.

1918.a. augustis-septembris illegaalsete parteiorganisatsioonide tegevus ja töölisklassi revolutsiooniline võitlus aktiveerub. 1918.a. suvel tuli illegaalsele tööle Eestisse rida kogenud kommuniste. Parteioorganisatsioonide ja nende liikmete arv kasvas kii-

---

1 "Kommunisti" esimene number ilmus 1. mai puhul 1918. a. Tema esimesed numbrid trükiti väljaspool Eestit, Nõukogude Venemaal ja toimetati illegaalselt Eestisse.

resti. Parteiorganisatsioonid organiseeriti isegi vangilaagrites, näiteks Pääsküla vangilaagris. Eriti hoogne oli parteitöö Tallinnas. Parteiorganisatsioonide poolt levitati saksakeelseid revolutsioonilisi lendlehti ka saksa soldatite hulgas, kus revolutsioonilised, sõjavastased meeleolud järest teravnesid. 4. ja 5. augustil toimus imperialistliku maailmasõja 4. aastapäeva puhul Tallinnas ulatuslik saksa soldatite sõjavastane demonstratsioon. Seoses sellega areteeriti osa demonstratsioonist osavõtjaid. Saksa väeosades tekkisid samuti kommunistlikud sõjaväelaste grupid.

Septembri keskpaiku organiseeriti illegaalsete parteiorganisatsioonide poolt Tallinnas üldstreik nõudmistega tõsta tööpalku ja parandada varustamist toiduainetega. Streik algas 12. septembril haarates kõik tähtsamad Tallinna tööstusettevõtted. Ööl vastu 12. septembril laskis partei Tallinna Komitee välja erilendlehed töölistele ja saksa sõjaväelastele. Viimaseid kutsuti üles tööliste väljastumist toetama ja töölistega solidaarselt välja astuma. Real juhtudel see andiski tulemusi. Nii laevaehitustehastes saksa soldatid tervitasid streikivaid töölisi mütside lehvitamise ja hüüetega "Elagu seltsimehed!" Võimud ei julgenud tööliste vastu saata regulaarüksusi, vaid kasutasid politsei- ja soomusväeosa- sid. Need paigutati tehastesse. Samuti teostati ulatuslikke areteerimisi. Streik kestis reas ettevõtetes siiski kuni 14. septembrini. 14. septembril avaldasid okupatsioonivõimud käskkirja, milles surmanuhtluse ähvardusel kästi töölisi tööle asuda. Areteerimiste ja ähvardustega õnnestus võimudel üldstreiki Tallinnas likvideerida. Kuid selle streigi poliitiline tähtsus oli väga suur. Alanud majandusliku streigina, muutus ta kohe poliitiliseks protestistreigiks okupantide vastu. Streigi käigus ilmes ühtlasi, et saksa lihtsoldatite massi on tunginud revolutsioonilised meeleolud ja okupatsioonivõimud ei saa enam nendele kindlalt

toetuda võitluses töörahva vastu.

19. oktoobril Moskvas alanud okupeeritud piirkondade kommunistlike organisatsioonide I konverentsil võis Eesti esindaja teatada, et põrandaalne parteiorganisatsioon on loodud üle kogu Eesti ja et elanikkonna enamuse sümpaatiat on kommunistide poolt, töölised ja külakehvikud ei jõua ära oodata nõukogude viimase taastamist. Arvestades selleks ajaks kujunenud revolutsioonilist olukorda otsustas konverents alata relvastatud ülestõusu ettevalmistamist okupeeritud aladel. Konverents pöördus ka soome, läti, eesti, poola, leedu ja valgevene töötajate poole üleskutsega alata kohe energilist võitlust okupantide väljakihutamise eest.

3. Eelduste kujunemine Eesti vabastamiseks ja Saksa okupatsiooni kokkuvarisemine. Entente'i riikide sõjalise interventsiooni algus Eestis

Samal ajal kui töörahvas okupeeritud Eestis koondas jõude okupatsiooni likvideerimiseks, tugevnes töörahva võim Nõukogude Venemaal. Kasutades Bresti rahuga võidetud hingetõmbeaega viidi läbi suurtööstuse natsionaliseerimine, purustati kulakluse vastupanu külas ja muudeti noor Punaarmee tugevaks regulaararmeeks. Kuid see pingeline sotsialistlik ülesehitustöö toimus terava klassivõitluse olukorras. Sisemise kontrrevolutsiooni ja välisinterventide jõud ühinesid ja algasid 1918. a. suvel otsustavat võitlust eesmärgiga hävitada Nõukogude võim. Seoses alanud kodu- ja interventsiooniosõjaga kuulutas Ülevenemaaline Nõukogude Keskkomitee Nõukogude Vabariigi sõjalaagriks. Kõik revolutsioonilised jõud koondati välisinterventide ja valgekaartlaste purustamisele.

Koos kogu nõukogude rahvaga asusid Vene NFSV kaitsesele ka Nõukogude Venemaale taandunud või seal elavad eesti töörahva pojad ja tütreid. Nende koondamisel sotsialistlikule ülesehitustööle ja Nõukogudemaa kaits-

misele tegid ära suure töö VK(b)P Eesti sektsioonid ja VK(b)P Eesti Sektsioonide Keskkomitee ning 1918.a. mais loodud VNFSV Rahvasasjade Rahvakomissariaadi Eesti osakond. VK(b)P Eesti Sektsioonide Keskkomitee tegi ka suurt tööd sidemete loomisel illegaalse parteiorganisatsiooniga Eestis, suunates siia tööle kogenud parteitöötajaid ja kommunistlikku kirjandust.

Rahvasasjade Rahvakomissariaadi Eesti osakond eesotsas H. Pöögelmanniga arendas laialdast organiseerimistööd Petrogradis, Uraalis, Siberis, Volgamaadel ja Kaukaasias. Ta andis välja eestikeelset ajalehte "Edasi", hiljem ajalehte "Tööline" ja muud revolutsioonilist kirjandust. Petrogradi piirkonnas organiseeriti 25 eestikeelset kooli, Petrogradis aga eestikeelne töörahva ülikool.

V. Kingissepp valiti IV ülevenemaalisel nõukogude kongressil Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee liikmeks. Ta töötas Moskvas Ülemtribunali kohtu-uurijana, hiljem Ülevenemaalises Erakorralises Komisjonis (Tšekas) kontrrevolutsiooni ja sabotaaži vastu võitlemise alal. Ka paljud teised eesti kommunistid töötasid väljapaistvatel, vastutusrikastel kohtadel.

VK(b)P Eesti Sektsioonide Büroo ja Rahvasasjade Rahvakomissariaadi Eesti osakonna tegevuses oli kõige tähtsamal kohal eesti kommunistlike rahvusväeosade moodustamine. Saksa imperialistide vastases võitluses sündinud Punaarmee kuulusid algusest peale ka eesti kommunistlikud väeosad. Näiteks Jamburgi piirkonnas paiknevasse Punaarmee Tartu-Putilovi partisanisalka kuulusid eriüksustena rida Eesti Punaknardi salku. Märtsi keskpaiku loodi Helsingist Petrogradi jõudnud Tallinna punakaartlastest Üksik Tallinna Kommunistlik Pataljon. 80% selle pataljoni koosseisust moodustasid kommunistliku partei

liikmed. Nõukogude võimule ustava väeosana usaldati pataljonile Smolnõi kaitsmine. Mai lõpul, millal te-
masse kuulus umbes 1000 meest, saadeti pataljon Ida-
rindele, võitlusse valgekaartlaste ja tšehhoslovak-
kide korpuse vastu. Maikuus alati Jamburgi piirkonnas
Tartu Eesti Kommunistliku Küt-
tipolgu formeerimist. Augustis aitas see polk
maha suruda kulakliku mässu Jamburgi-Gatšina piirkon-
nas ning siirdus siis Arhangeliski alla võitlusele vä-
lisinterventide vastu.

1918.a. 13.-15. juulil toimus Moskvas V K (b) P
eesti sektiioonide konverents.
Konverentsi töö üheks põhiküsimuseks oli eesti Kommu-
nistlike rahvusväeosade loomise küsimus. Võeti vastu
otsus, milles rõhutati sotsialistliku armee loomise
vajadust ja kutsuti üles eesti töörahva esindajaid
astuma Punaarmeesse, et kaitsta ühist töörahva kodu-
maad. Konverentsi otsuses märgiti, et seoses keelelis-
te ja muude erinevustega on otstarbekas organiseeri-
da proletaarsed rahvusväeosad.

1918.a. augustis loodi Petrogradis Punaarmee
Eesti Küti vägede Sõjaväelase-
te Nõukogu. Nõukogu esimeheks valiti kogenud
revolutsionäär Jaan Sihver. Nüüd hoogustus ja laienes
uute väeosade loomine veelgi.

1918.a. sügisel reorganiseeriti Üksik Tallinna
Kommunistlik Pataljon Tallinna Eesti
Kommunistlikuks Kütipolguks.
Lisaks Tartu polgule, kus novembris oli 1250 meest,
loodi 1918.a. septembris-oktoobris Jamburgi piirkon-
nas Viljandi Eesti Kommunist-
lik Kütipolk, kuhu kuulus üle 700 võitleja.
Lisaks neile väeosadele loodi rida kahurväeüksusi.
Kangelaslikes lahingutes teenisidi eesti kommunistli-
kud väeosad eesrindlike väeosade kuulsuse. Tallinna
polku autasustas Uurali Parteikomitee kangelaslikkuse
eest punalipuga. Punalipu kinkisid Putilovi töölised
ka Tartu polgule võitluste eest Arhangeliski all.

Võideldes Nõukogude Venemaa eest teadsid eesti kommunistlike väeosade võitlejad, et sellega nad loovad eeldusi Eesti vabastamiseks okupantidest, koondavad selleks oma jõude. Tallinna polgu 2. pataljoni Idarindele saatmise puhul üteldi Eesti Kütiväeosade sõjaväelaste Nõukogu üleskutses:

"Eesti tööline ja maatamees on kommunistlikud sõjamehed. Neil on üks front - nad võitlevad kapitalistliku ilmakorra hävitamise eest. Nad aitavad Venemaa proletariaadi vaenlasi maapealt ära pühkida...

Oleme kindlad, et varsti Suure Sotsialistliku isamaa pind töörahva vaenlastest puhastatud saab. Ka eesti töörahva vaenlased saavad oma teenitud tasu...

Jälleenägemiseni - Tallinna Toompea lossi platsil."¹

Eesti kommunistlike väeosade loomise tulemusena tekkis eesti töörahval oma organiseeritud sõjaline jõud, mis oli tähtsaks eelduseks Eesti vabastamisel Saksa okupantidest. Eesti kütivägede võitlejad asudes proletaarse internatsionalismi positsioonidel kaitseksid Nõukogude Venemaad välisinterventide vastu mõistes seda, et välisinterventide purustamine kindlustab nõukogude korra võidu ka Eestis.

Eesti kodanlus võttis nendes sündmustes diametraalselt vastupidise positsiooni. Veendudes 1918.a. suvel, et Saksa imperialistid ja balti-sakslased ei tee talle mingeid poliitilisi järelandmisi ja arvestades Saksamaa sõjalisi lüüasaamisi, asus eesti kodanlus järjest tihedamatesse sidemetesse Entente'i imperialistidega. Eesti kodanluse saadikud Londonis, Pariisis ja Stokholmis taotlesid Entente'i sõjalise interventsiooni laiendamist. Nõukogude Venemaal asuvad eesti kodanlikud tegelased eesotsas J. Laidoneriga organiseerisid spionaažikeskuse Petrogradis. 1918.a.

---

1 Tööline nr. 62, 18.10.1918.

kevadest hakkas Laidoner eesti kodanlikke ohvitseri ja teisi valgekaartlasi suunama Arhangeliski piirkonnas tegutsevasse inglise-prantsuse-ameerika interventide armeesse, kus nendest 1918.a. sügisel moodustati paarisajameheline "eesti leegion" Prantsuse koloniaalväeüksuste juures. Seega eesti kodanlus võttis juba Saksa okupatsiooni perioodil aktiivselt osa välismaise sõjalise interventsiooni õhutamise ja selle otsest teostamisest Nõukogude Venemaa vastu.

1918.a. oktoobris oli kodanlusele selge, et Saksa okupatsioon ei või enam kaua püsida, millele aga järgneb Nõukogude võimu taastamine Eestis. Seepärast saatis illegaalne eesti kodanlik Ajutine Valitsus 23. oktoobril oma välissaadikutele juhtnõõrid tegevuks. Nendes kästi taotleda Eestile Entente'i riikide "sõjalist kaitset" ja paluti juhtida liitriikide "tähelepanu sellele, et ainult viibimatu ja otsustav interventsioon Venemaal kogu Venemaa ja piirimaade korraldamise eeltingimuseks on ..." ¹ Seega taotles eesti kodanlus uute okupantide tulekut Eestisse, Nõukogude võimu hävitamist kogu Venemaa territooriumil. Oma kontr-revolutsioonilisi, interventsionalistlikke sihte püüdis ta rahva ees aga varjata "iseseisvuse" loosungiga.

1918.a. sügiseks oli Saksamaa jõudnud sõjalise katastreefi ette. Üksteise järele said lüüa ja kapituleerusid ta liitlased. Tööraha hulki ja Saksa armeed haaras revolutsiooniline käärimine, mis novembri algul puhkes kodanlik-demokraatlikuks revolutsiooniks sundides keiser Wilhelm II 9. novembril loobuma troonist.

Revolutsiooni lained löid üha kõrgemale ka okupeeritud aladel, sealhulgas Eestis. 29. oktoobril organiseeris illegaalne parteiorganisatsioon 1905.a. 16. oktoobri veretööle pühendatud võimsa poliitilise streigi Tallinnas, mis järjekordselt demonstreeris Tallinna tööliste võitlusvalmidust. 1. novembril võttis Tal-

---

1 vt. Laaman, E., Eesti iseseisvuse sünn, lk. 357

linna Parteikomitee vastu otsuse alata tööliste relvastatud võitlussalkade loomist relvastatud ülestõusu teostamiseks. Samal ajal kasvas kiiresti bolševistliku propaganda ja saksa koomunistide selgitustöö tulemusena revolutsiooniline käärimine saksa lihtsõjaväelaste hulgas.

8. novembril puhkes Tallinnas tööliste üldstreik. Streigist võttis osa ligi 7000 tööstustöölist. Peale nende haaras streik ka väikestevõtteid ja asutusi. Algasid okupatsioonivõimude vastu suunatud miitingud ja demonstratsioonid. Need kestsid vahetpidamata kuni 12. novembrini. 3. novembril püüdsid saksa madrused Tallinna sadamas kinni teated revolutsioonist Saksamaal, tõmbasid laevadele üles punased lipud ja asusid moodustama madruste nõukogusid. Seckendorff saatis madruste vastu Baieri jalaväe, kuid see keeldus väljaastumast ja hakkas moodustama soldatite nõukogusid. 9. novembril tuli tänavale kogu Tallinna töörahvas nõudes okupatsiooni lõpetamist ja võimu üleandmist rahva kätte. Et tõkestada varanduste väljavedu Eestist, algasid streiki Eesti raudteelased ja Tallinna sadama töölised. Viimased varustasid end relvadega, takistades jõuga varade väljavedu. Seckendorff oli võimetu pidurdama revolutsiooniliste sündmuste arengut. Kuid talle ruttasid appi eesti kodanlus, saksa parempoolsed "sotsialistid" ja eesti sotsid.

9. novembril tuli kokku Tallinna töölikesindajate koosolek ja siin õnnestus eesti sotsidel läbi suruda otsust, milles nõuti võimu üleandmist okupatsioonivõimude käest kodanlikule Eesti Ajutisele Valitsusele. Okupantidevastases ägedas võitluses lasksid töölised ennast hetkeks sotsidest petta. Seckendorff, otsides omalt poolt tuge revolutsioonilise töörahva vastu, lubas kodanlikul Eesti Ajutisel Valitsusel legaalselt tegevust alata. 11. novembril avaldaski Ajutine Valitsus teadaande oma tegevuse algamisest. Samal päeval nimetas kodanlik valitsus endise

Bürgerwehri - Omakaitse ümber Kaitse Liiduks. See sai kodanluse esimeseks relvastatud löögijõuks võitluses töörahva vastu. Okupatsioonivõimud ja eesti kodanlus astusid nüüd ühiste jõududega välja revolutsioonilise töörahva vastu "püha" eraomandi kaitseks.

12. novembril organiseerisid eesti kommunistid kodanliku Ajutise Valitsuse vastu võimsa töölisdemonstratsiooni loosungi all "Maha kodanlik valitsus!" Seekord aga päästsid kodanliku valitsuse Tallinna saksa soldatite ja madruste nõukogus enamuse saavutanud parempoolsed sotsiaaldemokraadid, kes lihtsoldatitele valetasid, et demonstratsioon on suunatud nende vastu ja kutsusid neid "rahu ja korda" kaitsma. Sel teel õnnestuski Saksa soldatite tääkidele toetudes töölisdemonstratsioon laiali ajada ja kodanlik Ajutine Valitsus päästa.

13. novembril andis Seckendorff kodanlikule valitsusele üle Põhja-Eesti provintsiaalvalitsuse ja toetudes saksa tääkidele võis eesti kodanlus hakata organiseerima oma diktatuurivõimu. Eesti sotsid toetasid kõigi vahenditega kodanlust, võttes vastu ettepaneku saata oma esindajad kodanliku Ajutise Valitsuse koosseisu¹. Kodanlik valitsus arendas nüüd poliitilist tegevust, et luua oma valitsusaparaati ja kodanlikku armeed võitluseks eesti töörahva vastu. 16. novembril kuulutati välja vabatahtlik mobilisatsioon kodanlikku armeesse. 19. novembril andis kodanlik Ajutine Valitsus välja nn. ajutised administratiivmäärused, millega okupatsiooni- ja tsaariaegne seadusandlus muudeti kodanliku Eesti riigi seadusandluseks. 19. novembril kirjutati Riias Saksa Baltimaade riigikomissari August Winnigi ja kodanliku Ajutise Valitsuse vahel nn. v õ i m u ü l e a n d m i s e l e p i n g u l e alla, mil-

---

1 Kodanliku Ajutise Valitsuse tööstus- ja kaubandusministeerium anti sotsi N. Kõstneri ning töö ja hooldekande ministeerium sotsi A. Tulpi juhtida.

le kohaselt kogu administratiivvõim alates 21. novembrist läks kodanliku Ajutise Valitsuse kätte.

Entente'i imperialistid asudes pärast võitu Saksumaa ja tema liitlaste üle tugevdama interventsiooni Nõukogude Venemaal otsustasid sel eesmärgil kasutada ära ka Venemaa läänealadel asuvaid Saksa okupatsioonivägesid. Sel eesmärgil võeti 11. novembril Entente'i riikide ja Saksumaa vahel sõlmitud vaerahukokkuleppesse eri punkt - 12. punkt, mille kohaselt Saksa väed võisid Venemaa okupeeritud läänealadelt lahkuda vaid siis, kui liitlased leiavad, et seda lubab teha nende territooriumide siseolukord¹. Seega allutati siin asuvad Saksa okupatsiooniväed Entente'i riikidele, muudeti nad ameerika-inglise-prantsuse interventsioonivägedeks Nõukogudemaa vastu. See tähendas ühtlasi ka Entente'i riikide sõjalise interventsiooni algust Eestis, mida teostati esialgu Saksa okupatsioonivägede abil. Viimaste ülesandeks oli tõkestada Punaarmeele tee läände, toetada valgekaartlike jõude okupeeritud aladel ja suruda maha nende alade töörahva revolutsiooniline liikumine.

Eesti kodanlus taotles samuti energiliselt Saksa sõjavägede jätmist Eestisse. 14. novembril pöördus kodanlik Ajutine Valitsus Entente'i riikide valitsuste poole palvega, kindlustada, et Saksa väed ei lahkuks liitlaste loata. Kodanlus palus Entente'ilt ka kiirest sõjalist abi nii sõjavarustuse kui ka sõjavägede kohalesaatmise teel, kuna üha enam hakkas selguma, et sõ-

---

1 Vaerahukokkuleppe 12.punktis öeldi, et "kõik Saksa väed, mis asuvad praegu territooriumidel, mis olid enne sõda Venemaa osad, peavad samuti tagasi pöörduma Saksumaa piiridesse, mis on kindlaks määratud ülal, ja seda momendil, millal liitlased arvestades nende territooriumide sisemist olukorda leiavad, et selleks on saanud aeg" (Международная политика новейшего времени в договорах и декларациях, Москва, 1947, 195).

jast tüdinenud saksa lihtsoldatite hulgad vaatamata Entente'i riikide keelule hakkasid Eestist lahkuma.

Uue interventsiooni organiseerimise vastu astus otsustavalt välja Eesti töörahvas. 19. novembril tuli Tallinnas kokku Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu, kus bolševikel oli kindel enamus. Nõukogu esimeheks valiti kommunist R. Vennikas. Esinedes koosolekul kõnega nõudis V. Kingissepp uue valitsuse, nõukogude valitsuse loomist Eestis. Tallinna Nõukogu kuulutas enese kõrgemaks võimuks kohapeal. Ta võttis vastu tähtsa dokumendi - "Teadaande Venemaa proletaariale". Selles märgiti, et Saksa okupantide asemele kutsub eesti kodanlus uusi, inglise-prantsuse okupante. Teadaandes üteldi: "Eesti töörahvas aga sirutab oma vennaliku käe Vene töörahvale võitluses ühise vaenlase vastu Eesti Nõukogude Vabariigi eest". Nii seadis eesti tööisklass oma võitluseesmärgiks Eesti Nõukogude Vabariigi ja algas Nõukogudemaa toetusel võitlust selle teostamise eest.

Protestiks kodanliku Maapäeva kokkutuleku vastu kutsus Tallinna Nõukogu töölisi 20. novembril protestistreigile. Protestistreik toimuski ja sellest võttis osa 4000 töolist. Toimus ka Maapäeva vastu suunatud demonstratsioon, mille vastu kodanlik Kaitse liit, mis nüüd oli tugevnenud, avas tule tappes ühe töölise. Eesti töörahvale sai täiesti selgeks, et ainult relvastatud võitluse teel eesti kodanluse ja välismaiste interventide vastu saavutab ta vabaduse ja kehtestada oma töörahva võimu.

4. Eesti Tööraha Kommuuni loomine

Revolutsioon Saksamaal ja Saksamaa sõjaline lüüasaamine võimaldasid Nõukogude valitsusel annuleerida Bresti röövrahu ja alata avalikku poliitilist ja sõjalist võitlust okupeeritud alade vabastamise eest Saksa imperialismi ikkest. 13. novembril 1918.a. Ülevenemaa-

line Kesktäitevkomitee tühistas Bresti rahulepingu ja pöördus okupeeritud alade elanikkonna poole üleskutsega alata võitlust okupantide vastu töötades selleks igakülgset abi Venemaa Nõukogude Föderatiivse Vabariigi poolt.¹

Eesti töörahvas algas samuti energilist võitlust Nõukogude võimu taaskehtestamise eest Eestis. Pärast Bresti röövrahu tühistamist moodustas VK(b)P Eesti Sektsioonide Büroo E e s t i A j u t i s e R e v o l u t s i o o n i l i s e K o m i t e e. Selle ülesandeks oli jõudude koondamine Eesti vabastamiseks. Komitee avaldas 21. novembril 1918.a. käskkirja number 1, milles teatas, et seoses Bresti rahulepingu tühistamisega Nõukogude valitsuse poolt kuulutatakse Eestis kehtetuks Saksa okupantide võim ja kõrgem võim Eestis läheb Eesti Ajutise Revolutsioonilise Komitee kätte.²

16. novembril andis Punaarmee väejuhatuse korralduse koondada sõjalised jõud Narva ja Pihkva alla ning alata operatsioone nende vabastamiseks. Narva alla koondati ka eesti kommunistlikud kütipolgud. 22. novembril tehti esimene katse vabastada lahinguga Narvat. See lahing oli luureiseloomuga. Narvas oli sellal umbes 5000 saksa sõdurit ja 300 eesti valgekaartlast. Otsustav la-

-
- 1 Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee teadaandes Bresti rahulepingu tühistamise kohta üteldi: "Tervitades kõigi Saksa imperialistide ikke alt vabanenud piirkondade elanikkonda, kutsub Venemaa Nõukogude Föderatiivne Vabariik nende maade töörahva hulki üles vennalikule liidule Venemaa tööliste ja talupoegadega ja töötab neile täielikku, lõpuni minevat abi nende võitluses tööliste ja talupoegade sotsialistliku võimu kehtestamise eest nendes maades."
- 2 Käskkirjale kirjutasiid alla: J.Anvelt, H.Pöögelmann, J. Sihver, M. Trakmann, J.Ikmelt, G. Vaino ja A. Kasemets.

hing Narva pärast toimus 28. novembril. Otserünnaku teostas linnale Tartu Kommunistlik Kütipolk koos Punaarmee teiste väeosadega kuna tiiblöögid lõunast andis Viljandi Kommunistlik Kütipolk ja põhjast Baltimere madruste dessantsalk. Viljandi polk kandis lahingus suuri kaotusi, Langes üle 100 mehe surnute ja haavatutena. Langes ka Eesti Kütiväeosade Sõjaväelaste Nõukogu liige J. Sihver.

29. novembri hommikul sammusid võidukad Punaarmee üksused Narva. Töölised võtsid neid vastu suure vaimustusega. Samal päeval toimus Narva raekojas Eesti Ajutise Revolutsioonilise Komitee ja VK(b)P Eesti parteiorganisatsioonide esindajate koosolek, kus võeti vastu otsus kuulutada välja Eesti Nõukogude Vabariik nimetusega E e s t i T ö ö r a h v a K o m m u u n.

Eesti Nõukogude Vabariigi valitsus nimetati Eesti Tööraha Kommuuni Nõukoguks. Nõukogu esimeheks määrati J. Anvelt. Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu avaldas manifesti Eesti linna ja maa töörahvale. Selles kuulutati revolutsioonilise Eesti töörahva ja Eesti punaväe nimel Nõukogude valitsus Eestis uuesti jõusse ning kutsuti kogu töörahvast üles Eesti Nõukogude Vabariiki kindlustama ja kaitsma. Ühtlasi kuulutas manifest kõik kodanliku Ajutise Valitsuse poolt välja antud seadused, lepingud ja korraldused kehtetuks ja keelas nende täitmise. Manifestiga jõustati Eestis ka kogu okupatsioonieelne nõukogude seadusandlus. Manifesti 4. punktis üteldi: "Kõik dekreedid, mis Nõukogude valitsuse poolt enne seda välja anti, kui Saksa sõjaväed Eesti oma alla võtsid, tuleb maksvateks lugeda ja neid täpipealt täita." Seega jõustati uuesti maadekreet, määrused pankade, tööstuste jne. natsionaliseerimise kohta. Kuid nüüd sanktsioneeriti eelnenud nõukogude seadusandlus juba suveräänse Eesti Nõukogude Vabariigi seadusandlusena, kuna enne okupatsiooni kehtisid samad seadused ülevenemaalise nõukogude seadusandlusena.

Eesti töörahva hulgas terвитasid suure valmistusega nõukogude võimu, iseseisva Eesti Nõukogude Vabariigi väljakuulutamist ja algasid energilist võitlust tema võimu kehtestamise eest kogu Eesti territooriumil.

25. novembril õnnestus Punaarmee Pihkva grupeeringul eesotsas Läti kommunistlike kütiväeosadega vabastada ägeda lahingu tulemusena Pihkva. Pihkvas asunud Saksa väed ja nende kaitse all loodud vene valgekaartlik Põhjakorpus paisati tagasi. 8. detsembril vabastasid Punaarmee osad Võru¹ ja liikusid edasi Valga suunas. Valgas puhkes 15. detsembril ülestõus, mille aga valgekaartlased maha surusid. 17. detsembril Valga vabastati Punaarmee läti väeosade poolt. 18. detsembril avaldas Läti nõukogude valitsus Valgas manifesti, millega kuulutati välja Läti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik.

Punaarmee pealetung Narva alt Tallinna suunas algas alles 6. detsembril. 9. detsembril, pärast ägedaid lahinguid, vabastati Jõhvi. Edasi algasid lahingud Rakvere pärast. Erilist kangelaslikust nendes lahingutes ilmutasid Tallinna, Tartu ja Viljandi kütipolgud. Ägedas Rägavere lahingus murdis Tartu kommunistlik kütipolk eesti valgekaartlaste vastupanu ja vabastas 16. detsembril Rakvere. Meeleheitlikke katseid tegid eesti valgekaartlased Tapa raudteesõlme kaitsmiseks, kuid 24. detsembril vabastati ka Tapa.

Lõuna-Eestis tegutsesid peamiselt Läti kütide väeosad ja rida Punaarmee teisi väeosi. 20. detsembri paiku lähenes Punaarmee 49. polk (umbes 1500 meest) lõunast Tartule. Kodanlus oli sundusliku mobilisatsiooni teel koondanud Tartu üle 3000 mehe, neile

---

1 Võru vabastati lahinguta, kuna Saksa armee soldatid keeldusid võitlemast Punaarmee vastu ja sõlmisid Punaarmee osadega kokkuleppe linna üleandmise kohta.

lisandus veel vene valgekaartliku Põhjakorpuse ratsavägi kindral Bulak-Balahovitši juhtimisel. Kuigi kodanlusel olid siin ülekaalukad jõud vabanes Tartu lahinguta, sest kodanliku armee üksustes puhkes ülestõus ja mehed keeldusid minemast võitlusse Punaarmee vastu. Kodanlikud võimud pagesid kiiresti linnast ja juba 20. detsembril võtsid relvastatud töölisel võimu linnas enda kätte. Samal päeval asus tegevusse ka Tartu Tööliste Saadikute Nõukogu. Punaarmee osad jõudsid Tartu alles 22. detsembri varahommikul. Relvastatud ülestõusud toimusid Punaarmee lähenedes ka Kreenholmi manufaktuuris, Kundas ja Aseris. Algas vabatahtlike vool Punaarmee eesti väeosadesse. Pärast Rakvere vabastamist astus siin 200 meest vabatahtlikult Punaarmeesse. Töörahvas võttis Punaarmee osasid vastu juubeldusega, samuti tervitati Eesti Töörahva Kommuni loomist. Pärast Võru vabastamist toimus siin 10. detsembril suur töörahva miting, kus võeti vastu tervitus Kommuni valitsusele, milles üteldi, et Võru töörahvas, saates revolutsioonilist tervitust "... vanub, et ta võitlust valgekaartlaste ja Inglise imperialistide vastu jätkab kapitalismi lõpliku murdmise- ni ja kommunismuse võiduni terves maailmas."¹

Detsembris muutus eesti kodanluse olukord pea- aegu lootusetuks. Saksa okupatsiooniväed, kellele pandi suuri lootusi pärast lahinguid Narva ja Pihkva all, oma enamuses keeldusid võitlemast ja hakkasid Eestist massiliselt lahkuma vaatamata En'ente'i võimude kee- lule ja eesti kodanluse palvetele jääda kohale. Ei õnnestunud ka kodanliku valitsuse katse palgata osa saksa soldateid oma teenistusse lubades kõrget tasu ja suuri soodustusi hiljem. Detsembri keskpaiku lah- kusid Punaarmee surve all kõik Saksa okupatsiooniväed

---

1 Eesti Kütiväe Teataja nr.8, 14.XII 1918.

Eestist.¹ Kuni selle ajani aga olid Saksa väed eesti kodanlusele kilbiks kaitstes teda Punaarmee ja eesti töörahva eest, võimaldades tal oma võimu ja reivastatud jõude organiseerida.

Eesti kodanluse enda sõjalised jõud aga olid üsna nõrgad, kuna töörahvas keeldus võitlemast Punaarmee vastu. Kodanliku valitsuse poolt 16. novembril välja kuulutatud vabatahtlik mobilisatsioon kukkus läbi, kokku tuli vaid paarsada meest. Novembri lõpul kuulutas kodanlik valitsus välja sundmobilisatsiooni ähvardades sellest kõrvalehoidjaid surmanuhtlusega. Kuid seegi mobilisatsioon andis planeeritud 25 000 mehe asemel vaid 12 000 meest. Kuid mobiliseeritud meeste meeoleolu oli kodanlusele vaenulik ja kuid neid hakati saatma rindele Punaarmee vastu tekkisid vastuhaakud, nagu Tartus, või algas massiline deserteerumine. Nii teatas kindral Laidoner 17. detsembril kodanlikule Maapäevale, et Viru rindele saadeti kuni 2500 meest, kuid nendest deserteerus koos varustuse ja relvadega 1500 meest.²

Eesti kodanlik armee oli sellal selgelt valgekaartliku iseloomu ja kodanliku koosseisuga. Tema tuumiku moodustas kodanlik ohvitserkond ja kodanlikest ringkondadest pärinevad gümnaasiumide õpilased, küla- ja linnakodanlus.³ Töörahva hulgad hoidusid kodanli-

---

1 Põhja-Eestist, Tallinnast lahkusid viimased saksa väeosad laevadel 9. detsembril, Lõuna-Eestist - Pärnust aga 23. detsembril.

2 ENSV ORKA, f.78. n.2, st. 120, l.3.

3 Viru rindel tegutses valgekaartliku armee 4. polgus oli detsembri lõpul 83 ohvitseri ja ainult 266 reameest. Samal rindel asuvas 5. polgus oli ohvitseride arv samuti 83 reameeste arv aga 350. Nende polkude kõrval tegutses Viru rindel ka 300 meheline Balti pataljon, mis koosnes peamiselt balti-saksa mõisnikest ja 3 valgete soomusrongi, missuguste meeskonnad koosnesid peamiselt kodanlikest ohvitseridest ja gümnaasiumide õpilastest.

kust armeest kõrvale või võitlesid otseselt Punaarmee ridades relvaga käes kodanluse vastu.

Kodanluse tagala oli samuti ebakindel. Paljudes valdades kehtestasid maatöölised nõukogude võimu enne kui Punaarmee osad jõudsid kohale.

Novembris toimus Tallinnas Eestisse saabunud V. Kingissepa ja R. Vakmani juhtimisel kommunistliku partei eesti organisatsioonide konverents, millel oli kongressi tähtsus. Konverents valis Eestimaa Kommunistliku Partei viieliikmelise Keskkomitee koosseisus: V. Kingissepp, R. Vakmann, M. Likemets, R. Vennikas ja J. Rästas. Keskkomitee juhtimisel hakkasid töölised Tallinnas ja mujal valmistuma relvastatud ülestõusuks. Tehastes saboteerisid tööliste relvade parandamist valgekaartlikule armeele, rikkusid varustust, viisid ära kahurite osad ja lõikasid katki autokümmid. Nõmmel lasti õhku laskemoona ladu ja rikuti raudtee.

5.-15. detsembrini toimusid Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu ümbervalimised. Need andsid absoluutse võidu kommunistidele. 49-st valitud saadikust oli 33 kindlat kommunisti, 11 nende poolehoidjat ning ainult üks esseer ja 4 sotsi.

Tundes pinda oma jalge all kõikuvat nii rindel kui ka tagalas külvas eesti kodanlus Entente'i riikide valitsused oma abipalvetega üle. Detsembri algul jõudiski Inglise eskaader Balti merele, kuid sattus 5. detsembril Hiiumaa lähedal miinidele kaotades kergeristleja "Cassandra" ning pöördus Kopenhaagenisse tagasi.¹ Kodanlus taotles kohale nii inglise laevastiku, ranniku kaitseks, kui ka maavägesid. 12. detsembril jõudiski Inglise eskaader lõpuks Tallinna rei-

---

1 Kodanlik valitsus saatis sel puhul välja järjekordse ahastava telegrammi: "Meie lootsid juba ammugi Kuramaa sadamas. Suurim pettumus - teatatud abist jällegi mingit jälge. Seisukord iga tunniga lootusetum..."

dile. Sellega algas Entente'i riikide otsene, vahetu sõjaline interventsioon Eestis. 16. detsembril võttis Inglise laevastik juba osa sõjategevusest Viru rindel.

15. detsembril korraldas Tallinna Tööliste Nõukogu "Estonia" saalis mitingu, millest võttis osa mitu tuhat inimest. Võeti vastu kommunistide poolt esitatud resolutsioon, milles avaldati protesti välisinterventsiooni vastu, nõuti inglise laevastiku lahkimist ja nõukogude võimu kehtestamist.¹ 17. detsembril organiseeriti Tallinnas tööliisdemonstratsioon loosungi all "Inglased välja!" Relvastatud ülestõusu ei korraldatud, kuna kardeti inglise karistusvägede maale tulekut. Kuid kodanlus paiskas tööliisdemonstratsiooni vastu relvastatud jõud. Avati tuli relvadest, mille tulemusena 2 töolist sai surma ja 4 haavata. Julgustatud inglise laevastiku toetusest likvideeris kodanlus senised demokraatlikud vabadused, keelas koosolekud ja demonstratsioonid, saadeti laiali Tallinna Tööliste Nõukogu ja algas revolutsiooniliste tööliste massiline areteerimine. Seati sisse eriline sisekaitseülema amet, eesotsas kindral E. Põdderiga, kes ähvardas surmanuhtlusega karistada iga väiksemagi kodanliku valitsuse korralduse ignoreerimise pärast.² Nii algas otsene valge terror. Hinnates 17. detsembri sündmusi kirjutas V. Kingissepp: "Sellest päevast sai

---

1 Resolutsioonis üteldi: "Inglismaa jõe abil tahab Eesti tagurlus töörahva rõhumist jätkata ja Eesti-maal niisamasugust verepulma korrata, nagu seda Soomes meie seltsimeestega tehti... Tööliste saadikute nõukogu kui ainuke õige töörahva esitus, peab viibimata võinud oma kätte võtma. Töörahva valitsus lõpetagu kohe kodanluse poolt alustatud kodusõda... Meie nõuame võõraste vägede maalt lahkumist!"

2 Sisekaitseülema päevakäsuga nr. 10 keelati ära kogunemised tänavatel rohkem kui kolmeliikmelistes salkades, keelati jutuajamine patrullidega ja neile "... seljatagant ligineda". Tänaval patrulli kohates tuli astuda jalgteele. Lahtistel platsidel ei võinud aga patrullidele läheneda rohkem kui 50 sammuni.

Pätsi-Rei valitsusest avalikult ja lõplikult - lihu-
nikkude valitsus. Demokraatlikule pimesikumängule teh-
ti järsk lõpp. Kontrrevolutsioon heitis kätte oma
mõrtsukaliselt palgelt..."¹

Inglise laevastiku toetusel ja inglise imperia-
listide otsesel nõudel asusid eesti kodanlus terrori
teele, "Stabiilse olukorra" ja stabiilse valitsuse
loomise tee. Sellest kirjutas otseselt sotside par-
tei häälkandja " Sotsiaaldemokraat": "Inglased nõua-
vad meilt stabiilset, s.o. püsivat ja kindlat valit-
sust, mis korralageduse ja enamusega võitleks. Seda
peame meie tegema... Inglased nõuavad meilt seda.
Meie peame eksami tegema." Sellise valitsuse loomise
teeks oli vaid verise terrori tee eesti töörahva vas-
tu, välisinterventsiooni tugevdamise tee. Eesti sot-
sid koos kodanlusega asusidki 17. detsembrist alates
avalikult ja otseselt sellele teele.

Kuid vaatamata kodanluse meeleheitlikele pingu-
tustele rindel vastu pidada ja tagalas korda luua jätk-
kus Punaarmee edu. 1918.a. esimesteks päevadeks olid
Punaarmee osad vabastanud üle poole Eesti territooriumi-
mist, lähenesid Viljandile ja Paidele ning olid vaid
30-35 kilomeetri kaugusel Tallinnast. Eesti Tööraha
Kommuuni mõju ja võim tugevnes iga päevaga.

5. Eesti Tööraha Kommuuni tegevus.

Punaarmee poolt vabastatud Eesti territooriumil
kehtestati töörahva võim, Eesti Tööraha Kommuuni võim.
Kõikjal taastati nõukogude võimu organid. Tõelised ja
talupojad taastasid töörahva nõukogud vabastatud maa-
kondades ja valdades toetudes eelneva nõukogude peri-
oodi kogemustele. Kujunes välja kindlailmeline Eesti
Nõukogude Vabariik, mille valitsusena tegutses E e s -
t i T ö ö r a h v a K o m m u u n i N õ u k o g u,

---

¹ Kingissepp, V., Iseseisvuse ikke all, lk. 32.

mille esimees Jaan Anvelt oli ühtlasi Kommuuni nõukogu sõjaväevalitsuse juhatajaks. Kommuuni nõukogu valitsused kujutasid endast ministeeriume. Kommuuni rahvamajanduse valitsuse juhatajana tegutses H. Pöggelmann, administratiiv ehk siseasjade valitsuse ülemaks oli J. Käspert ja Kommuuni kultuuri- ja haridusvalitsuse tööd juhtis A. Vallner.¹

Kohalik nõukogude aparaat koosnes linnades, maakondade ja valdade töörahva nõukogudest eesotsas täitevkomiteedega. Linnade ja maakondade täitevkomiteede juhtiv koosseis kinnitati Kommuuni Nõukogu poolt. 29. novembrist 1918 kuni 31. jaanuarini 1919.a. rakendati tööle nõukogud neljas täielikult vabastatud maakonnas ja 126 vallas.²

Sotsialistliku rahvamajanduse ülesehitamisel tehti ulatuslikku tööd. Kogu rahandus Kommuuni territooriumil koondati Eesti Töörahva Kommuuni panga kätte. Panga osakonnad loodi ka maakondades ja nende kaudu kulgesid kõik rahanduslikud operatsioonid. Kommuuni valitsus määras kindlaks ka toiduainete hinnad ja võttis tarvitusele ranged abinõud võitluseks spekulatsiooniga. Kontrrevolutsiooni ja spekulatsiooni vastu võitlemiseks loodi e r i k o m i s j o n i d, mis täitsid sellal ka erakorraliste kohtute funktsioone.

Tööstuse alal asuti tööstusettevõtete natsionaliseerimisele ja seisma jäänud ettevõtete tööle rakendamisele. Kõikjal tööstusettevõtetes, raudteel ja

---

1 1919.a. mais oli Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogul seitse valitsust: sise-, sõjaväe-, majandus-, kultuuri ja hariduse, sotsiaalkindlustuse, rahvusvahelise ühenduse ning kontrollivalitsus (s.o. riigikontrolli valitsus). (Vt. Eesti Töörahva Kommuuni dekreedid, määrused ja teadaanded, nr.2, 1919, lk.6).

2 Näiteks 20. detsembril vabastasid Punaarmee osad Kastre-Võnnu Tartumaal ja siinsed maatöölised võtsid "... korraldused kohe eneste kätte, nii et siin mingisuguseid korralagedusi ette ei tulnud. Pühapäeval, 22. detsembril valiti Tõidesaatev Komitee vala maatameeste ja väikemaapidajate esindajatest ja kooliõpetajatest" (ajaleht "Edasi" nr.35, 28.XII 1918).

asutustes kehtestati 8-tunniline tööpäev. Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu dekreetide alusel natsionaliseeriti 12. detsembril Kreenholmi manufaktuur ja 23. detsembril Narva Kalevi- ja Linavabrik, samuti Narva Malmivabrik. Rakveres taastati valgete poolt purustatud elektrijaam ja telefonikeskjaam. Natsionaliseeriti trükikojad ja leivaküptsetusärid. Samuti võeti arvele Rakvere linavabriku toorained ja tehti ettevalmistusi linavabriku ja tärklisevabriku töölerakendamiseks. Tartus natsionaliseeriti telefonivabrik, kõik trükikojad, Mohri mööblivabrik, Lellepi rauavabrik ja rida teisi ettevõtteid. Need läksid tööliste kätte, nende juhtida. Natsionaliseeritud ettevõtete üldjuhtimist teostas Kommuuni nõukogu majandusvalitsuse töös-tusosakond, kes korraldas ka varustamist toorainetega ja valmissaaduste turustamist. Kommuuni valitsuse dekreediga 27. detsembrist 1918 kuulutati rahva omandiks, s.oi natsionaliseerimisele kuuluvateks ka kõik Eesti Tööraha Kommuuni piirides olevad kauplused, tööstusettevõtted, ärid, majad ja ka talukohad, mil-
liste omanikud lahkusid koos valgetega.

Kogu raudteetransport läks riigi kätte. Vaatamata sellele, et rida raudteesildu oli valgete poolt purustatud ja veerev koosseis ära veetud taastati detsembri lõpuks 1918 raudteeühendus Narva-Tapa-Tartu-Valga liinil.

Maaküsimuse lahendamise osas kuulutati uuesti kõik nõukogude dekreedid ja määrused maaküsimuses keh-tivateks. Lõpetati igasugused rendi ja võlgade tasumi-
sed talupoegade poolt. 5. detsembril andis Kommuuni valitsus välja dekreeidi, millega kõik mõisad natsiona-
liseeriti, muudeti rahva omändiks. Kohtadel asuti ko-
he selle dekreeidi elluviimisele ja mõisate ülevõtmi-
sele. Parunite maavalduste ülevõtmine toimus tööraha suure aktiivsuse tõttu organiseeritult ja kiiresti. Kuid ka käsitletavaval perioodil asusid eesti kommunistid ja Eesti Tööraha Kommuuni juhtkond seisukohale,

et mõisu ei tule tükeldada, et nad tulevad säilitada ühismajapidamistena, kommuunidena. Paljudes Viru- ja Võrumaa mõisates organiseeritigi põllumajanduslikud kommuunid. Mõisakomiteede abistamiseks seati Kommuuni majandusvalitsuse poolt maakondades ametisse põllumajanduslikud instruktorigid.

Põllumajanduslike kommuunide massiline loomine aga ei arvestanud sellal maa majanduslikku ja poliitilist arengutaset. Mõisatöölise ja talusulaste hulgas oli arvukalt neid, kes soovisid mõisu tükeldada. Samuti olid väikerentnikud ja kesktalurahvas üksikmajapidamiste poolt. Seega ei kõrvaldanud Eesti Tööraha Kommuuni valitsus juba eelneval nõukogude perioodil tehtud pahempoolseid vigu agraarküsimuse lahendamisel. See aga takistas töölisklassi ja talurahva liidu edasist kindlustumist ja oli eriti ohtlik toimiva kodu- ja interventsioonisõja tingimustes, sest eesti väikekodanlikud parteid, samuti eesti kodanlus hakkasid sellal propageerima mõisate tükeldamise ideed lootes sellega oma langenud autoriteeti tõsta. Nii kodanlik Maapäev oma 27. detsembri üleskutses lubas anda maad kõigile neile, kes võtavad osa kodusõjast kodanliku armee ridades.

Seepärast oli vaja paenduvamat ja ettevaatlikumat poliitikat agraarküsimuses. V.I. Lenin rõhutas õigesti, et talurahvaga ei tohi maaküsimuse lahendamisel vastuollu minna, sest sellisel agraarmaal nagu Venemaa, ei suuda proletariaat ilma kindla liiduta töötava talurahvaga püsima jääda.¹ Eesti Tööraha Kommuuni pahempoolsed vead agraarküsimuse lahendamisel võimaldasid eesti kodanlusel, eriti tööerakondlastel ja sotsidel teha demagoogiat maaküsimuses ning nõrgestada järgneva klassivõitluse käigus eesti töölisklassi ja töötava talurahva liitu.

---

1 vt. Lenin, V.I., Teosed, 29 kd., lk. 187.

Eesti Tööraha Kommuuni valitsus tegi suurt ülesehitavat tööd ka kultuuri ja hariduse alal. Asjaajamiskeeleks riiklikes asutustes ja õppekeeleks koolides muudeti eesti keel. Õppetöö koolides muudeti uuesti tasutaks ja kättesaadavaks kõigile. Kinod ja teatrid kuulutati natsionaliseerituks ja anti rahva käsutusse.

Suurt tähelepanu pöörati sellele, et sõja olukorras ei hävitataks kultuuripärandit. Kommuuni valitsuse erimäärusega võeti kõik kunstiväärtused ja kultuurajaloolised varad ning mälestusmärgid riikliku kaitse alla. Keelati nende ostmine ja müümine ning väljavedu Eesti piiridest. Kunstnik J. Koort esitas ettepaneku võtta kõik Tartu linna ja ümbruskonna mõisates ja eramajades mahajäetud kunstivarad ja raamatukogud kohaliku tööraha nõukogu kaitse alla ning moodustada neist avalik raamatukogu, kunstija ajaloomuseum. J. Koort nimetatigi Eesti Tööraha Kommuuni kunstikaitse toimkonna komissariks. Tartu ülikooli rektoriks määrati Kommuuni valitsuse poolt esmakordselt eestlane - matemaatik J. Sarv.

Nii arenes Eesti Tööraha Kommuuni territooriumil laiahaardeline ja intensiivne sotsialistlik ülesehitustöö, mida teostasid laiad tööraha hulgad eesti kommunistliku partei juhtimisel.

Eesti Tööraha Kommuun astus ka samme oma iseseisvuse rahvusvaheliseks tunnustamiseks. Kommuuni valitsus pöördus VNFSV valitsuse poole palvega tunnustada Eesti Nõukogude Vabariiki. Seoses sellega võttis VNFSV Rahvakomissaride Nõukogu 7. detsembril vastu dekreedid Eesti Nõukogude Vabariigi tunnustamise kohta. Dekreediga kohustati ühtlasi VNFSV sõjaväe- ja tsiviilvõime osutama Eesti Nõukogude Vabariigile igakülgset abi Eesti vabastamiseks kodanluse ikkest ja eraldati Eesti Nõukogude Vabariigi Rahvapangale 10 miljoni rubla suurune rahaline laen. Samuti nähti ette abinõud kaubavahetuse arendamiseks mõlema vaba-

riigi vahel. Dekreedile kirjutas alla V.I. Lenin.

23. detsembril arutas Ülevenemaaline Nõukogude Kesktäitevkomitee Baltimaade nõukogude vabariikide tunnustamise küsimust ja võttis vastu määruse Eesti, Läti ja Leedu Nõukogude Vabariigi tunnustamise kohta. V.I.Lenini ja J.M. Sverdlovi poolt allakirjutatud määruses tervitati Eesti, Läti, Leedu ja Ukraina rahvaid seoses edukalt areneva vabanemisega väismaiste vallutajate ikkest ja teatati, et Kesktäitevkomitee kinnitab Rahvakomissaride Nõukogu dekreedid Eesti, Läti ja Leedu nõukogude vabariikide tunnustamise kohta. Määruses avaldati kindlat lootust, et töörahva võimu ja täieliku enesemääramise tingimustes kujuneb endise tsaari impeeriumi rahvaste kindel ja murdmatu liit ning lubati Balti vabariikidele igakülgset abi nende vabadusvõitluses.¹

Ühtlasi asuti ka praktilise koostöö ja kaubavahetuse organiseerimisele. 22. detsembril toimusid Moskvast Eesti Töörahva Kommuuni delegatsiooni ja VNFSV valitsuse esindajate vahel läbirääkimised. Eesti Nõukogude Vabariik sai VNFSV-lt suure laenu ja lepiti kokku ka kaubavahetuse korraldamise küsimustes. Selle alusel saadeti Eestisse vilja, mitmesuguseid toiduai-

---

1 Määruses üteldi: "Proletaarsete ja talurahvamasside revolutsioonilise võitlusega loodud Eesti, Läti ja Leedu nõukogude vabariikide palge ees Kesktäitevkomitee kinnitab uuesti, et nende maade kuulumise fakt endise tsaari impeeriumi koosseisu ei pane neile mingeid kohustusi, ent samal ajal Kesktäitevkomitee avaldab kindlat veendumust, et alles nüüd luuakse enesemääramise vabaduse täieliku tunnustamise ja võimu töörahva kätte mineku alusel, kõigi endise Venemaa territooriumi asustanud rahvaste vaba, vabatahtlik ja murdmatu liit.

Kesktäitevkomitee teatab VNFSV valmisolekust osutada kogu vajalikku abi ja toetust Eesti, Läti, Leedu ja Ukraina töötavatele klassidele nende võitluses ekspluataatorliku korra ja rõhumise vastu ning nende vabaduse ja sõltumatuse kaitsmisel välismaiste vallutamiskatsete vastu."

neid, petrooleumi jne. Eesti Tööraha Kommuuni valitsus määras ka oma esindajad VNFSV, Läti Ukraina jt. nõukogude valitsuste juurde. Esindajaks VNFSV valitsuse juurde määrati I. Rabtšinski.

Nii tugevnes Eesti Nõukogude Vabariik 1918.a. detsembris nii sisemiselt kui ka välispoliitiliselt. Tihedas liidus VNFSV töötajate ja teiste nõukogude vabariikide töötajatega võitles ta Eesti territooriumi lõpliku vabastamise eest eesti kodanluse ja välis-interventide ikkest.

6. Interventsiooni tugevnemine, kodanlike jõudude vastupealetung ja valge terror Eestis

1918. ja 1919. aastate vahetusel jätkus Nõukogude võimu võidukäik Baltimaades, 2. jaanuaril puhkes Riias tööliste võidukas relvastatud ülestõus. Järgmisel päeval jõudsid siia Läti küttide väeosad. Eestis olid Punaarmee osad jõudnud Tallinna, Paide ja Viljandi alla.

Rahvusvaheline imperialism ja kohalik Baltimaade kodanlus tegid meeleheitlikke pingutusi, et peatada Punaarmee edasitung Läände. Kontrrevolutsiooniliste jõudude toetajaks ja nende tegevuse koordineerijaks siin oli inglise eskaadri ülem (algul admiral Sinclair, hiljem admiral Cowan). Inglise sõjalaevade viibimine Tallinna sadamas hoidis ära tööliste relvastatud ülestõusu ja kodanliku Ajutise Valitsuse kukutamise. 26. detsembril ilmus Tallinna lahte nõukogude miiniristleja "Spartak". Sattudes inglise ülekaalukate jõudude löögi alla pidi ta pärast ebavõrdset lahingut alistuma. 27. detsembril langes Tallinna lahes inglaste kätte ka miiniristleja "Avtroil". Nende sõjalaevade madrused paigutati Naissaare vangilaagrisse, kus neid metsikult koheldi ja näljutati. Veebruari algul lasti neist 36 madrust valge-eestlaste poolt ilma igasuguse kohtuta maha.

Kodanluse olukord Eestis detsembri lõpul 1918 oli katastroofiline. Punaarmee lähenes Tallinnale. Linnas aga oli oodata tööliste relvastatud ülestõusu. Selle tõttu ei julgenud kodanliku Ajutise Valitsuse liikmed isegi kodus ööbida. Paldiskis hoiti peaminister K. Pätsi käsul eri laev auru all, et sellega valitsust evakueerida. 28. detsembril andis kodanlik rahandusministeerium käskkirja väärtasjade ja rahapaberite evakueerimise ettevalmistamiseks.

27. detsembril tuli kokku istungile kodanlik Maapäev, et paluda välisimperialistidel Eesti okupeerida.¹ Arvestades kujunenud sõjalist olukorda võttis kodanlik Maapäev K. Pätsi ettepanekul vastu salajase otsuse saata memorandum Inglismaa valitsusele, milles Maapäeva nimel paluda Eesti okupeerida inglise vägede poolt. Mainitud memorandumis, mis 29. detsembril esitati inglise admiral Sinclair'ile, üteldi, et maa rasket sõjalist olukorda arvesse võttes "palub Maapäev tema majesteedi valitsust okupeerida ja võtta oma sõjalise protektoraadi alla Eesti vabariigi territoorium allutades oma kõrgemale väejuhatusele kõik mitmesugused sõjalised jõud, mis on loodud seni, aga samuti need, missugused luuakse eesti vabariigi poolt tulevikus, ja kasutades neid kõige efektiivsemalt võitluses bolševismi vastu tema eduka mahasurumise huvides."²

Memorandumis tehtud ettepanek oli eesti rahva huvide täielik reetmine. Koos kodanlike parteide esindajatega kirjutasid sellele sotsidè partei nimel alla ka K. Ast ja K. Grau. Okupeerimisetpaneku tegemiseks

---

1 Peaminister K. Päts lükkas siin kategooriliselt tagasi süüdistused nagu oleks välisabi saamist piiratud liigse "iseseisvuse" taotlemisega. K. Päts rõhutas, et valitsus on korduvalt palunud Eesti okupeerida. "See on niisugune soov, mida meil Ajutises Valitsuses vähemalt 20 korda avaldatud on. Võin ainult ütelda, et meie selles mõttes kõik oleme teinud, mis võimalik..." (ENSV ORKA, f.78, n.2, sü.120, 1.3).

2 ENSV ORKA, f.78, n.1, sü 73, 1.6.

"rahva nimel" puudus muidugi igasugune alus. Selles salajases dokumendis polnud sõnagi "iseseisvusest", mis näitas, et "iseseisvuse" loosungit kasutati rahva petmiseks. Memorandumi viimane osa paljastab aga eesti kodanluse imperialistide truu kannupoisina: kõik Eesti valgekaartlikud jõud lubati allutada inglise imperialistidele interventsiooniks Nõukogudemaa vastu.

Kuid Inglismaa valitsus ei saanud palvet Eesti okupeerimise kohta rahuldada, sest Euroopas alanud revolutsiooniline käärimine oli mõjunud ka inglise armeele. Peale selle nakatusid Nõukogudemaale saadetud interventsiooniväed ise bolševismist.

Nendel põhjustel Inglismaa peaminister Lloyd George esinedes 1919.a. jaanuaris Pariisis kümne nõukogus tunnistas avaliku interventsiooni Nõukogudemaa vastu hukatuslikuks. Ta ütles: "Kui teha kohe ettepanek saata sel eesmärgil Venemaale Inglise vägesid, puheks armees mäss. Sama kehtib Ameerika vägede kohta Siberis ja ka Kanada ning Prantsuse vägede kohta. Mõte - suruda maha bolševism sõjalise jõuga on puhas hullumeelsus."

See ei tähendanud muidugi loobumist interventsioonist üldse, vaid avaliku ja otsese sõjalise interventsiooni asemel hakati kasutama enam varjatud interventsiooni meetodeid. Lääne imperialistid otsustasid peapanuse teha Vene valgekaartlastele ja Venemaa äärealade natsionalistlikele jõududele, "väikerahvastele", et nende kätega kukutada nõukogude võim. Selleks otsustati neid sõjaliselt, majanduslikult ja poliitiliselt toetada. Varjatud interventsiooni meetodid kujunesidki peamisteks ka Baltimaades ja Eestis. Peale kohalike valgekaartlike jõudude toetamise ja relvastamise organiseeriti siia nn. vabatahtlike saatmine Soomest ja Skandinaavia maadest.

Nende asjaolude tõttu jäi Eesti okupeerimata. V. Kingissepa satiirilise väljenduse järgi "... jäi kodanlik Eesti "iseseisvaks ja rippumatuks" - vastu

tema loojate tahtmist."

Kuid välisimperialistid osutasid eesti kodanlusele tohutut sõjalist ja materiaalist abi. Inglise laevastiku toetusel ja kaitse all käis Tallinna piirkonnas kiire valgekaartlike jõudude koondamine. 23. detsembril nimetati kodanliku Eesti armee ülemaks J. Laidoner. Loodi kodanlusest koosnevad Tallinna, Harju- ja Järvamaa kaitsepolgud, kodanliku spordiseltsi "Kalev" liikmetest loodi nn. Kalevi malev. Viljandis organiseeris ameerika rahadega skautide pataljoni eesti päritoluga ameerika kapten Reissaar, kellele kuulus Vastsemõisa rendimõis Viljandi lähedal.

6. detsembril sõlmis kodanlik Ajutine Valitsus lepingu Pihkva piirkonnast väljalöödud vene valgekaartliku Põhjakorpusega, mis allutati kodanliku Eesti väejuhatusele ja paigutati reorganiseerimiseks ning täiendamiseks Tallinna lähedale Kapa-Kohila rajooni. Seega sõlmis eesti kodanlus otsese võitlusliidu ka vene valgekaartlaste ja balti-saksa parunitega, kelle nn. balti pataljon juba novembri lõpul võitles õlgõla kõrval eesti valgekaartlastega Punaarmee vastu.

Kõrvuti kohalike valgekaartlike jõudude forsseeritud loomisega palgati välisimperialistide toetusel nn. vabatahtlikke Soomest ja Skandinaaviast. Vabatahtlike saatmine oli ühtlasi nende maade valitsustele muu-
gavaks vormiks interventsioonist osavõtu varjamiseks, sest töörahvas oli ka siin interventsiooni vastu. Eriti aktiivselt abistas eesti kodanlust Soome valitsus, kes andis eesti Ajutisele Valitsusele 1918.a. lõpul kaks 10 miljoni marga suurust välislaenu vabatahtlike värbamiseks ja relvastamiseks. Loodud nn. vabatahtlike väeosadesse koondus osa valgeid, kes metsikult vihkasid töörahva võimu ent ka arvukalt avantüristlikku elementi, kes tahtsid varasid kokku röövida ja hästi teenida. Vabatahtlike värbamiseks sõlmitud lepingutega

kindlustati neile kõigile kindel palk.¹

Soome vägede tuleku tähtsust hindas eesti kodanlus kõrgelt. 26. detsembril saatis K. Päts leitnant Kirotari Helsingisse vabatahtlike saabumist kiirustama, teatades, et kui nad ei saabu ligema kolme päeva jooksul, siis on juba hilja. 27. detsembril aga saabusidki esimesed soome palgasõdurite üksused Tallinna.

1919.a. jaanuaris saavutasid välisintervendid rindelõigus Tallinna all mitmekordse ülekaalu Punaarmee osade üle nii vägede arvulises ulatuses kui ka eriti just sõjatehnika osas. Arvestades eesti kodanlike väeüksusi, balti pataljoni, Vene valgekaartliku Põhjakorpust ja Soome vabatahtlikke tõusis valgekaartlike jõudude ja nende reservide ulatus 1919.a. jaanuaris Tallinna piirkonnas kuni 10 000 mehele. Punaarmeel aga oli sellal Tallinna ja Paide piirkonnas 3000-4000 meest, kusjuures reservid olid napid ja asusid kaugel. Tehniline ülekaal oli valgekaartlastel ja interventidel, neil oli rohkem kahureid ja soomusrongesid (ühe vastu kolm) ja ülekaal merel. Viimane asjaolu sundis tõmbama ära osa jõude ranniku kaitseks ja võimaldas vaenlasel teostada dessante Punaarmee osade tagalasse. Punaarmee eesti väeosad olid pikaaegselt pealetungist väsinud ja kannud ka lahingutes tõsiseid kaotusi.

Kõigi nende asjaolude tõttu õnnestus valgekaartlikel jõududel panna Punaarmee pealetung Tallinnale seisma ja minna 7. jaanuaril üle üldisele vastupeale-

---

1 Lepingud kahe väeüksuse loomiseks Soomes sõlmiti major Ekströmiga (pataljon, 600 meest) ja ooberstleitnant Kalmiga (rügement, 2500 meest). Ekströmiga sõlmitud lepingu põhjal sai major kuus palka näiteks 1500 marka, reamees 300 marka. Kodanlik Ajutine Valitsus lubas neid kindlustada invaliiduse korral jne. (Vt. ENSV ORKA, f. 495, n. 514, sü. 85, l. 92).

tungile. 9. jaanuaril langes nende kätte Tapa raudteesõlm. Virumaal, Rakveres ja mujal toimusid valgetega ägedad lahingud, kuid Punaarmee osad pidid reserve puudusel tõmbuma Narva alla. 17.-18. jaanuaril toimusid rasked lahingud Narva pärast. Kuid kaitse halva organiseerimise tõttu ja paari halvasti komplekteeritud väeosa juhtkonna reetmise tõttu (86. polk läks üle valgete poole) tuli ka Narva loovutada vaenlastele.

Kasutades äärmiselt soodsat strateegilist olukorda asus nüüd interventide ja valgekaartlike vägede juhatus Narva all kaitsele ning paiskas kõik oma reservid Lõuna-Eestisse. Soomusrongide äkkdessandiga õnnestus valgekaartlastel 14. jaanuaril vallutada Tartu. Valged koondasid Valga-Võru piirkonda jaanuari lõpuks üle 10 000 mehe nende hulgas üle 2000 soome "vabatahtliku", keda toetas 36 kahurit ja 7 soomusrongi. Selle väegruppeeringu ülemaks määrati soome kindral Vetzler. Punaarmee jõud olid siin ligi kaks korda nõrgemad. Seepärast õnnestus interventidel ja valgekaartlastel 1. veebruaril vallutada ka Valga raudteesõlm ja Võru ning tungida Läti Nõukogude Vabariigi territooriumile ja idas Irboskani. See asjaolu raskendas tõsiselt Läti Punaarmee olukorda, kes pidi Kuramaa rindelt paiskama osa jõude põhja, et siin valgekaartlaste pealetung seisma panna, mis tal pärast ägedaid lahinguid ka õnnestus. See aga võimaldas saksa interventsioonivägedel ja läti valgekaartlastel Kuramaal hinge tõmmata ja koonduda.

Jaanuari-veebruari lahingute tulemusena langes peaaegu kogu Eesti territoorium valgekaartlaste ja interventide võimu alla. Punaarmee väejuhatus ei saanud siia kohale paisata uusi reserve, sest tuli likvideerida rasket olukorda Permi all. Valgete sõjalistele võitudele kaanes massiline valge terror. Jaanuaris algasid hulgalised hukkamised Tallinnas. Tapeti töölis-kommunistid J. Kuppar, J. Schütz, L. Linder, E. Vei-

denbaum ja paljud teised. Kokku üle 100 inimese. Tapal hukati ligi 300 vangi langenud punaarmeelest ning nõukogude aktivist ümbrusest. "Kommunist" nr.2 (1919. a.) andmeil hukati Tartus pärast valgete linna tungimist 280 inimest. Elistvere vallas areteerisid kaitseliitlased kahe soome ohvitseri juhtimisel 27 inimest, kellest 3 ilma igasuguse kohtuta teel maha lasti. Arvukad hukkamised toimusid ka Narvas, Võrus, Valgas, Viljandis ja mujal.

Isegi rida väikekodanlikke omavalitsustegelasi avaldas sellise massilise terrori vastu protesti. Nii kirjutati Tartumaa maakonnaavalitsuse protestis Maapäeva juhatajale, et massilised tapmised pole õigustatud, sest nõukogude võimu poolt olla hukatud maakonnas vaid 20-30 inimest "... mis nii väike arv on, et mingisugust hulgalist vastu terrori ei õigusta... Laialt tekitab tunne, nagu seatakse jalule mitte Eesti demokraatlikku vabariiki, vaid Balti hertsogiriiki."¹

Hukatavaid piinati enne metsikult. Metsikustega paistsid eriti silma soome vabatahtlikud, teenides eesti töörahvalt õigustatult nimetuse soome lihunikud. Narvas näiteks riputasid soome valgekaartlased üles töölise Puumanni, sidudes tal kinni käed ja jalad, pekisid teda seni, kui tal käeluud murdusid ja lasksid ta siis maha.

Valge terrori ohvrite arvu Eestis jaanuaris-vebruaris 1919.a. arvestatakse ligi 2000 inimesele. See oli kodanluse ja interventide sihikindel tegevus, et oma kõige aktiivsemaid ja teadlikumaid vastaseid füüsiliselt hävitada ja ülejäädud elanikkonda terroriseerida. Peale hukkamiste areteeriti tuhanded inimesed. Nad paigutati vanglatesse ja koonduslaagritesse Naissaarel, Pääskülas ja mujal. Elamistingimused vanglates ja vangilaarites olid ebainimlikud ja käitumine vangidega jõhker.

---

1 ENSV ORKA, f.78, n.2, sü.95, l.66.

Iseloomustades selleaegset valget terrorit kirjutas V. Kingissepp: "Valge terrori vereojade ees kahvatas ja kadus igasugune demokraatliku korra varigi. Kodanluse sõjaväeline diktatuur ei või muud olla kui suurkodanluse diktatuur ja see pöördub mitte ainult töörahva, vaid ka väikekodanluse vastu."

Ka viimane V. Kingissepa väide on õige, sest maakondades areteeriti tõesti sõjaväevõimude ja Ajutise Valitsuse komissaride poolt, kellel oli piiramatu võim, rida väikekodanlikke tegelasi. Seepärast ka mõned tööerakondlased, sotsid ja eriti eesti esseerid kritiseerisid kodanluse verist tegevust, kutsudes valitsust tagasihoidlikkusele ja "seaduslikkusele". Kuigi nad ei astunud välja kodanliku diktatuuri vastu üldse vaid ainult terrori äärmuste vastu, leidub nende protestides tõelise olukorra masendavaid kirjeldusi, mis valgekaartlasi paljastab.¹

Kuid vaatamata sotside, tööerakondlaste ja esseeride manitsustele "mitte liiale minna" jätkasid kodanlik Ajutine Valitsus eesotsas K. Pätsiga, valgekaartlased ja välisintervendid oma verist tegevust.

7. Saaremaa töörahva ülestõus

16. veebruaril puhkes Muhumaal Kuivastus siia kokku aetud valgesse armeesse mobiliseeritavate Saareja Muhumaa meeste hulgas relvastatud ülestõus, mis haaras varsti kogu Muhu- ja Saaremaa.

---

1 Tööerakondlane A. Veiler ütles Maapäeval veebruaris 1918.a.: "... vangimajad on täis, nagu mitte kunagi tsaarivalitsuse ajal. Inimesi peetakse kinni ilma, et neile süüdistusi ette pandaks... Samal ajal jooksevad vabalt ringi inimesed, praostidest alates ja Balti parunitega lõpetades, kellest kõigil teada on, et nad meie vabariigi äraandjad on olnud. Seda kõike paneb ... sõjavägi tõehele ja need nähtused ei või tema vaimustust tõsta" (ENSV ORKA, f.78, n.2, st. 125, l.2).

Ülestõusu põhjustas kodanliku Ajutise Valitsuse reaktsiooniline poliitika. Töörahas Saaremaal veendus, et okupatsioonivõimude lahkumine ei toonud mingit paranemist nende olukorras. Mõisad jäid endiselt balti-saksa parunite kätte. Maakonnas ja valdades aga võimutses kohalik kodanlus. Tsaariarmeest tagasi pöördunud soldatid, kes nägid mõisate ülevõtmist Venemaal pärast Oktoobrirevolutsiooni, tegid revolutsioonilist selgitustööd talurahva hulgas. Ülestõusu peajuhtideks kujunesid kehviktalupojad Aleksander Koit (endine all-ohvitser) ja madrus A. Ohak. Mõlemad olid Venemaal tutvunud kommunistlike ideedega Oktoobrirevolutsiooni perioodil. Nad kutsusid talupoegi üles mitte võitlema Punaarmee ja nõukogude võimu vastu, vaid kehtestama nõukogude võim ka kohapeal.

Ülestõusu ajendiks sai mobilisatsiooni käsk. Seda otsustati mitte täita ja alata relvastatud ülestõusu, et kehtestada saartel töörahva võim. Kuivastusse kogunenud mehed võtsid mobilisatsioonikäsu vastu pilgete ja naeruga. Tekkis kokkupõrge, milles mehi mobiliseerima saadetud kapten Jefimov ja paar kaitseliitlast tapeti. Ülestõusu leek haaras nüüd varsti kõik Muhu- ja Saaremaa vallad. Ülestõus kulges loosungi all: "Surm paruneile, maha kodanlus!" Paari päevaga võeti vallavalitsused kõigis Saaremaa valdades töörahva kätte. Valdades loodi kohe töörahva relvastatud võitlus-salgad.

Asuti ka ülesaaremaalise armee loomisele. Kahekolme päeva jooksul loodi üle 1000 mehest koosnev sõjavägi, mis koondus 18. veebruaril Kuressaare alla, et seda valgete viimast pesa hävitada. Kuressaare piirati ümber. Pärast Kuressaare vallutamist kavatseti siin luua Saaremaa Tööraha Nõukogu.

Kuid ülestõusnud ei kindlustanud küllaldaselt oma tagalat ega korraldanud luuret ning sidet Muhumaal asuvate ülestõusnute salkadega. See võimaldas kodanlikul Ajutisel Valitsusel paisata kaptem Klaazi juhtimi-

sel kohale karistusväed, mis olid varustatud kuulipildujate ja automaatpüssidega, Muhumaale ja 18.-19. veebruaril siin ülestõusu karmilt maha suruda. Ülestõusnud Kuressaare all aga ei omanud sündmuste käigust ülevaadet ja viivitasid ka pealetungiga Kuressaarele. Seepärast õnnestus karistussalgal täiesti ootamatult Upa külas rünnata ülestõusnute peajõude tagalast ja neid purustada. Lahingutes Kuressaare all langes umbes 140 ülestõusnud meest. Väiksemad järellahingud toimusid ka mitmel pool mujal Nasvas, Pärsamaal ja mujal.

Kuid veelgi rohkem ohvreid nõudis järgnev karistustegevus. Kuressaares ja valdades hukati ülestõusnud töörahvast kümnete kaupa. Massiliste hukkamiste paikadeks muutusid Kuressaares turuplats ja Kullimägi. 28. veebruaril kell 4 pärast lõunat näiteks tapeti Kuressaares 23 inimest. Analoogilisi hukkamisi toimus nii eelnevatel kui ka järgmistel päevadel. Kuressaare vangla oli vangidest tulvil. Metsikuid hukkamisi toimus ka valdades. Metsikult hukati koduvallas tabatud Aleksander Koit. Peksmise tagajärjel purustati tal ribid, lõõdi auk lõuast läbi ja hukati siis poolsurnuna. Valged hukkasid metsikult ka ülestõusust osa võtnud naiskangetel Maria Ellami. Lahingutes ja valge terrori ohvritena langes üle 300 Saaremaa töörahva poja ja tütre.

Sõjaväljakohtud ja karistussalgad kasutasid kesk-aegse karistusvahendina ka ihunuhtlust. Kuressaare sõjaväljakohtu otsusega anti ihunuhtlust ligi 100 inimesele nende hulgas mitmele naisele.¹ Sajad inimesed mõisteti sõjaväljakohtu poolt aastateks sunnitööle.

Ülestõus nurjus, kuna ta toimus stiihiliselt ja isoleeritult. Ülestõus algas ajal, millal nõukogude

---

1 Näiteks 1. märtsil teatas Kuressaare vangla ülem linna komandandile: "... täna sai 31 isikule sõjaväljakohtu otsuse järele vitsanuhtlus täide saadetud, igahäle 25 ja ühele 30 hoopki antud" (ENSV ORKA, f.813, n.1, sü.49, l.8).

võim Eesti mandril oli likvideeritud ja töölistel ei olnud võimalik relvastatud ülestõusu siin toetada. Võitlust raskendas ka kommunistliku parteiorganisatsiooni ja tööstusproletariaadi puudumine. Ülestõusnud tegid ka taktikalisi vigu viivitades Kuressaare vallutamise ega kindlustanud oma tagalat. Ka oli ülestõusnute relvastus ja juhtimine puudulik.

Kuid vaatamata lüüasaamisele oli Saaremaa töörahva ülestõusul suur ajalooline tähtsus. See oli töötava talurahva, eelkõige maaproletariaadi relvastatud väljaastumine kodanluse vastu. Ülestõus oli kõige selgema kujuline klassivõitlus kohaliku töörahva ühelt poolt ja kohaliku kodanluse ning mõisnikkonna vahel teiselt poolt, näidates selgesti, et selle perioodi lahingud ja võitlused ei olnud midagi muud kui klassisõda kodanluse ja mõisnike ning töörahva hulkade vahel. Ülestõus tõendas veelkordselt, et töörahva hulgad olid nõukogude korra poolt ja kodanliku korra vastu.

1934.a. kirjutas H. Pöögelmann poeemi "Saaremaa ülestõusu kangelaste mälestuseks", selle pühenduses ta ütleb:

Ja võitluseohvrite vabastustöö -
ei koi ega rooste seda eales sõõ -
jääb jäädavaks see mälestuskalju.

8. Kodanliku diktatuuri kindlustamine Eestis 1919.a. kevadel

Pikaajaline valge terror, mis eriti veriselt avaldus Saaremaa töörahva ülestõusu mahasurumisel, kutsus esile järjest kasvava meelepaha töörahva laia hulkades, valmistades pinda revolutsioonilise liikumise uuele tõusule Eestis. Isegi verreputatud Saaremaalt saabus teateid, et kohapealsed "punased ähvardavad varsti koguda ja uuesti peale hakata". A. Veiler analüüsid kujunenud olukorda Tööerakonna kongressil 1. märtsil 1918.a. pidi tunnistama: "Suurema

kokkulangemise ärahooldmiseks on ... parandusuuendused viibimata tarvis käsile võtta. Kui poliitiline elu praeguses sihis edasi läheb, siis jõuame varsti sinna, et meil üksi Saaremaal kodusõja väerind ei teki, vaid ka Tartumaal ja mujal".¹ Samasuguste hoiatustega esines ka sotside partei² nõudes valitsuselt senise avaliku terrori asendamist kavalama ideoloogilise orjastamise ja petmise meetodiga.

Eesti kodanlus ei saanud rahva pahameeletormi jätta arvestamata eriti selle tõttu, et lahingud rindel Punaarmee ja tema eesti väeosadega jätkusid. Viimased koondati Eesti töörahva Kommuuni Nõukogu, mis asus Pihkvas, initsiatiivil **E e s t i k ü t i d i v i i s i k s**, kuhu kuulus umbes 6000 meest. Ühtlasi loodi Pihkva piirkonnas Läti Punaarmee eeskujul **E e s t i A r m e e**, mille tuumiku moodustas Eesti kütidiviis ja mille ülesandeks oli Eesti vabastamine³. Lääne imperialistlike vägede Eestisse tulek jäi ära ning neile toetuda võitluses Punaarmee ja oma töörahva vastu järelikult ei saanud. Ainult terrori ja vägivalga

---

1 Vaba Maa nr. 50, 3.III 1919.

2 Sotside partei häälkandja kirjutas: "Rahva rahulolematuse kasvab nagu laviin, aga valitsus jätkab oma kurssi nagu poleks teisiti mõeldavgi..." (Sotsiaaldemokraat nr. 62, 16.III 1919).

3 Veebruari lõpul Eesti Armees koostöös Läti Punaarmee Marienburgi grupeeringuga algas pealetungi Võru-Tartu suunas. Märtsis sunniti vaenlane taganema ja vabastati 14. märtsiks Petseri, Vastselliina, Veriora ja Röpina ning hiljem Rõuge. Märtsi lõpul õnnestus eesti kodanlikul armeel paisates kohale kõik oma reservid koos vene valgekaartlaste ja soome valgetega Punaarmee pealetungi peatada ja Petseri uuesti vallutada. Aprilli algul sõjategevus vaibus mõlemapoolse väsimuse kui ka kevadise teede lagunemise tõttu.

teel ei olnud võimalik sundida rahvast sõdima Punaarmee vastu.

Eesti kodanluse ette tõusis paramatu küsimus - kuidas laiendada oma diktatuuri sotsiaalset baasi ja tõmmata töörahvast oma poliitilise mõju orbiiti. Kodanlus asus nüüd poliitilise manöövri teele - nuudi ja võllapoliitika täiendamisele präänikupoliitikaga, s.o. lubaduste ja väiksemate järeleandmistega poliitikaga. Sellise poliitilise manöövri teostas eesti kodanlus ja tema poliitilised parteid **E e s t i A s u t a v a K o g u** valimiskampaania käigus 1919.a. märtsis-aprillis.

Illusioonid kodanliku parlamentarismi ja oma Asutava Kogu suhtes olid veel rahvahulkades olemas, sest nad ei olnud veel omal nahal kogenud kodanlikku võltsdemokraatiat. Seepärast kuulutas kodanlik Ajutine Valitsus veebruari lõpul välja valimised Eesti Asutavasse Kogusse 5.-7. aprillile 1919.a. Eesti kodanlus leotis, et rea kodanlik-demokraatlike loosungite, nagu iseseisev Eesti vabariik, terrori asendamine demokraatiaga, mõisamaade konfiskeerimine jne., õnnestub tal rahvahulki enda poole tõmmata.

Valimistest võttis osa kümme parteid oma valimisenimekirjadega¹. Nendest olid tähtsamateks Maaliit, Rahvaerakond, Tööerakond ja sotside partei. K. Pätsi Maaliit, olles eesti külakodanluse - kulakluse partei, esines selgelt kodanliku valimisprogrammiga. Tema liitlaseks oli eesti kiriklike ringkondade partei - Kristlik rahvaerakond, kes valimiste käigus ristiti Maaliidu kaksikvennana Taevaliuduks. Tõnissoni Rahvaerakond

---

1 Valimistest võtsid osa Hiiumaa kodanikkude partei (valimisenimekiri nr.1), Eesti sotsiaaldemokraadid (nr.2), Eesti Tööerakond (nr.3), Saksa erakond Eestimaa (nr.4), Maaliit (nr.5), Kristlik rahvaerakond (nr.6), Rahvaerakond (nr.7), Eesti sotsialistid-revolutsionärid (nr.8), Vene kodanikkude kogu (nr.9) ja Eesti meremeeste liit (nr.10).

püüdis aga oma kodanlikku olemust varjata kodanlik-radikaalsete loosungite taha.

Kolm parteid - sotsid, esseerid ja tööerakondlased - esinesid valimistel "Sotsialistlike" parteidena, kuna sotsialismi ideed olid töörahva hulgas populaarsed. Isegi tööerakondlased nõudsid täielikku ühingute ja streigivabadust töölistele ning "tööstusettevõtete järkjärgulist natsionaliseerimist".

Eestimaa Kommunistlik Partei oli keelatud ja ei saanud valimistest osa võtta. Ta asus Eesti Asutava Kogu suhtes boikoteerimise seisukohale kutsudes oma lendlehtedes töörahvast valimistest mitte osa võtma, kuna kodanliku Asutava Kogu ülesandeks oli kodanliku kontrrevolutsiooni varjamine. EKP kutsus töörahvast mitte minema lobisema Asutavasse Kogusse, vaid püss käes Punaarmeesse, et kehtestada sel teel nõukogude võim. EKP kutsus töölisi üles laskma valimiskastidesse "Risti löödud töörahva nimekirja", s.o. EKP poolt koostatud lendlehte 120 kodanluse poolt hukatud töörahva esindaja nimega.

Kuid EKP tegevus oli sellal äärmiselt raskendatud. Ta pidi kasutama illegaalseid selgitusvahendeid, samal ajal kui kümned kodanlikud ja väikekodanlikud ajalehed levitasid oma seisukohti tuhandetes eksemplarides päevas, ja kui võisid avalikult esineda nende kõnelejad. Eesti tööliklassi ja kommunistide suu oli verise terroriga suletud. Nii loodi kodanlikele ja väikekodanlikele parteidele soodsad tingimused rahvahuikade petmiseks.

Mõjukamad poliitilised parteid - sotsid, tööerakond ja rahvaerakond - kasutasid ühe suurima pettemanöövrina senise Eesti Ajutise Valitsuse verise terrori kritiseerimise meetodit, kusjuures vastutus terrori eest veeretati tervikuna Maaliidule, kelle liider K. Päts oli Ajutise Valitsuse pea- ja sõjaministriks. Maaliit tehti üldiseks patuoinaks. Ta kuulutati kaagikohtute sisseseadjaks, soome lihunike

kutsujaks, ebaseaduslike hukkamiste organiseerijaks jne., kuigi sama poliitikat olid põhiliselt ka teised parteid toetanud. Sellist demagoogiat oli vaja teiste parteide puhtakspesemiseks ja usalduse äratamiseks Asutava Kogu vastu, mis pidi "ebaseaduslikkused" likvideerima ja looma "demokraatliku" valitsuse.

Valimiskampaania põhiküsimuseks ja tulipunktiks kujunes maaküsimus. Kodanlus hakkas mõistma, et mõisate konfiskeerimiseta ta ei suuda võimule jääda. Tööerakonna häälekandja "Vaba Maa" ütles selgesti, et kui tahetakse kodanlikku Eesti Vabariiki luua, siis tuleb mõisamaa rahvale välja jagada. Eriti agaralt astusid maaküsimuses välja sotsid, nõudes mõisamaade tasuta võõrandamist ja tükeldamist. Isegi Maaliit ja Rahvaerakond ei julgenud mõisate võõrandamise vastu olla, kuid seda võis teha nende arvates vaid "seadusliku tasu" eest. Kodanlikel ja väikekodanlikel parteidel õnnestus nüüd ühtlasi ära kasutada ka Eesti Tööraha Kommuuni poolt tehtud vead maaküsimuses. Nad püstitasid mõisate tükeldamise loosungi arvestades talurahva iha "oma maalapikese" järele. EKP vead agraarküsimuses kergendasid nende võitu Asutava Kogu valimistel.

Lõpuks sotsid ja tööerakond lubasid isegi juhul, kui nad saavad Asutavas Kogus enamuse, lõpetada sõda Nõukogudemaa vastu, asuda rahupoliitika teele. Tegelikult aga jätkasid nad sõjapoliitikat ka pärast Asutava Kogu valimisi. Kõige demagoogilisemate loosungitega esinesid valimistel eesti sotsid¹.

---

1 Pannes krooni pähe valimiseelsele demagoogiale kirjutas "Sotsiaaldemokraat" artiklis "Mis on nimekiri nr.2?": "See arv on saatuslik kodanlusele ning Balti aadlile. Ta riisub mõisnikkudelt maa ja kodanluselt marodöörimise võimaluse..."

See on rusikas maaliidu silmakulmule ning põlvehoop hallidele parunitele.

See on kohtumõistmise ja vastutusele võtmise nummer; Selle numbri all õiendab proletariaat oma arvet eesti kodanluse ning Balti aadliga" (Sotsiaaldemokraat nr. 76, 2.IV 1919).

Nagu näitavad valimiste tulemused, õnnestuski kodanlusel ja tema truudel teenritel - sotsidel petta rahvahulki ja viia nad valimistele. Valimistest võttis osa 457 000 inimest, kusjuures lõviosa antud häältest langes "sotsialistlikele" parteidele, sotsidele ja tööerakonnale. Esimestele langes 1/3 antud häältest (152 000) ja nad said 120 kohast Asutavas Kogus 41 kohta. Tööerakond sai umbes 115 000 häält. Kokku said need "Sotsialistlikud" parteid kaks kolmandikku antud häältest, kuna teised kodanlikud parteid said ülejäänud ühe kolmandiku häältest¹. Hallparunlik Maaliit sai valimistel otsustavalt lüüa. Seega mõisteti teiste parteide poolt Maaliidu kaela aetud terroripoliitika rahva poolt otsustavalt hukka.

EKP poolt teostatud Eesti Asutava Kogu valimiste boikott ei andnud ülalkirjeldatud tingimustes tulemusi. Seda toetas vaid eesrindlikum, poliitiliselt arenenum Tallinna tööstusproletariaat. V. Kingissepa sõnade järele valimised tegid kindlaks "kui väga töölistklassi kahjuks klassivahekorrad kujunenud olid"². Ühes EKP Keskkomitee lendlehes seoses Eesti Asutava Kogu kokkutulekuga 23. aprillil märgiti, et Asutava Kogu kokkutulek oli tõendiks, et "... töörahva revolutsioon valgeväe tagalas on ajutiselt lüüa saanud".

9. mail moodustas Eesti Asutav Kogu uue 9-liikmelise valitsuse, mis koosnes rahvaerakondlastest, tööerakondlastest ja sotsidest, kusjuures viimasel kahel parteil oli valitsuses 7 kohta. Peaministriks

---

1 Valimiste tulemused olid järgmised: Sotsid - 152 341 häält (41 kohta Asutavas Kogus), Tööerakond 114 879 (30 kohta), Rahvaerakond - 94 892 häält (25 kohta), Maaliit 29 989 häält (8 kohta), esseerid - 26 536 (7 kohta), Kristlik rahvaerakond 20 139 häält (5 kohta), nn. saksa partei 11 462 häält (3 kohta), vene kodanlased - 5 765 häält (1 koht), hiidlased - 1090 häält ja meremeeste liit - 795 häält.

2 Kingissepp, V., Iseseisvuse ikke all, lk. 81.

sai tööerakondlane O. Strandmann. Kuid varsti hakkas töörahvale selguma, et "sotsialistide" valitsus teostab tegelikult kodanlikku poliitikat ignoreerides töörahva taht ja jätkates interventsioonisõda Nõukogudemaa vastu.

1919.a. aprilliks õnnestus eesti kodanlusel välisimperialistide abiga uputada verre eesti töörahva revolutsiooniline võitlus ning väikekodanlike parteide abil ka rahvahulki ajutiselt poliitiliselt petta. Eestimaa Kommunistlikul Parteil tuli nüüd hakata tegutsema uues olukorras, kus töörahva revolutsiooniline aktiivsus oli langenud, kodanlik diktatuur ajutiselt kindlustunud ning välisintervendid organiseerisid Eesti alalt interventsiooni Loode-Venemaale, Petrogradi vastu. Nüüd seisis peamine ülesanne selles, et vabastada töörahvas kodanliku vale pettevõrkudest ja lüüa Eesti välja interventsioonisõjast Nõukogude Venemaa vastu.

9. Kodanliku Eesti osavõtt Entente'i esimesest kombineeritud sõjakäigust.

Eesti Töörahva Kommuuni lüüasaamine ja selle põhjused

1919.a. jaanuaris algas Pariisis tööd imperialistlike riikide rahukonverents, mis kujunes varsti nõukogudevastase interventsiooni organiseerimise peamiseks keskuseks. 25. veebruaril 1919.a. arutas Entente'i kümme nõukogu Pariisis marssal Fochi kavandatud interventsiooni tugevdamise plaani, mille kohaselt tuli Ida-Euroopa maades - Poolas, Eestis, Lätis, Leedus, Rumeenias ja Kreekas - organiseerida ja varustada antibolševistlikud armeed, et nende abil Nõukogudemaa hävitada. See plaan kiideti heaks. Algas kontrrevolutsiooni igakülgne toetamine ja organiseerimine nendes maades. 1919.a. märtsis loodi Pariisi rahukonverentsil ka eriline Balti komisjon, ülesandega organiseerida sõjalist interventsiooni selles

piirkonnas. Ühtlasi töötati imperialistide poolt 1919.a. kevadeks välja suure kombineeritud sõjakäigu plaan Nõukogudemaa vastu, milles pealöögi pidi andma 400-tuhandeline Koltšaki armee idast, kuna kõrval-
löögid organiseeriti lõunast, põhjast ja läänest, sealhulgas ka Eesti alalt.

Vastavalt oma poliitilistele plaanidele suurendasid imperialistid otsustavalt abi kontrrevolutsioonilistele jõududele Eestis, mis muudeti tähtsaimaks interventsiooni platsdarmiks sõjakäigus revolutsiooni hälli Petrogradi ja Läti Nõukogude Vabariigi vastu. Ainuüksi Inglismaalt sai kodanliku Eesti armee ja talle alluvad palgasõdurid ning mitmest rahvusest valgekaartlased sõjavarustust 60 miljoni Eesti marga ulatuses, sealhulgas saadi 45 000 püssi, 280 kuulipildujat ja 67 miljonit püssipadrunit. Eestisse ilmusid ühtlasi imperialistlike riikide sõjalised missioonid. Märtsis 1919.a. ilmus Eestisse ka USA sõjaline missioon eesotsas kapten Kranziga, kes oli Hooveri usaldusmeheks. Inspekteerinud kodanliku Eesti armeed¹ töötas ta sellele ulatuslikku abi. 1919.a. mai algul sõlmitigi Ameerika Abiandmise Komitee ja Kodanliku Eesti valitsuse vahel leping sõjavarustuse

---

1 Eesti kodanliku armee staabiülema Sootsi aruandes Kranzile 28. märtsist 1919.a. antakse ka andmeid mitte-eesti väeosade kohta, mis võitlesid siin Punaarmee vastu: "1) Läti polk ... 68 ohvitseri ja 1245 soldatit nendest frondil 1023 püssi. 2) Soome põhjapöegade polk ... 26 ohvitseri 1950 soldatit. 3) Balti sakste pataljon ... 29 ohvitseri 445 soldatit... 4) Vene Põhja-Korpus... 347 ohvitseri 2081 soldatit, nendest frondil 1531 püssi 279 mõõka" (ENSV ORKA, f.495, n.Ü,sü 132ml.126). See võrvalgekaartlaste ja interventide väeosade loetelu ei ole täielik, sest veebruari lõpust tegutses Eestis ka umbes 200-meheline rootsi palgasõdurite väeosa ja 4.aprillist analoogiline taani väeosa. Märtsis organiseeriti ka ingeri pataljon (hiljem polk). Märtsis-aprillis algas aga ulatuslik demoraliseerumine soome väeosades, kes asusid röövima ja vägivallatsema arvestamata isegi väejuhatuse (järg järgm. lehel)

ja toiduainete Eestisse saatmise kohta. Lepingu kohaselt anti abi "korra alalhoidmiseks ja anarhia laialilagunemisele piiripanemiseks", s.o. võitluseks bolševismi vastu. Kogu see "abi" aga tuli hiljem raske sõjavõlana tasuda.

Paljastades Ameerika "abi" kirjutas V. Kingissepp brošüüris "Wilsoni heeringa eest, et seda "abi" antakse selle eest, et eesti töörahvas läheks tapma ameerika imperialistide vaenlasi, s.o. läheks osa võtma interventsioonisõjast Nõukogude Venemaa vastu.

Vastavalt imperialistide sõjalistele plaanidele pidi kodanliku Eesti armee koos valgekaartliku Põhja-Korpusega algama mais sõjakäiku Petrogradi vastu. Teiseks pidi ta koos saksa kindrali von der Goltzi juhtimisel Kuramaal asuva saksa interventide armee¹ ja valgelätlastega hävitama Läti Nõukogude Vabariigi.

Samal ajal kui kodanlik Eesti pidi osa võtma nõukogudevastast interventsioonisõjast ja eesti kodanlus rääkis rahvale, et ta peab seda sõda "iseseisvuse" kaitseks, ei tunnustanud Entente'i imperialistid Eestit kui iseseisvat riiki. Kodanliku Eesti valitsust tunnistati vaid ajutiselt kui faktiliselt

---

korraldusi. Seepärast pidi isegi K. Päts märtsis teatama salajases telegrammis Helsingi: "Soome väed hakkavad ennast nagu võidetud maal üleval pidama, tuleb juba riisumisi ette, rahvas ägab nende tooruse ja vägivalda all, sellepärast tulebki neid nii suurel arvul siit ära lasta", (ENSV ORKA, f.495, n.Ü, sü 127, l.49). Seepärast 1919. a. maiks soome palgasõdurite enamus lahkus Eestist.

Von der Goltzile allusid nn. Balti Landesveeri (Landeswehr - maakaitse) väeosad, mis loodi 1918.a. lõpul ja koosnesid kohalikest balti-saksa vabatahtlikest, endise Saksa VIII armee riismetest ja Saksamaalt saadetud kaardiväeosadest. Üheks tähtsaimaks üksuseks siin oli riigisakslastest koosnev nn. rauddiviis. Von der Goltzi armee allus Entente'i ülemjuhatusel, kuid Goltz püüdis arendada siin ka saksa imperialistide vallutuspoliitikat, mille tõttu tal hiljem tekkisid tülid liitlastega.

(de facto) tegutsevat valgekaartlikku valitsust, keda juriidiliselt (de jure) ei tunnustatud. Entente'i välisministrite nõukogu lükkas 5. mail 1919.a. tagasi isegi Eesti de facto tunnustamise, sest Entente'i riikide juhid asusid Koltšaki Venemaa loomise seisukohale. 26. mail tunnistas Entente'i Kõrgem Nõukogu Koltšaki "kogu Venemaa" valitsejaks, seega ka Eesti valitsejaks. Ameerika Ühendriigid lootsid Koltšaki Venemaa allutada täielikult oma mõjule ja Eesti oleks kuulunud siis Koltšaki Venemaa kubermanguna Ameerika imperialistide võimu alla. Inglismaa aga tegi ka plaane muuta Eesti oma kolooniaks, protektoraatalaks ja laevastiku platsdarmiks.

Seega kodanliku Eesti valitsus, minnes sõjakäigule Nõukogude Venemaa vastu teadis hästi, et see tähendab Eesti "iseseisvuse" likvideerimist, kuid sõlitudes välisimperialistidest ja vihates nõukogude võimu võttis ta interventsioonist osa. See osavõtt oli seda kuritegelikum ja rahvavastasem, et kodanlik valitsus jättis vastuseta aprilli lõpul Nõukogude Venemaa poolt Ungari Nõukogude Vabariigi kaudu tehtud rahuläbirääkimisettepaneku, samuti ka V. Kingissepa poolt tehtud ettepaneku kodusõda lõpetada ja keelduda interventsioonist osavõtmast.

Seoses Koltšaki lüüasaamistega idarindel aprilli lõpul nõudsid Entente imperialistid pealetungi kiirendamist Petrogradile ja üldse pealetungi intensiivistamist läänest. Kodanliku Eesti armee ja valgekaartlik Põhjakorpus pidid inglise laevastiku toetusel vallutama Petrogradi. Von der Goltzi interventsiooni armee koos Eesti ja Poola valgetega pidi hävitama Läti Nõukogude Vabariigi. Selle sõjakäigu juhtimiseks sarbus mai algul Baltimaadele e r i l i n e s õ j a l i n e m i s s i o o n "Soomes ja Baltimaades" eesotsas inglise kindrali Gough'iga. See Entente'i riikide sõjaline missioon kujunes interventsiooniliste jõudude juhiks ja nende tegevuse koordinee-

rijaks Baltimere piirkonnas ja Loode-Venemaal.

Just sellel ajal oli Punaarmee alanud Lõuna-Eestis, Võrumaal edukaid lahinguid lähenedes aprilli lõpul Võrule. Kuid jõudude vahekord oli kujunenud valgekaartlaste kasuks. 13. mail murdis kitsale rindelõigule kontsentreeritud vene valgekaartlik Põhjakorpus, kus oli sellal umbes 5000 meest, Punaarmee rinde Narva all läbi. Tiibadelt, piki mererannikut ja Pihkva suunas, toetas teda kodanliku Eesti armee. Kasutades soodsat sõjalist olukorda tungisid vene ja eesti valgekaartlased Inglise laevastiku toetusel Petrogradi alla. Nende kätte langes 26. mail ka Pihkva.

Sundmobilisatsiooni teel täiendatud Põhjakorpus nimetati juunis ümber **L o o d e a r m e e k s** ja varsti nimetati ta ülemjuhatajaks Judenitš.

Samal ajal algas Kuramaalt pealetungi von der Goltzi armee vallutades 22. mail Riia, kus pandi toime metsik veresaun. Hukati 4500 inimest, kusjuures paljude hukatute laibad jäeti päevadeks vedelema Riia tänavatele. Pärast Riia vallutamist asus pealetungioperatsioonidele Läti Punaarmee vastu ka kodanliku Eesti armee, kes tungis Põhja-Lätisse ja andis ühtlasi löögi Jakobstadti (läti Jekabpils) suunas lõunas, kus ühines juuni algul lõunast pealetunginud Valge-Poola armeega. Suurem osa Nõukogude Läti territooriumist langes interventide jõudude kätte.

EKP ja eesti töölisklass võitles samal ajal energiliselt interventsioonisõja vastu. Valgekaartlaste pealetungi eel Petrogradile valmis Tallinnas tööliste üldstreik, millisega taotleti esialgu tööliste majandusliku olukorra parandamist. Kodanlik valitsus valmistades ette sõjakäiku Petrogradi vastu, püüdis streiki ära hoida, et tagala oleks rahulik. Sel eesmärgil areteeriti 10. mail provokatsioonilise süüdistuse alusel Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu, kuna viimane olevat olnud ühenduses "välisvaenlase-

ga" ja saanud sellelt "rahalist abi" valitsuse kuku-
tamiseks. See ei hoidnud aga streiki ära, mis kuju-
nes nüüd ka Tallinna tööliste poliitiliseks väljaas-
tumiseks kodanliku valitsuse vastu areteeritud selt-
simeeste vabastamiseks. Streik toimus 12. maist 14.
maini ja temast võttis osa umbes 3500 töolist. Osa
aktiivsete tööliste areteerimise teel ühelt poolt ja
mõningate majanduslike järelandmistest tõttu teiselt
poolt õnnestus uuel "sotsialistlikul" valitsusel
streiki siiski likvideerida. Ametiühingute poolt ot-
sustati boikoteerida sotside partei-häälekandjat
"Sotsiaaldemokraati" laimu eest ametiühingute kesk-
nõukogu vastu ja nõuda areteeritud seltsimeeste va-
bastamist. Maistreik ja järgnenud väiksema ulatusega
streigid juunis tähistasid eesti tööliisklassi uut
aktiviseerumist võitluseks kodanliku diktatuuri vas-
tu, võitluseks nõukogudevastase interventsiiooni vas-
tu. EKP juhtis kogu seda tööliisklassi ja teiste töö-
rahva kihtide võitlust paljastades oma lendlehtedes
ja mitmel teisel teel kodanliku valitsuse poolt pee-
tavat interventsiionisõda ning katseid varjata seda
loosungiga võitlusest "iseseisvuse" eest.

Kõrvuti EKP ja eesti tööliisklassi võitlusega
interventsiionisõja vastu nõrgestasid valgekaartlas-
te ja interventide rinnet Baltimaades ka mitmed si-
semised vastuolud. Loodearmee (mis juunis kasvas
34 000 mehele) valgekaartlikud juhid hakkasid rääki-
ma, et pärast Petrogradi vallutamist tuleb pöörata
täägid "kartuli vabariigi" vastu, nagu nad põlasta-
valt nimetasid kodanlikku riiki Eestis. Loodearmee
väejuhatuse keelas ära kodanliku Ingeri Rahvusliku
Komitee tegevuse Ingeri aladel ja desarmeeris juuni
algul kodanliku Eesti armeele alluva kodanlik-nat-
sionalistliku Ingeri polgu. Selle polgu juhatuse pro-
testile, mis apelleeris kodanliku Eesti valitsusele,
vastas kindral Rodzjanko, et Eestile loota ei maksa,
kuna "... veel ei ole teada, kas temast saab Eesti-

Türgi- või Venemaa". See halvendas tunduvalt vahekor-
di kodanliku Eesti armee ja valgekaartlike väeosade
vahel.

Terav konflikt Saksa interventidega tekkis Põh-
ja-Lätimaal. Von der Goltz, alludes Entente'i ülemju-
hatusele, püüdis ühtlasi muuta Baltimaad ja isegi Lää-
ne-Venemaa alad Saksamaa mõjupiirkonnaks, et kompen-
seerida veidigi Saksamaa lüüasaamist ja muretseda tal-
le turge Idas. Selleks püüdis ta luua saksasõbralike
ke valitsusi kohapeal. 1919.a. aprillis Goltz kuku-
taski Ulmanise poolt juhitud ja Inglismaale orientee-
ruva kodanliku Läti valitsuse arendades selle saksa-
sõbraliku Niedra valitsusega. Selle valitsuse varjus
hakkasid Landesveeri üksused pärast Riia vallutamist
tungima ka Põhja-Lätimaale pörgates siin kokku kodan-
liku Eesti armee osadega. Tekkisid sõjalised kokku-
põrked, mis esialgu likvideeriti Entent'i riikide sõ-
janõukogu käsul. Inglise-Prantsuse imperialistid saa-
des aru Saksa imperialistide kavatsustest otsustasid
von der Goltzi korrale kutsuda. Baltimaade sõjalise
missiooni ülem inglise kindral Gough nõudis, et lan-
desveeri osad tõmmataks tagasi Riia alla, samuti
Niedra valitsuse asendamist Ulmanise valitsusega.

Ameerika Ühendriikide valitsus aga toetas von
der Goltzi tegevust, kuna ta pidas kohalikke kodan-
likke valitsusi Baltimaades ajutisteks nähtusteks.
Tehes peapanuse Koltšakile Venemaa valitsejana pida-
sid ameerika imperialistid õigeks orienteeruda Balti-
maadel vene ja saksa valgekaartlastele, s.o. von der
Goltzile ja Judenitšile. Balti-sakslasi pidasid amee-
rika imperialistid Baltikumi kõige "intelligentse-
maks ja teguvõimsaimaks" kihiks, kusjuures nende suur-
maavaldus pidi kindlasti säilima.

Arvestades ameerika imperialistide toetusega,
ei täitnud von der Goltz Gough'i poolt esitatud nõud-
mist ja algas 19. juunil uuesti sõjategevust kodanli-
ku Eesti väeosade vastu. Landesveeri pealetung kut-

suš eesti rahva ja kodanliku armee kõige laiemates hul-
kades esile tohtu meelepaha tormi. Esines isegi juh-
te, kus kodanliku Armee üksused lahkusid omavoliliselt
rindelt Punaarmee vastu ja sõitsid Võnnu alla "sõtta
balti parunite vastu". Eesti talupojad, kes nüüd moo-
dustasid kodanliku Eesti armee enamuse, tundes ürgjõu-
list, sajanditepikkust viha Saksa röövvalutajate vas-
tu võitlesid suure ägedusega ja kirega. Üldreeglina
vange ei võetud. Landesveeri osad said tugeva vastu-
löögi ja paisati juuni lõpuks Riia alla. Landesveeri
osad ootas täielik purustamine. Kuid see ei kuulu-
nud Entente'i plaanidesse, kes tahtis vaid Landesvee-
ri sundida kuulekalt täitma oma osa nõukogudevasta-
ses interventsioonis. Gough'i käsul peatas eesti ko-
danlikuarmee juhatus eesti sõdurite pealetungi Riia-
le ja nii pääses Landesveer lõplikust purustamisest.
Sõlmiti vaherahu. Selle kohaselt pääses Lätis võimu-
le Ulmanise valitsus.

Nn. l a n d e s v e e r i s õ d a, kus eesti
töörahas võitles tõelise kirega saksa imperialisti-
de ja balti-saksa mõisnike vastu, püüdis eesti kodan-
lus kasutada propagandavahendina ja näidata, et ta
pidas võitlust kogu rahva huvide eest. Tegelikult te-
gutses kodanlus Entente'i imperialistide käsul ja hu-
vides. V. Kingissepp "Kommunisti" lendlehes nr.3 näi-
tas äärmise selgusega, milles seisis asi: "Eesti ko-
danlik valitsus on Pariisist käsu saanud Niedra va-
litsus Riias kukutada ja Ulmanise valitsus jalule
panna, teiste sõnadega - inglane on käskinud Riias
valitsuse luua, mis oleks niisama sõnakuulelik liit-
lastele kui Tallinna valitsuski".

Kuid samal ajal Landesveeri sõda nõrgestas kont-
revolutsioonilisi jõude, eelkõige landesveeri osad,
tõmmates eemale jõude Nõukogude rindelt ja sellega
objektiivselt kergendades Punaarmee olukorda Petro-
gradi all ja Pihkva taga.

Petrogradi all oli juuni keskpaiku olukord tõ-

sine. 13. juunil puhkesid valgekaartlikud mässud Baltimere fortides Krasnaja Gorka ja Seraja Lošad. Kontr-revolutsioonilist väljaastumist valmistati ette ka Petrogradis. Kuid Punaarmee aktiivne tegevus ajas vaenlase kavatsused nurja. 14. juuni kangelasliku äkkrünnakuga vabastati Krasnaja Gorka ja Seraja Lošad. Juuni lõpul läks Punaarmee üle vastupealetungile paisates Loodearmee tagasi Jamburgi ja Pihkva alla. Siin õnnestus Loodearmee osadel juulis kodanliku Eesti armee aktiivse abi tõttu peatuma jääda. Seega Judenitši esimene sõjakäik lõppes nurjumisega, kuid tema armeed ei suudetud kodanliku Eesti ja välisimperialistide tõhusa abi tõttu veel likvideerida.

Kuid Judenitši esimese sõjakäigu ajal selgus lõplikult, et Eesti töörahvas oli interventsiooni- ja kodusõjas lüüa saanud. Eesti Tööraha Kommuuni valitsus kaotas viimase osa oma territooriumist Lõuna-Eestis ning lõpetas faktiliselt oma tegevuse juba juunis 1919. Eesti oli aga kujunenud imperialistliku interventsiooni platsdarmiks ja toetuspunktiks Nõukogude Venemaa vastu.

Poliitiline olukord Eestis võrreldes 1913.a. lõpu ja 1919.a algusega oli oluliselt muutunud. Eesti töörahva klassivõitlus arenes nüüd ajutiselt kindlustunud kodanliku diktatuuri ja kaugele Eesti etniliste piiride taha kantud interventsioonisõja tingimustes. Vaatamata raskele illegaalsele seisundile paljastas EKP vä matult kodanluse ja sotside häbematu demagoogiat, millega püüti nõukogudevastast interventsioonisõda kujutada "vabadussõjana". Ühtlasi juhtis EKP, kasutades kõiki legaalseid võimalusi, eriti ametiühinguid, töölistreike ja demonstratsioone. Kuid toimiva interventsioonisõja ja üldise sõjaseisukorra tingimustes suruti töörahva klassivõitluse igä avaldus veriselt maha õigustades seda maa "kaitsevajadusega". Klassiteadlikud võitlejad vangistati või lasti maha.

Kodanlik armee oli arvuliselt kasvanud. 1919.a. mais oli siin ligi 75 000 meest. Neile lisandus 32 000 kaitseliitlast. Ka sõjaväes tegi EKP, eriti EKP Keskkomitee juures aprillis 1919 loodud kommunistlik sõjaväeorganisatsioon, suurt interventsioonivastast selgitustööd, kuid eeldused viia lähemal ajal töörahvas ja armee ülestõusule kodanliku korra vastu puudusid. Eesti oli ümbritsetud välisinterventide ja vene ning saksa valgekaartlikest jõududest, talurahva hulkades aga oli veel säilinud usaldus Asutava Kogu vastu ja lootus saada tema kaudu maad.

1919.a. juulis puhkes küll ülestõus kodanlike võimude vastu T a r t u t a g a v a r a p a t a l j o n i s. Ülestõus algas 10. juulil, olles eelkõige suunatud polgu ohvitserkonna omavoli ja toore käitumise vastu sõduritega. Ülestõusus ilmes üldine sõdurite rahulolematuse interventsioonisõja vastu, kuid olles oma iseloomult stiihiline ei seadnud ta oma otseseks sihiks kodanliku võimu kukutamist. Kodanlus surus ülestõusu veriselt maha. Kohale toodi suured karistusväed. 22 meest mõisteti sõjaväljakohtu poolt surma, kaks poomise ja 20 meest mahalaskmise teel. Analoogiliselt suruti armees maha iga vähemgi revolutsioonilise meelega või rahulolematuse avaldus.

Eesti oli faktiliselt muudetud nõukogudevastase interventsiooni platsdarmiks, eesti töörahvas aga kahurilihaks Lääne imperialistide huvides. Sõja jätkamine tähendas töörahvale tuhandeid uusi ohvreid ja raskendas Nõukogude Venemaa seisundit. Arvestades kujunenud poliitilist olukorda algas EKP ja eesti klassiteadlik proletariaat võitlust Eesti väljalöömise eest nõukogudevastast interventsioonisõja rõngast, algas võitlust rahu sõlmimise eest Nõukogude Venemaa-ga.

19. juulil 1919.a. avaldas EKP Keskkomitee r a h u m a n i f e s t i töörahvale, milles kutsuti

üles algama energilist võitlust rahu eest Nõukogude Venemaa ja kodanliku Eesti vahel. Sõja olukorra likvideerimine tähendas eesti töörahva olukorra parandamist ning paremate tingimuste loomist klassivõitluse arendamiseks Eestis. Seepärast öeldi manifestis:

"Seltsimehed! Et vabastada Eesti töörahva käed otsustavaks võitluseks kodanluse vastu ja luua tingimused, milles see võitlus lahedamalt areneda võiks, selleks on vaja lõpetada sõda punase Venemaaga.

Sellepärast kutsume meie teid üles võitlusele, et tehtaks rahu punase Venemaaga".

Manifest hoiatas töörahvast, et kodanlik valitsus ei taha ega saa teha rahu, sest ta sõltub välisimperialistidest, Judenitšist ja Mannerheimist. Seepärast, üteldi manifestis, on "võitlus rahu eest - sõda vene, saksa, läti ja eesti valgete vastu!"

Manifestis väljendatud seisukohad said eesti kommunistide ja klassiteadliku proletariaadi edaspidise võitluse aluseks. 20. juulil toimus Tallinna linnakomitee laiendatud pleenum, mis kohustas parteiorganisatsioone koondama kõik jõud võitlusele rahu eest, loosungi all "Elagu rahu Nõukogude Venemaaga!"

EKP Keskkomitee rahumanifestis märgiti ka, et Eesti Töörahva Kommuun ja tema valitsus lõpetab oma tegevuse, kuna toimunud interventsiooni ja kodusõjas eesti töörahvas on kaotanud.

Missugused põhjused siis tingisid eesti töörahva ja Eesti Töörahva Kommuuni kaotuse? Eelkõige oli selle kaotuse peamiseks ja otsustavaks põhjuseks välisimperialistide sõjaline interventsioon Eestis ja Nõukogude Venemaal. Inglise laevastiku, Soome ja Skandinaavia maade palgasõdurite, vene ja saksa valgekaartlaste abiga ning lõpuks Lääne imperialistide ulatusliku majandusliku ja sõjalise toetusega hävitati Eesti Nõukogude Vabariik. Nõukogude Venemaa, olles seotud võitlusega teistel rinnetel, ei saanud aga

anda Eesti töörahvale otsustaval momendil küllalt efektiivset abi.

Interventide ja eesti kodanluse võitu kergendas ka rida sõjalis-strateegilisi vigu, mida tegi Punaarmee siinne väejuhatuse 1918-1919. aastate vahetusel. Need seisnesid pealetungi tempo aegluses 1918. a. detsembris Tallinna suunas, millal kodanluse jõud siin olid nõrgad, samuti reservide loomise aeglases tempos, sest Eesti Töörahva Kommuuni valitsus faktiliselt ei viinud läbi kohustuslikku mobilisatsiooni Punaarmeesse jne.

Kolmandaks kergendasid eesti kodanluse võitu Eesti Töörahva Kommuuni valitsuse poolt tehtud pahempoolsed vead, eelkõige agraarküsimuse osas. Need kergendasid kodanlike ja väikekodanlike parteide demagoogiat Asutava Kogu valimiskampaania käigus. Pahempoolseid vigu tehti ka majanduspoliitika teistel aladel, samuti religiooni valdkonnas. Eesti Kommunistid ei hinnanud küllaldaselt ka rahvusküsimuse osa, rahva vähemteadlikes kihtides säilinud rahvuslike eelarvamusi ja illusioone, rahvuslike tunnete ja traditsioonide osa. Ka see kergendas kodanlike ja väikekodanlike parteide demagoogiat.

Lõpuks tuleb osutada sellele, et kaotuse üheks põhjuseks oli ka eesti töölisklassi tohutu nõrgestamine Saksa okupatsiooni perioodil, mille tõttu ta ei suutnud võimu enda kätte võtta 1918. a. novembris.

Vaatamata lüüasaamisele oli Eesti Töörahva Kommuuni ajalooline tähtsus väga suur. Eesti Töörahva Kommuun oli iseseisev eesti tööliste ja talupoegade sotsialistlik riik, tõeliselt vaba ja sõltumatu Eesti Nõukogude Vabariik, mis oli täielikuks vastandiks välisimperialistidest sõltuvale töörahvavaenulikule kodanlikule riigile Eestis.

Eesti Töörahva Kommuuni rajamise ja ülesehitamise käigus omandas EKP ja eesti töörahvas suuri poliitilisi kogemusi. Tema klassiteadlikkus ja organisee-

ritus kasvas. Tema ehitamisele tõmmati kaasa kümmed ja sajad tuhanded töölised ning talupojad. Eesti Tööraha Kommuun oli eelkäijaks Eesti Nõukogude Sotsialistlikule Vabariigile, mis rajati 1940. aastal.

Eesti Tööraha Kommuuni sõjalised jõud - eesti kommunistlikud kütipolgud aga jätkasid võitlust valgekaartlaste ja interventide vastu ka pärast Kommuuni tegevuse lõpetamist, võttes osa hiljem Denikini ja Wrangeli armeede purustamisest, kaitstes Nõukogude Venemaad, kui sotsialistliku revolutsiooni edasiarendamise toetuspunkti maailmas.

10. Eesti töörahva võitlus rahu eest Nõukogude Venemaaga. Tartu Rahu.

Eesti töörahva otsustav võitlus rahu eest Nõukogude Venemaaga algas ajal, millal Entente'i imperialistid organiseerisid uut kombineeritud sõjakäiku, nn. 14 riigi sõjakäiku Nõukogudemaa vastu. Pealöögi pidi andma Denikini armee lõunast, abilöögid aga pidid tulema nii põhjast kui ka läänest. Kodanliku Eesti armee koos Judenitšiga pidi teostama uue pealetungi Petrogradile.

Selle sõjakäigu organiseerimisel pörkusid välisimperialistid ja kodanlik valitsus Eestis tõsistele raskustele. Eelkõige kasvas kiiresti eesti töörahva sõjavastane meeleolu, mis kandus ka armeesse. Kodanlike parteide ja sotside valelik propaganda nagu peetaks sõda "iseseisvuse" eest "vene agressiooni" vastu paljustus ikka rohkem ja rohkem. See propaganda leidis teatud toetust ranva vähemteadlikes kihtides siis, kui sõjategevus toimus Eesti piirides, ent nüüd toimus see Vene aladel, mis muutis sõja interventsioonilise iseloomu eriti selgeks.

Eesti kodanlus, kelle poliitiline positsioon oli selleks ajaks tugevnenud, ei saavutanud aga ka nüüd oma "iseseisvuse" ja riigi tunnustamist imperialistlike suurriikide poolt. See tõestas rahvale järjekord-

selt, et sõda Nõukogude Venemaa vastu oli ühtlasi sõda Eesti riigi hävitamise eest, mis oleks olnud paratamatu pärast kodanliku korra taastamist Venemaal. Seepärast muutus rahva petmine loosungiga sõjast "iseisvuse" eest ikka raskemaks ja raskemaks. EKP Keskkomitee oma lendlehtedes paljastas selle sõja tõelisi eesmärke kutsudes üles töörahvast, juhul kui valitsus jätkab välisimperialistide käsul sõda Venemaa vastu, tegema rahu revolutsioonilisel teel, s.o. kodanliku valitsuse kukutamise teel.

Nende asjaolude tõttu kodanlik valitsus ei kiirustanud augustis Judenitši abistamisega. Viimase olukord oli aga küllaltki raske. 4. augustil vabastas Punaarmee Jamburgi. Nüüd esitas Entente'i sõjaline missioon Baltimaades ultimatiivse nõudmise kodanliku Eesti valitsusele - abistada Loodearmeed kõigi oma jõududega. Selleks, et aga kergendada seda sõjalist koostööd ja petta töörahvast, loodi Tallinnas 10. augustil kindral Marschi käsul uus valitsus - L o o d e - V e n e v a l i t s u s eesotsas naftatöösturi Lianozoviga, endise kadettide partei ühe liidriga. See "valitsus", kellel puudus igasugune reaalne võim ja kellega ei arvestanud ka Judenitš, oma otsusega "tunnustas" Eestit kui riiki, kuigi küsimuse lõplik lahendamine jäeti Vene Asutava Kogu ülesandeks. Selle "tunnustamisel" puudus igasugune reaalne väärtus ja ta oli mõeldud vaid rahvahulkade petmiseks, interventide ühisrinde tugevdamiseks.

26. augustil toimus Entente'i sõjalise missiooni juhtimisel Riias Eesti, Läti, Leedu ja Poola ja Loodearmee sõjaliste jõudude esindajate nõupidamine, kus töötati välja üldine pealetungi plaan Nõukogude Venemaa vastu Baltimaade piirkonnast¹. Septembri keskpaia-

¹ Vastavale kindral Marschi allkirjaga kodanliku Eesti armee juhatusel saadetud dokumendile oli jõudude paigutus pealetungiks järgmine: "Väerinded. Eest-
(järg järgmisel lehel)

ku planeeritud pealetungis pidi kodanliku Eesti armee jällegi tiibadelt toetama Judenitši sõjakäiku Petrogradi vastu.

Kuid selle plaani realiseerimine osutus raskeks, esiteks, Punaarmee uue eduka pealetungi ning teiseks, Baltimaade rahvaste rahuvõitluse tõttu. 16. augustil algasid Punaarmee osad, nende hulgas ka endise Eesti Armee eesti kommunistlikest väeosadest organiseeritud Eesti brigaad, pealetungi Pihkvale. Pihkva vallutati 26. augustil. Esimestena tungisid linna Eesti brigadi väeosad. Loodearmee olukord halvenes veelgi. Kuid Punaarmee ei tunginud Eesti piiridesse, sest Nõukogude valitsus taotlede Baltimaade neutraliseerimist, väljalöömist interventsioonisõja rõngast, tegi kodanliku Eesti valitsusele 31. augustil otsese ja vahetu rahuettepaneku. Analoogilised ettepanekud tehti 11. septembril Lätile, Leedule ja Poolale.

Kodanlikku Eesti valitsust tabas see ettepanek momendil, millal ta tegi ettevalmistusi uuesti pealetungist osavõtuks ja millal eesti töörahva võitlus rahu eest tõusis haripunktile. Kodanliku ajaloolase E. Laamani tunnistuse järgi "rahupakkumine mõjus nagu pommiplahvatus, mis tegi kõiki närviliseks". Närviliseks tegi see muudugi välisimperialistid ja eesti kodanluse, sest samal ajal toimus E e s t i m a a A m e t i ü h i n g u t e I k o n g r e s s .

Estimaa Ametiühingute I kongress toimus 30.-31. augustil Tallinnas, kus oli esindatud ligi 40 000 organiseeritud töelist ja teenistujat. Peale tööstustööliste ametiühingute olid kongressil esindatud ka ehi-

---

lased. Merest kuni Jamburg-Gatšino raudteeni inclusive. Venelased. Jamburg-Gatšino raudteest exclusive Velikaja Jõeni. Eestlased. Velikaja jõest kuni Lubani järve põhja kaldani. Lätlased. Lubani järvest Balten Seeni inclusive. Venelased. Kindral Bermonti juhtimisel tungivad Dvinskist Velikije Lukini. Leedulased... Poolakad... " (ENSV ORKA, f.73, n.Ü, sü 140, l. 82).

tustöölised, raudteelased, majateenijad, äride ja kontorite ametnikud jne. Kongressi 417 delegaadist 379 moodustasid kommunistid või nende poolehoidjad. Sotside partei oli esindatud vaid 33 delegaadiga. Vaatamata illegaalsele seisundile oli EKP mõju organiseeritud töölisklassi hulgas täiesti domineeriv, sotside mõju aga oli järsult langenud.

Esimese, erakorralise küsimusena andis Kongress hinnangu Inglise konsuli Bosanquet provokatsioonilisele tegevusele. Kongressi eel kutsus Bosanquet inglise saatkonda ametiühingute Kesknõukogu esimehe A. Annuse tehes talle ettepaneku organiseerida relvastatud ülestõus valitsuse kukutamiseks ja lubades selleks toetust ning rahalist abi. Sellega taheti tegelikult provotseerida väljaastumist, et anda põhjust töörahva rahuvõitlus verre uputada ja kindlustada tingimused uue sõjakäigu organiseerimiseks. Kongress võttis vastu terava protestiresolutsiooni, milles mõisteti provokatsioonide poliitika teravalt hukka ja nõuti valitsuselt provokaatori - konsul Bosanquet väljasaatmist Eestist.

Kongress andis hinnangu ka sotside partei tegevusele kodanluse toena kuulutades sotside delegaadid "kontvõõrasteks töörahva kongressil". Eesti ametiühingute tegevuse aluseks tunnistati revolutsioonilise klassivõitluse tee ning Kommunistliku (III) Internatsionaali platvorm.

Kongressi tähtsaimaks küsimuseks oli rahuküsimus, kuigi siseminister sots. A. Hellat kongressiks luba andes oli selle küsimuse käitlemise keelanud. Rahuküsimuse resolutsioonis nõuti valitsuselt interventsioonisõja ja vene valgekaartlike vägede toetamise lõpetamist ning rahuläbirääkimiste kohest algamist. Resolutsioon kutsus kogu töörahvast algama aktiivset võitlust rahu eest, et lõpetada vennatapvat sõda. Resolutsioon lõppes hüüdega "Elagu rahu Nõukogude Venemaaga!" Resolutsioon võeti üksmeelselt, tohutu vaimustusega vastu. Puhkes võimas ovatsioon ja kogu kongress hakkas

püsti tõustes laulma "Internatsionaali".

Just sellel momendil laskis kodanlik valitsus kongressi vastu käiku oma vägivallaaparaadi. Kongressisaali tungisid relvastatud sõdurid. Algas kongressi delegaatide areteerimine siseministeeriumi poolt varem koostatud nimekirja alusel. Areteeriti 74 delegaati. Peale nende teostati areteerimisi ka linnas. Areteeritute koguarv tõusis 102-le.

Protestiks kongressi laialiajamise vastu puhkesid Tallinna suuremates tööstusettevõtetes streigid, millistest võttis osa üle 2000 töölise. Töölised nõudsid valitsuselt areteeritud seltsimeeste vabastamist.

Valitsus aga oli otsustanud areteeritud aktiivsemad eesti tööliklassi juhid hävitada. Nad paigutati vagunitesse ja viidi Irboskasse, Pihkva rindele. Ühtlasi avaldati ametlik teadaanne nende väljasaatmise kohta Nõukogude Venemaale. Tegelikult "väljasaatmine" organiseeriti nii, et see pidi jätma dessandi mulje ja provotseerima tulevahetuse Punaarmee osadega. Ainult õnne kombel see provokatsioon ei teostunud. Enne aga eraldati 102 seltsimehe hulgast 26 kõige aktiivsemat tööliklassi juhti, nende hulgas A. Annus, M. Koolmeister, A. Hammer jt., kes jäeti maha ja tapeti salaja A. Hellati käsul soomusronglaste poolt Irboska lähedal. Ainult ühel hukatavatest õnnestus haavatuna põgeneda. See oli alatu, räpane nurgatagune mõrv, mis kutsus esile laialdase meelepaha ja raevu töörahva hulgas paljastades sotside verise juudanõo rahva silmis. Isegi osa kodanlik-demokraatlikust intelligentsist, nende hulgas G. Suits¹, mõistis selle roima teravalt hukka.

---

1 Irboska veretöö puhul kirjutas G.Suits luuletuse "Hauakiri", mis otseselt oli pühendatud ta parteikaaslane, esseeri V.Maasiku mälestuseks, kes samuti Irboskas hukati. Luuletus on raevukas hukkamõist alatu mõrva ja selle teostajate vastu, selle lõnul üteldakse

Kuid kodanlusel ei õnnestunud nende veriste repressioonidega eesti töörahva rahuvõitlust murda. Kohalikud ametiühingud toetasid vastuvõetud resolutsiooni ja EKP lendlehtede kaudu said nad teatavaks kogu töörahvale, samuti sõduritele armees, raskendades tõsiselt uue sõjakäigu organiseerimist.

V.I. Lenin hindas samuti selle kongressi tähtsust kõrgelt. Seoses kongressi vastulöögiga inglise provokaatoritele V.I. Lenin ütles: "Väike Eesti andis oma parteitul ametiühingute konverentsil väarika vastuse tugevale Inglismaale, - Inglismaale, kes ähvardas meid neljateistkümne riigi liiduga".¹

Kasvava rahuvõitluse tingimustes ei saanud kodanliku Eesti valitsus otseselt tagasi lükata Nõukogude valitsuse rahuettepanekut paljastamata end täielikult rahva silmis. Sunnitud manööverdama läks ta rahuläbirääkimistele eesmärgiga need nurja ajada. Rahuläbirääkimised algasid Pihkvas 17. septembril. Kuid siin esitatud nõudmistest - tõmmata Punaarmee tagasi Petrogradi-Dno-Velikije-Luki - Vitebski - Orša joonele - selgus, et kodanlik valitsus ei taotle tõelist rahu.

Kuid isegi petteläbirääkimisi ei pidanud Entente'i imperialistid lubatavaks. Entente'i valitsuste esindajate nõudmisel katkestas kodanlik valitsus juba 18. septembril rahuläbirääkimised, asudes koos Judenitšiga uuele sõjakäigule.

Entente'i imperialistid varustasid kodanlikku Eesti armeed, eriti aga Loodearmeed rikkalikult sõjavarustusega, sealhulgas kahurite, tankide ja lennuki-

---

Rändaja, sõbralikult kui seadmata kalmule juh-
tud,

maast salamanti võta lill ja poeta sääl!

Veel kohut mõistetud ei, kohus tuleb küll ühel
päeval,

meeles oh pea, surelik, lööb ärapääsmata tund!
Sündind see veritöö, maaltsaatjaks kui oli

Hellat,

viijana soomusrong, täitjana Lutsar ja Paap.

1 Lenin, V.I., Teosed, 30. kd., lk.7.

tega. Ometi oli eesti kodanluse olukord ikkagi raske, sest töörahvas oli sõja vastu.

Seepärast tuli kodanlusel, minnes uuele sõjakäigule, võtta kasutusele uusi abinõusid oma poliitilise olukorra ja mõju tugevdamiseks. Seda eesmärki teenis eelkõige kodanliku m a a s e a d u s e vastuvõtmine Asutava Kogu poolt 10. oktoobril 1919.a.¹

10. oktoobri maaseadusega kuulus võõrandamisele saksa mõisnike maavaldus Eestis (eesti kodanluse kätte läinud mõisad võõrandamisele ei kuulunud), mis läks riigi kätte, kes pidi selle maa hiljem talupoegadele välja jagama. Maaseadus lubas maad esmajoones armee sõduritele, neile valgekaartlastele, kes aktiivselt võitlesid töörahva ja Punaarmee vastu. Seega maaseadus pidi tõstma kodanliku armee meeoleolu ja võitlusvaimu ning abistama sõjakäigu organiseerimist Nõukogudemaa vastu.

Samal päeval, 10. oktoobril, millal võeti vastu kodanlik maaseadus, läks Loodearmee koos eesti valgekaartlastega üle üldisele pealetungile. See kujunes esialgu edukaks, kuna Punaarmee VII armee staapi olid pugunud reeturid, kes abistasid vaenlase pealetungi. 17. oktoobril jõudis Loodearmee koos kodanliku Eesti väeosadega Petrogradi alla. Kuid valgete edu kestis seekord lühikest aega põledes läbi nagu õletuli. Petrogradi kangelaslik proletariaat tõusis üles oma linna kaitsele. Toonud juurde reserve, läks Punaarmee juba 23. oktoobril üle vastupealetungile vabastades 3. novembril Gatšina ja 7. novembril Oudova. 14. novemb-

---

1 Maaseaduse poolt hääletasid Asutavas Kogus sotsid, tööerakondlased ja eesti esseerid, nn. sotsialistlikud parteid, kuna rahvaerakond jäi erapooletuks, sest seadus jättis lahtiseks tasumaksmise küsimuse mõisnikele võõrandatava maa eest, mida rahvaerakond nõudis. Teiste parteide esindajad, sealhulgas Pätsi Maaliit, hääletasid maaseaduse vastu.

ril vabastasid Punaarmee üksused ka Jamburgi. XV armee, mida juhtis eestlane A. Kork, algas edukat pealetungi Luuga-Pihkva suunas.

EKP oma lendlehtedes paljastas uut sõjakäiku ja kutsus eesti töörahvast ning sõdureid võitlema selle vastu. Sõdurid kutsuti pöörduma tagasi Eesti piiridele. Judenitši armee demoraliseerus ja lagunes kiiresti. Sama protsess haaras ka kodanliku Eesti armeed. 17. novembril pidi Laidoner oma päevakäsus armeele tunnistama, et sõjaväes tehakse suurt "häsitustööd" sõja vastu. Juba novembri algul keeldus rida eesti väeosa- sid Pihkva all minemast pealetungile. Kodanliku armee 4. polk keeldus minemast pealetungile Krasnaja Gorka all.

Samal ajal puhkes Tallinnas ulatuslik streik i l i i k u m i n e, mis kodanliku valitsuse olukorda veelgi halvendas. Streik algas majandusliku streigi- gina palgatõstmise ja toiduainetega varustamise paran- damise eest, kuid muutus varsti poliitilise tähtsuse- ga streigiks takistades tõsiselt interventsioonisõja pidamist. Esimesed streigid algasid juba 5.-6. novemb- ril. 7. novembril ilmus EKP lendleht "Protestistreigi- le punase Peterburi kaitseks!" Pöördudes Tallinna töö- lisklassi poole üteldi lendlehes: "Teie olete alati olnud kogu Eesti töörahva mõistuseks ja südametunnistu- seks... Ärgu võigu ükski ajalookirjutaja ütelda, et Eesti tööliklass truualamblikult ja hirmunult pealt on vaadanud, kui punast Petrogradi veristama mindi".

Streik Tallinnas algas 13. novembril kasvades varsti üldstreigiks. Streikijate üldarv tõusis ametli- ke andmete alusel 5487-le. Streik kestis 23.-24. no- vembrini, reas ettevõtetes aga 29. novembrini.

Streigi likvideeris uus valitsus, nn. kõõdiva- litsus, eesotsas Jaan Tõnissoniga, kes asendas Strand- manni "kelmide valitsuse", nagu teda nimetas V. Kär- gissepp. Areteerimiste ja treikivate tööliste mõõdu- seerimisega suudeti streik riigiettevõtetes 23. no-

vembriks likvideerida. Massiliste repressioonide rakendamist kiirendas novembri teisel poolel alanud Punaarmee pealetung Na_rvale eesmärgiga sundida Eesti sõlmima rahu, kuna streigiliikumine tagalas revolutsioneeris ka valgearmee soldateid. See oli üks suuremaid streike Tallinna töölisklassi ajaloos.

Kodanliku Eesti valitsus langes novembris tugeva surve alla nii väljast poolt, Punaarmee poolt, kui ka eesti töörahva poolt, kes nõudis rahu. Eesti kodanlusel tekkis põhjendatud kartus, et sõja jätkamise korral võib kodanlik kord Eestis kokku variseda. 1919. a. novembris teatas kodanliku Eesti esindaja Prantsusmaa välisministeeriumile, et enam pole argumente, mida tuua rahvale sõja jätkamise õigustamiseks.

Seepärast võttis J. Tõnissoni valitsus vastu otsuse alata rahuläbirääkimisi Nõukogude Venemaaga. Loodearmee oli selleks ajaks juba täielikult purustatud ja laostunud. Vaatamata Entente'i riikide, väljaarvatud Inglismaa, keelule pidi Eesti valitsus minema rahuläbirääkimistele, mis algasid Tartus 5. detsembril 1919.a. Kuna Nõukogudema tugevnes purustades Koltšaki ja Denikini, siis otsustas kodanlik valitsus 31. detsembril alla kirjutada vaherahu lepingule, mille järele 3. jaanuaril 1920.a. lõpetati sõjategevus rindel.

Rahulepingule kirjutati alla 2. veebruaril 1920. a. Vastavalt T a r t u r a h u l e kehtestati mõlema riigi vahel diplomaatilised suhted täieliku vastastikkuse võrdõiguslikkuse alusel. Rahulepingu alusel sai kodanlik Eesti 15 miljonit kuldrubla endisest tsaari-Venemaa kullafondist ja Nõukogude Venemaa vabastas ta igasugustest tsaariajast pärinevate välisvõlgade tasumisest. Sellega vähendati Eesti sõltuvust välisriikidest. Ühtlasi ilmes läbirääkimistel ka eesti kodanluse ahne vallutuspoliitika. Ta nõudis endale Petseri- ja Narva-taguseid vene elanikkonnaga alasid. Nõukogude Venemaa valitsus, arvestades selle ra-

hu tohutut poliitilist tähtsust ja mõju otsustas teha territoriaalseid järeleandmisi, loovutades rahulepingu alusel mainitud alad. Ühtlasi aga kuulusid Loodearmee osad Eestis rahulepingu alusel desarmeerimisele.

Vaatamata mõningatele järeleandmistele oli Tartu rahul tohutu rahvusvaheline tähtsus. Tartu rahu tekitas esimese sügava lõhe interventsioonisõja rõngasse Nõukogudemaa vastu. Pärast Tartu rahu sõlmimist pidid ka Läti ja Leedu kodanlikud valitsused rahvahulkade survele minema rahuläbirääkimistele. Eesti kodanliku väikeriigi tunnustamine aga avaldas mõju nende maa-de kodanlusele, sest Entente'i riigid nende "iseseisvust" ei tunnustanud. V.I. Lenini hinnangu järgi oli rahuleping Eestiga võit, millel " on hiiglasuur ajalooline tähtsus, sest see on saadud ilma vägivalla tarvitamiseta, sest see võit saavutati ülemaailmse imperialismi üle, võit, tänu millele bolševikud võidavad kogu maailma poolehoidu."¹

Hinnates Tartu rahu sise- ja välispoliitilist tähtsust Nõukogudemaale, ütles V.I. Lenin teisel: "See on aken, mis raiuti vene tööliste poolt Euroopasse, see on ennekuulmatu võit ülemaailmse imperialismi üle, mis tähendab murrangut vene proletaarses revolutsioonis kõigi jõudude koondamiseks maa sisemisele ülesehitustööle."²

Tartu rahu suur rahvusvaheline tähtsus seob väärrikasse valgusse ka eesti töörahva võitluse rahu eest Nõukogude Venemaaga, EKP, eesti tööliklassi ja töörahva teiste kihtide teeneks oli see, et kodanlik armee lõpuks muutus kõlbmatuks interventsioonisõjaks Venemaa töörahva vastu. Nõukogude Venemaa püsijäämine ja võit oli aga võiduks ka Eesti töörahvale, sest Nõu-

---

1 Lenin, V.I., Teosed, 30. kd., lk. 296.

2 Lenin, V.I., Teosed, 30. kd., lk. 302.

kogudemaa oli töörahva toetuspunktiks võitluses kapitalismi vastu kogu maailmas.

Tartu rahu likvideeris ühtlasi selle raske ja musta ajajärgu eesti rahva ajaloo, kus ta oli sunnitud välisimperialistide ja eesti kodanluse huvides valama oma ja vene töörahva verd.

Tartu rahu ja kodanliku riigi täielik tunnustamine Nõukogude Venemaa poolt nõrgestas venevastase nationalismi kasvu, mis sõjatingimustes ajuti oli ulatuslikult kasvanud. Selle kohta ütles V.I. Lenin: "Just nimelt Poola, Läti, Leedu, Eesti, Soome iseseisvuse tunnustamisega võidame me pikkamööda, kuid kõrvalekalduvatult väikeste naaberriikide kõige mahajäänud... töörahva hulkade usalduse. Just niiviisi kisume me nad kõige kindlamalt välja "nende oma" rahvuslike kapitalistide mõju alt, viime nad ... nõukogude vabariigi poole".¹

Interventsiooni ja kodusõjas oli Eesti töörahvas aga lüüa saanud. Eestis jäi kaheks aastakümneks kehtima kodanlik kord ja eesti rahvas eraldati ajutiselt Nõukogudemaa teistest rahvastest.

Tartu rahu puhul avaldas EKP Keskkomitee rahumnifesti, kus anti hinnang Tartu rahule ja märgiti:

"Tartu rahuga on ülemaailmse kontrrevolutsiooni Eesti väesalk tema rahvuslikesse piiridesse surutud ... Eesti töörahva eluline huvi ja ülesanne on - surmata kontrrevolutsioon Eesti piirides". Seega püstitati siin selgesti eesti töörahva järgnev võitlusülesanne - kukutada kodanluse võim Eestis, mis teostus 1940. aastal.

Eesti kommunistlikud väeosad viidi septembris 1919.a. seoses rahuläbirääkimistega Pihkvas, Eesti rindelt ära. Oktoobris asusid nad võitlusse Denikini vastu Lõunarindel. 20. oktoobril tungisid nad esimestena Orjoli ja vabastasid selle koos Punaarmee teiste väe-

---

¹ Lenin, V.I., Teosed, 30. kd., lk. 268.

osadega. Esimeste hulgas võtsid nad osa Kurski vallandamisest ja Denikini lõplikust purustamisest jõudes 1920.a. algul välja Mariupolisse Musta mere kaldal. Samal aastal astusid nad lahingutesse Mahno jõukudega Ukrainas ning võtsid osa kindral Wrangeli purustamisest. Nii täitsid nad auga ja lõpuni oma internatsionaalse kohuse esimese töörahva riigi - Nõukogudemaa - kaitsmisel.

K a s u t a t u d   k i r j a n d u s

1. Eesti NSV ajalugu, Tallinn, 1957.
2. Eesti Tööraha Kommuun, dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1958.
3. Karastumine, mälestusi Eesti noorsoo revolutsioonilisest liikumisest, Tallinn, 1958.
4. K i n g i s s e p p, V., Kellele iseseisvus, kellele ike, Tallinn, 1946.
5. Nõukogude võimu eest, Veebruari- ja Oktoobrirevolutsioonist Eestis aktiivselt osavõtnute mälestuste kogu, Tallinn, 1957.
6. 40 aastat Oktoobrirevolutsioonist Eestis, Tallinn, 1958.
7. P e t r o v, M., Balti laevastiku meremeeste osavõtt võitlusest nõukogude võimu eest Eestis 1917.aastal, Tallinn, 1957.
8. R e i m a n, V., Eesti bolševikud võitluses nõukogude võimu eest aastail 1917-1918, Tallinn, 1957.
9. S a a t, J., Eesti bolševikud Oktoobrirevolutsiooni ajajärgul, Tallinn, 1956.
10. S i l k, E., Bolševike võitlus eesti keele õiguste eest 1917.aastal, ajakiri "Keel ja kirjandus" nr. 11, 1958.
11. Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis, dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1957.
12. Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis, artiklite kogumik, Tallinn, 1957.
13. T a i g r o, Ü., Eesti Tööraha Kommuun, Tallinn, 1958.
14. T a i g r o, Ü., Eesti tööraha võitlus nõukogude võimu ja rahu eest kodusõja aastail (1918-1920), Tallinn, 1957.
15. T i p n e r, I., Eesti tööraha relvastatud võitlus nõukogude võimu eest kodusõja aastail (1918-1920), Tallinn, 1953.

S i s u k o r d

	lk.
Sissejuhatus	
I osa. Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis.	
1. Oktoobrirevolutsiooni majanduslik-sotsiaalsed eeldused Eestis	4
2. Olukord Eestis pärast kodanlik-demokraatlikku Veebruarirevolutsiooni	8
3. Partei suunad sotsialistliku revolutsiooni teostamisele. Eesti bolševikud partei uue orientatsiooni perioodil ..	14
4. Rahvahulkade aktiivsuse kasv Eestis revolutsiooni rahuliku arengu tingimustes	18
5. Suund relvastatud ülestõusule. Revolutsioonilise kriisi süvenemine	29
6. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võit Eestis	37
7. Nõukogude võimu kindlustamine ja sotsialistliku ülesehitustöö algus Eestis. Oktoobrirevolutsiooni ajalooline tähtsus Eesti rahvale.....	47
II osa. Eesti välismaise sõjalise interventsiiooni ja kodusõja aastail (veebr. 1918 - veebr. 1920).	
1. Saksa imperialistide relvastatud interventsiioon	61
2. Saksa okupatsioon Eestis ja töörahva võitlus selle vastu	69
3. Eelduste kujunemine Eesti vabastamiseks ja Saksa okupatsiooni kokkuvarisemine. Entente'i riikide sõjalise interventsiiooni algus Eestis	78

4. Eesti Tööraha Kommuuni loomine	86
5. Eesti Tööraha Kommuuni tegevus	94
6. Interventsiooni tugevnemine, kodanli- ke jõudude vastupealetung ja valge ter- ror Eestis	100
7. Saaremaa tööraha ülestõus	107
8. Kodanliku diktatuuri kindlustamine Ees- tis 1919.a. kevadel	110
9. Kodanliku Eesti osavõtt Entente'i esi- mesest kombineeritud sõjakäigust. Ees- ti Tööraha Kommuuni lüüasaamine ja selle põhjused	116
10. Eesti tööraha võitlus rahu eest Nõu- kogude Venemaaga. Tartu rahu	128
Kasutatud kirjandus	140
Sisukord	141

Rbl. 5.30 2.60

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00522272 6